İKTİSAT NEDİR?



ROSA LUXEMBURG

belge yayınları

Rosa Luxemburg

İKTİSAT NEDİR?

Türkçesi :
Ahmet ÇAKMAK / İzak ATİYAS

Baskıya Hazırlayan :
Yılmaz ÖNER

belge
yayınları

GENÇ İKTİSATÇILAR İÇİN KISA BİR ÖNDEYİŞ

M. YILMAZ ÖNER

İnsanlar hep günlük kaygılarıyla mı uğraşır dururlar? Evet, insanların değil bir ömür ya da birkaç yıl, daha birkaç gün ötesinin geçim koşullarından öteye düşünemedikleri, düşünememeye itildikleri dönemler vardır tarihlerinde. Ve insanlar, birbirlerine ekonomi içi ya da dışı nedenlerle bağlı olarak, ama muhakkak ki dünyayı birlikte yaşayan yaratıklardır ve bu «birlikteliği en azından bir süre daha götürme» kaygılarıyla yaşarlar... İster aile ister ulus denen birimler ister ulusların tümü halinde birarada olsunlar bütün insanların ortak kaygısı bu değil midir? Birbirlerine hangi bağlar hangi birimler halinde bağlanmış olursa olsunlar içine doğdukları bu dünyayı yaşamak onların hakkıdır. Ama bu hangi insanların hakkı? «Doğal hukuk»çular yoksa insanların haklarını taşlara çivileriyle kazıyıp da mı yazdılar, yazdılar da işler kolaylaştı mı? Yazmadılar da değil, ama taşlara değil, işçi sınıfının sırtına çaktılar çivilerini. Burjuva hukuku başka nasıl oluştu ki? Burjuvazinin, emekçilerin sırtına yazdığı çivi yazılı yasalarında kendi ekonomik destanları okunuyordu. Ve bu efsaneler kendi kurumlarında da okutulmalıydı, anlı şanlı hocalarınca «çağdaş kültür toplumlarında görülen... sosyal - ekonomik kurumlara özgü biçimler»di bunlar. Ve Luxemburg'*un örnek olarak gösterdiği prof. Schmoller hemen ekliyor : «Bu biçimleri özel hukuk ve kamu hukuku da destekliyor.» Başka nasıl olacaktı ki yani? Modern burjuva ekonomisi bu destekler olmadan başka nasıl ayakta kalabilirdi*

ki? Hele burjuva devleti?! Hukukçular hukukçusu H. Kelsen'e göre açıkca bellidir: «Devlet topluluğun tözünü, yani ortak ilkelerini arar», özneler-üstü ideal bir gerçeklik üstüne oturur... Bu töz, bu ideal gerçeklik nesnel normlar düzenidir, çünkü amaç insanların davranışlarını düzenlemektir ve bu işi de işte bu normlandırıcı düzen becerir.

Ekonomi bilimleri memuru Schmoller de aynı şarkıyı söyler: «Özel hukuk ve kamu hukukunun desteklediği biçimler... ve düzenlemeler... iktisadî kültür dünyasının ortak *koşullarını göstermektedir». Bu normatif devlet anlayışı,* olguları *böylece* devlet *anlayışı içinden çıkarıp atar; bilimin devlet memurları da artık olguları değil, iktisadî kültür dünyasının «ortak», yani özneler üstü veya ardı ya da ötesi gerçekliği, ama yaşanan fiilî gerçekliği değil, devletin olmasını gerekli gördüğü gerçekliği savunacaklardır elbette, böylesine uyduruk, gerçeklik dışı bir gerçekliği! Bu sadece Luxemburg Almanyası ya da öncesi ve sonrası için mi böyledir? Ya şu alman veya giderek amerikanlaşan bilim memurlarının vaaz ettikleri tutuculuğun Türkiye'deki bilmem kaçıncı elden kopyaları... Hukuk ve iktisat fakülteleri denen (ve Cahit Arf'ın da vurguladığı gibi) ortaokullar'ın «mütercim» kafaları?!*

«Tercüme» ettiğini bile anlamaktan yoksun Türk üniversitesinin eline düşmeden önceki «orijinal» nüshaların yaratıcısı olan bilim memurları; evet onlar, aslında gerçekliğin hangi alanlarda yaşandığının hiç, ama hiç farkında değiller. Luxemburg'un acımasız istihzası altında yatan budur: «Devletin yöneticileri ihtiyaç duyar duymaz ve dolayısıyla üniversitelerde iktisat öğretmek gerekli olunca bu iktisat derlenip devşirilip öğrencilere öğretildi. Önce soylu ve saygıdeğer hükümetin ihtiyacı nedeniyle soylu ve saygıdeğer bir profesör tarafından doldurulacak bir kürsü bulunur... İktisat, çağdaş devletin bu bilime duyduğu ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkar. İktidar sahiplerinin çıkardığı davetiye... ulusal kin, şovenizm ya da hurra - vatanseverlik ve intellektüel yamyamlık söylevciliği yapan ve da-

vullarını yeni gelir ve gümrük vergileri koparmak uğruna bilimsel *darbelerle çalan* devletin bu bilimsel uşakları... *iktisadın uğraştığı ana meselelerin neler olduklarını söylemiyecek ve bu bilimin nasıl ve niçin ortaya çıktığını açıklamıyacaklardır».*

Düşünün bir kez, bunalımlardan ve çökmekten kurtulmak pahasına can havliyle (Luxemburg anlamında) militarizme, (Hilferding anlamında) finans kapitalizmine, (Buharin, Lenin anlamında) emperyalizmlere ve de uluslararası yeni işbölümlerine sıvanan kapitalizm... *Evet, Türkiye, eti ne budu ne, sınıflaşmak uçurumlaşırken nasıl olup da kapitalizme hevesleniyor? İpler kimlerin elinde, nerelere sürükleniyor? Bu heves kimlerin kursağından çıkıyor? Kapitalizme sıvanmanın siyasal ekonomik ve ideolojik koşullarına çanak tutan kimlerin kursakları doluyor? Bedava söylenmez bu şarkı. Kursakları doldurmak ders olarak okutuluyor!*

Türkiyemizin üniversitelerinde zor koşullar altında ve binbir özveriyle okumaya çalışan gençler, şu mütercim bozuntusu, kursak ve kapitalizm sakatatçıcı, yamyam ve sahteci bilim uşaklarınca nerelere götürüldüklerinin farkında değiller. Özneler-üstü ve gerçeklik dışı ve de olgulardan kopuk «devlet»in ruhsat verdiği uyduruk kuramları ezberlemekle gençler, ne yamyam burjuvazinin emrine koşulduklarının, dolayısıyla geleceklerini onların ellerine bilinçsizce teslim etmekte olduklarının bilincindeler ne de Türkiye'nin geleceğini bu bilinçsizlikle karartacaklarının umurunda! Nasıl olacaklar ki? Sorulacak soruları olduğunu, soruların nasıl sorulacağını, doğrunun nerede nasıl aranacağını bilmeyen, kendisine bunların yöntemi öğretilmeyen, öğretilmesi istenmeyen bu koşullarda, ilkin öğretmesini bilmeyen ve öğrenemeyenler, hepiniz suçlusunuz, eyyamcı ve yamyam!

Öyleyse yine öğrencilere düşüyor yok etmek bu yamyamlığı.. Sorular denizine sağlam yelkenlerle açılmak gerek ve sorgulamaktan çekinmeksizin. Hem sadece ağabeyleriniz sorgulanacak, ruhsal ve bedensel işkenceyi onlar çekecek değil ya... biraz

da sizler sorun, siz irdeleyin ırgalamayanları, siz kurcalayın kaynayan suyun altını artık! Gelecekte sizleri, burjuvazimizin kapılarında ve iki dudakları arasında süründürecek ve uşaklaştıracak öğretileri ezberlemeye çağıran tüm çığırtkanları, ister öğretim üyesi ister askerî «demokrat», hepsini sorgulayın. Elinizdeki kitap ortaokul kitabı kadar basit, sorun o çığırtkanlara tek tek. Soru soramayan bir gençlik kendi geleceğini de mahveder, toplumunu da! Yüklenin sorumluluğu omuzlarınıza! Kaynamayan süt, akmayan su nasıl kokuşursa dura dura, yarın bir bakarsınız ki insan da kokuşmuştur. Ve burjuvazisiyle devlet kokuşan ruhunuzla basar bağrına sizi, yani suç ortaklığına çağırır. Oysa içinden yetiştiğiniz ve halk dediğimiz o sıradan insanların talepleri böyle bir ortaklıkla ödenemez, iktisadı öğrenmenin bedeli halk ve iktisat adına işlenen cinayetler olamaz.

Ulusal Ekonomiye Giriş[1]

BÖLÜM I

ULUSAL EKONOMİ NE DEMEK?[2]

Ulusal Ekonomi garip bir bilimdir. Bu bilgi alanında ilk adım atılır atılmaz, temel soru —bu bilimin esas konusunun ne olduğu— ortaya konar konmaz sorunlar ve çelişkiler ortaya çıkar. Sıradan bir işçi iktisadın neyle uğraştığı konusunu belli belirsiz bilgiye, bu özel konudaki bulanıklığını genel eğitimindeki eksikliğe bağlayacaktır. Oysa onun şaşkınlığını iktisadın konusuyla ilgili ciltler dolusu kitap yazan ve üniversite öğrencilerine ders veren profesörler de paylaşmaktalar. İnanılmaz görünse bile, çoğu iktisat profesörleri için

---

1 Tamamlanmamış Elyazması. Bu yazmalar aslında 1909/1910 yıllarında sekiz broşür halinde hazırlanmış olup kitap biçiminde yayınlanacaktı. R. Luxemburg'un sunduğu taslakta yaptığı bölümleme şöyleydi : Başlık : **Ulusal Ekonomiye Giriş.** Bölüm başlıkları : 1. Ulusal Ekonomi Nedir? 2. Toplumsal Emek. 3. İktisat Tarihi Üstüne (İlkel Komünizm, Köleci İktisat, Angaryacı İktisat, Loncaların Ticarî Faaliyeti). 4. Mübadele, 5. Ücretli Çalışma, 6. Sermaye Egemenliği (Kâr Oranı), 7. Krizler (Bunalımlar), 8. Kapitalist İktisadın Eğilimleri (Rosa Luxemburg : Listy do Leona Jogichesa-Tyszki, 3. Cilt, Varşova 1971; S. 98).

K. Kautsky ve Baden'li revizyonistlerle girdiği tartışmalardan ötürü, R. Luxemburg «Giriş» ile ilgili çalışmalarına ara verdi

kendi bilgilerinin gerçek konusunun ne olduğu hakkında belirli bir fikre sahip olmadıkları da bir gerçektir. Bu akademik ünvanlarla ve şeref payeleriyle süslü profesörler arasında, bilimsel tanımlamalarla çalışmak, yani çok karmaşık bir olgunun özünü gösterişli biçimde sıralanmış cümlelerle ortaya koymak genel bir adet olduğuna göre, bu bilimin esas konusunun ne olduğunu resmî burjuva iktisadının bir temsilcisinden öğrenmeyi deneyelim. İlk önce Alman profesörler topluluğunun önderi ve insanı ürkütecek kadar çok iktisat ders kitabının yazarı ve «tarihsel okul» denen iktisat okulunun kurucusu Wilhelm Roscher'e danışalım. İlk olarak 1854'de basılan sonra 23 baskısı daha yapılan ilk büyük eseri «Siyasal İktisadın İlkeleri: İşadamları ve Öğrenciler için El ve Ders Kitabı» başlığını taşıyor. İşte bu büyük eserin ikinci kısmındaki 16. bölümünden okuyoruz:

«Ulusal veya siyasal iktisat bilimi denince, bir ulusun ekonomisinin gelişme yasaları ve onun iktisadî yaşamıyla (von Mangoldt'a göre, Siyasal İktisat Tarihinin Felsefesi) ilgilenen bilimi anlarız. Bütün siyasal bilimler veya ulusal yaşamın bilimleri gibi, iktisat da bir

ve ilkin «Sermaye Birikimi»ni yazmaya başladı. I. Dünya Savaşı sırasında «koruma» bahanesiyle tutuklu kaldığı süre içinde (1916) Luxemburg «Giriş»i yeniden ele aldı; bunu ilkin on broşür olarak tasarlıyordu. Yayınlamak amacıyla önce sosyal demokrat yayıncılara başvurduysa da olmadı ve çalışma ancak 1925'de yayınlanabildi. Bu baskı ise, Prof. Jürgen Kuczynski'nin Almanya'daki faşist yıkımdan kurtardığı elyazısı müsveddelere dayanarak gerçekleştirilmiştir. Bölüm numaraları için bu elyazmalarındaki numaralar esas alınmıştır. Bölümlerin genel bir bütünlükten yoksun oluşu yazılış döneminin inişli çıkışlı kaderinden kaynaklanıyor.

2 R. Luxemburg bu çalışmanın I. Bölümünü dört altbölüme ayırmıştı; ancak biz daha derli toplu bir bakış sağladığı için 6 altbölüme ayırdık.

yandan bireyin incelenmesiyle bağlantılı iken, öte yandan da inceleme alanına insanlığın tümünü katar« (Siyasal İktisadın İlkeleri, Wilhelm Roscher, Chicago: Callagan and Co. 1878, Çeviren: John L. Lalor, S. 87)[3].

«İş adamları ve öğrenciler» şimdi iktisadın ne olduğunu anladılar mı? Neden olmasın, iktisat iktisadi yaşamla ilgilenen bir bilim değil mi?! Peki, boynuz çerçeveli gözlükler nedir? Çerçevesi boynuzdan olan gözlüktür kuşkusuz. Peki, ya yük katırı nedir? Yüklü bir katırdır! Aslında bu, karmaşık kelimelerin anlamını çocuklara açıklamak için iyi bir çaredir. Ne yazık ki söz konusu kelimelerin anlamlarını bilmiyorsanız, kelimeler ne şekilde dizilirse dizilsin size bir şey ifade etmez.

Şimdi aynı konuyu başka bir öğretim üyesine, Berlin üniversitesinin iktisat öğretmeni ve resmi bilimin parlayan ışığı, anlı şanlı profesör Schmoller'e danışalım. Alman profesörlerinin büyük ustalarından Schmoller «Siyasal Bilimler Elsözlüğü»ne iktisat konusunda yazdığı bir makalesinde bizi şöyle cevaplandırıyor:

«İktisat, iktisadi olgunun nedenlerini betimleyen, açığa çıkaran ve tanımlayan, aynı zamanda onları kendi iç ilişkileri içinde kavrayan bir bilimdir. Kuşkusuz bu, iktisadın en başında doğru tanımlamasını gerektirir. Bu bilimin merkezine şunu yerleştirmeliyiz: Çağdaş kültür toplumlarında görülen **işbölümü** ve **örgütlenmesi**, ticaret, gelir dağılımı ve sosyo-ekonomik kurumlara özgü biçimler! Özel hukuk ve kamu hukuku bu biçimleri desteklemekte, aynı veya benzer nitelikteki ruhsal güçler de onları egemenliği altına almaktadır ve böylece aynı ya da benzer güç ve düzenler

---

3 Wilhelm Roscher; Grundlagen der National-Ökonomie, İşadamları ve Öğrenciler İçin El ve Okuma Kitabı, Stuttgart 1900, S. 41.

oluşmaktadır. Bu düzenlemelerin toplu olarak betimi günümüz iktisadi kültür dünyasının statik durumunu, yani sözkonusu dünyanın ortalama koşullarını gösterir. Buradan yola çıkarak bilim çeşitli ulusal ekonomiler arasındaki farkları bulmaya çalışmıştır, çeşitli ulusal ekonomileri, bu ekonomilerdeki ve başka yerlerdeki örgütlenme biçimlerini karşılaştırmıştır. Çeşitli biçimlerin nasıl bir ilişki içinde ve hangi sıraya göre ortaya çıktıklarını araştırarak, bu biçimlerin rastlantısal gelişimi ve iktisadî şartların tarihsel sıralanması gibi kavramlara ulaşmıştır. Ve ideallerin yaratılmasına başından beri ahlakî ve tarihî değer yargılarıyla ulaşmış olduğuna göre, bu pratik işlevi bugüne dek bir dereceye kadar korumuştur. İktisat teorinin yanısıra her zaman günlük yaşam için pratik ilkeler üretmiştir»[4].

Vay canına! Hele derin bir nefes alalım. Neymiş, neymiş? Sosyo-ekonomik kurumlar, özel ve kamu hukuku, ruhsal güçler, benzer ve aynı ya da aynı ve benzer istatistikler, statik, dinamik, ortalama koşullar, rastlantısal gelişme, ahlakî ve tarihî değer yargıları[5]. Bu bölümü okuyan sıradan bir ölümlü, başım niye dönüyor, diye merak etmekten kendini alamaz. İnsan, profesörce bilgeliğin hikmetine körü körüne inanarak ve inatçı bir bilgi arayışıyla bu karmaşayı çözmeye çalışabilir —iki kere, bilemediniz üç kere— ama korkarız ki, bu çaba boşuna olacaktır. Çünkü elimizdeki metin içi boş bir cümle yığını ve safsatadan başka bir şey değildir. Ve bunun kanıtı metnin kendi içindedir. Eğer etraflıca düşünür ve üzerinde çalışılan konuyu iyice öğ-

---

4 Gustav Schmoller; Volkswirtschaft, Volkswirtschaft lehre und - methode (Devlet Bilimleri Sözlüğü), 7. Cilt, Jena 1901, S. 546.

5 a.g.e.

renirseniz, onu kendiniz kısa ve anlaşılır bir şekilde ifade edebilirsiniz. Felsefî zihin jimnastikleriyle veya mistisizmin hayalleriyle uğraşmadığınız halde hâlâ bu denli muğlak ve düzensiz ifade ediyorsanız ya siz karanlıktasınız veya aydınlıktan kaçınmak için bir nedeniniz vardır. İlerde burjuva profesörlerine özgü bu muğlak ve karışık terminolojinin rastlantısal bir yanılgı olmadığını göreceğiz; aksine bu terminoloji sadece kafalarının karışık olduğunu değil, aynı zamanda onların söz konusu meseleleri gerçekçi olarak incelemekten inatla ve tutarsız bir biçimde kaçındıklarını ifade etmektedir.

İktisadın doğasının kesin tanımının anlaşmazlık konusu olduğunu tümüyle yüzeysel bir açıdan gösterebilirler. Bu bilimin yaşıyla ilgili olarak çelişkili görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin Paris Üniversitesi eski iktisat profesörü ve tanınmış tarihçi Adolphe Blanqui —ünlü sosyalist lider ve komüncü Auguste Blanqui'nin kardeşi— «İktisadi Gelişmenin Tarihi»nin[6] birinci kısmını özetle şöyle açar: «İktisat düşünüldüğünden daha eskidir. Yunanlılar ve Romalıların daha o zamandan kendi bağımsız iktisatları vardı». Öte yanda Ekonominin Tarihini tartışan diğer yazarlar, örneğin Berlin Üniversitesinin eski öğretmeni Eugen Duhring, İktisad'ın genellikle bilindiğinden daha genç olduğunu önemle vurgular. Bu bilim 18. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir zamanda doğmuştur[7]. Şimdiki sosyalistlerin aynı konudaki fikirlerini de göstermek için, Schultze-Delitzsch'in «Sermaye ve Emek» adlı kitabına karşı Lassalle'in 1864'de yazdığı, klasik polemiğin önsözüne

6 Adolphe Blanqui, Histoire de l'économie politique en Europe, Paris 1837.

7 Eugen Dühring, Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus, Leipzig 1899, S. 16.

bir göz atalım: «İktisat ilk adımları atılmış, ama henüz berrak bir biçimde çözümlenememiş bir bilimdir»[8].

Öte yandan Karl Marx, birinci cildi Lassalle'in bu ifadesinden hemen üç yıl sonra sanki onun belirttiği eksikleri tamamlarcasına 1867'de basılan temel iktisat eseri Kapital'in altbaşlığını «Politik İktisat'ın eleştirisi» olarak vurguluyordu. Marx bu altbaşlık yoluyla kendi çalışmasını geleneksel iktisadın sınırları dışına koyuyor, bu sonuncuyu bitirilmiş, sonuçlandırılmış, kesin olarak eleştirilmiş bir şey sayıyordu.

Kimilerinin iddiasına göre bu bilim, insanlığın yazılı tarihi kadar eskidir. Diğerleri ise onun ancak bir buçuk yüzyıl kadar eski olduğunu öne sürer. Bir üçüncü gruba göre henüz emekleme devresindedir. Öteki tezlere göre ise, iktisat şimdiden faydasını yitirmiş, ömrünü doldurmuştur. Ölümünü çabuklaştırmak için eleştirel ve nihaî değerlendirmeyi yapmanın zamanı gelmiştir. Böylesi bir bilimin az bulunur cinsten karmaşık bir sorun olduğunu kabul etmemek mümkün mü?

Bu bilimin burjuva temsilcilerinden birine, iktisadın yalnızca son yüzelli yıl önce başladığı, —bugünlerde inanılan da bu— şeklindeki garip olguyu nasıl açıklarsınız? diye bir soru sormak abes olacaktır. Örneğin profesör Duhring, Yunanlıların ve Romalıların kendi ekonomi sorunlarının tamamı hakkında bilimsel kavramlara sahip olmadığını, bunların «yüzeysel, sorumsuz, oldukça bayağı» günlük deney ürünü olduklarını, ortaçağların tamamen «bilim dışı» olduğunu süslü sözlerle öne sürerek cevap verecektir buna[9]. Bu bilgiççe

---

8 Ferdinand Lassalle; Bay Bastiat - Delitzsch'li Schulze: Ekonomik Jülian ya da sermaye ve emek [F. Lassalle'in konuşma ve yazıları; Ed. Bernstein'ın biyografik bir giriş yazısıyla birlikte, 3. Cilt, Berlin 1893, S. 18].

9 Eugen Dühring; a.g.e. S. 20 - 26.

açıklamanın bize kesinlikle yardımcı olamayacağı gün gibi açıktır, aksine özellikle orta çağlar hakkındaki genellemesi tamamıyla yanlıştır.

Aynı ölçüde garip bir açıklama Profesör Schmoller tarafından önerilmiştir. Yukarıda alıntı yapılan makalesinde bu karışıklıklara bir de aşağıdaki cevheri katar:

«Yüzyıllardır çok sayıda ayrı, özel ve toplumsal iktisadî olay gözlemlenmiş ve betimlenmiştir, (ama Ç.N.) tanınan iktisadî gerçekler azdır ve iktisadi sorunlar hukuk ve ahlak sistemleri içinde tartışılmıştır. İktisadî sorunlar daha önce duyulmamış bir önem kazanınca, bu birbiriyle ilişkisi kurulmayan olaylar özel bir bilim içinde birleştirildiler; 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar birçok yazar bununla uğraştı ve bu konu hakkında üniversite öğrencilerine ders verilmesi zorunlu hale geldi. Aynı zamanda bilimsel düşüncenin geneldeki evrimi, bu toplu iktisadî terim ve olayların, para ve mübadele, iktisadî konular hakkındaki ulusal politikalar, emek ve işbölümü gibi belirli temel kavramların kullanılması bunların bağımsız bir sistem içinde birbirlerine ilişkilendirilmesiyle sonuçlandı, 18. yüzyılın önemli yazarları bu yolu tuttular. İşte iktisat teorisi o zamandan beri bağımsız bir bilim olarak var olageldi»[10].

Dolanıp giden bu bölümden anlamlı olabilecek şeyleri sıkıp çıkarırsak şunu elde ederiz: En azından bir süre için, orada burada pek bir işe yaramadan duran çeşitli iktisadî gözlemler vardı. Sonra birden «devletin yönetimi» —hükümet demek istiyor— ihtiyaç duyar duymaz ve dolayısıyla üniversitelerde iktisat öğretmek gerekli olunca, bu iktisat derlenip devşirilip üniversitelerde öğrencilere öğretildi. Bir profesör için ne kadar

10 G. Schmoller, a.g.e. S. 546.

şaşırtıcı ve tipik bir açıklama! Önce soylu ve saygıdeğer hükümetin ihtiyacı nedeniyle soylu ve saygıdeğer bir profesörce doldurulacak bir kürsü bulunur. Kuşkusuz, arkasından buna tekabül eden bir bilim yaratılmalıdır, aksi taktirde profesör ne öğretecek? Bu bölümü okuyunca insanın aklına monarşilerin ilelebet süreceğini iddia eden saray teşrifatçısı geliyor. Öyle ya monarşi olmazsa bu zavallı adam nasıl geçinecek?! Sonraki bölümün özü şöyle : İktisat, çağdaş devletin bu bilime duyduğu ihtiyaçtan dolayı ortaya çıktı. İktidar sahiplerinin çıkardığı davetiye iktisadın doğum sertifikası sayılıyor ki bu düşünce tarzı, günümüzün profesörüne tıpatıp uyuyor.

Savaş dönemlerinde harp alanlarının gerçek sırtlanı haline gelen, ulusal kin, şovenizm ve entellektüel yamyamlık söylevciliği yapan ve davullarını yeni gelir ve gümrük vergileri de koparmak uğruna «bilimsel» darbelerle çalan devletin bu bilimsel uşakları evet, böylesi bir yaratık, hükümranlığın mali ihtiyaçlarından, hazinenin malî isteklerinden çakılan bir işaretle bir gecede hemencecik bilim yaratacağına inanıyor, yani havadan bilim yaratmak! Devlet hizmetinde olmayan bizim gibiler için bu tür kavramlar kimi güçlükler çıkarıyor. Bundan da öte, böylesi bir açıklama karşımıza bir başka sorun daha ortaya koymakta : 17. yüzyılda çağdaş devletlerin hükümetlerine —Profesör Schmoller'in kavramlarıyla— birdenbire ne oldu da, sevgili kullarını bilimsel ilkelerle birdenbire sarsmak ihtiyacını duydular; oysa (bu hükümetler Ç.N.) yüzyıllardır pek âlâ eski moda yöntemlerle idare edebilmişlerdi! Burada işler tersine mi döndü? Hazinenin yeni ihtiyaçları, 18. yüzyılın ortalarında yeni İktisat biliminin doğmasının gerçek nedeni olan büyük tarihi değişikliklerin sadece önemsiz bir sonucu değildir de nedir?

Özet olarak sadece şunu söyleyebiliriz ki, bu çok bilgili profesörler bize İktisadın uğraştığı ana meselelerin neler olduğunu söylemeyecek ve bu bilimin nasıl ve niçin ortaya çıktığını açıklamayacaklar.

BÖLÜM II

Her neyse bir şeyden emin olabiliyoruz: Yukarıda alıntı yaptığımız burjuva profesörlerinin tüm tanımlamaları «ulusal ekonomi»ye değiniyor. Ulusal ekonomi kavramı, bu bilimin resmi temsilcilerinin İktisat hakkında yazdıkları çalışmaların tümünün temel taşıdır. Peki, şu ulusal ekonomi tam olarak nedir? Profesör Bucher, Almanya ve diğer ülkelerde büyük ün yapan «Ulusal Ekonominin Yükselişi» adlı çalışmasında bu konuda bize aşağıdaki bilgiyi veriyor:

«İnsanların isteklerini karşılamaya yönelik olan tüm düzenlemeler, mekanizmalar ve süreçler ulusal ekonomiyi oluştururlar. Ulusal ekonomi de birbiriyle ticaret yoluyla birleşen ve birbirlerine bağımlı olan birçok ayrı ekonomilerden oluşur. Bu ekonomilerden her biri diğerlerinin tümü için belli görevleri yerine getirir ve belli görevleri de diğerlerinin her birine bırakır»[11].

Şimdi bu çok bilgece «tanımlama»yı normal dile çevirelim.

Bir kere tüm bir ulusun ihtiyaçlarını karşılayan «tüm mekanizmalar ve süreçler» dedik mi, doğal olarak güneşin altındaki herşeyi hesaba kattığımızı varsayıyoruz: Fabrika ve atölyeler, tarım ve hayvancılık,

---

11 Karl Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, Tübingen 1906, S. 85.

demiryolları ve depolar; ayrıca kilise törenleri ve polis karakolları, bale gösterileri, evlendirme daireleri ve rasathaneler; kongre seçimleri; satranç turnuvaları, köpek gösterileri ve düellolar. Çünkü bütün bunlar ve bunların yanında sonsuz bir «mekanizmalar ve süreçler» zinciri bugünlerde artık «bir ulusun ihtiyaçlarını karşılamaya» hizmet ediyorlar. Bu durumda ulusal ekonomi yer ile gök arasındaki herşeydir ve İktisat, lâtince'de dendiği gibi, «Herşey ve ilâveten birkaç şey daha»nın evrensel bilimi olacaktır.

Leipzig profesörünün yaptığı bu tanımlamasının daraltılması gerektiği açıktır. Bu tanımlama muhtemelen bir ulusun maddî ihtiyaçlarının karşılanmasına hizmet edecek veya daha kesin olmak gerekirse, insanın ihtiyaçlarını maddi nesnelerle karşılamaya hizmet eden «mekanizmalar ve süreçlere» gönderme yapmak istemektedir. Hatta bunların «toplamı» da çok kapsamlı olacak ve tanımlama, gücünü yitirerek bir kere daha muğlak ve anlamsız hale gelecektir. Ama biz bu tanımlama ile yolumuzu mümkün olduğunca bulmaya çalışalım.

Tüm insanlar, varolabilmek için, yiyecek ve içeceğe, korunmak için barınağa, hiç değilse soğuk havalarda giyinmeye, ek olarak da her günkü ev ihtiyaçlarında kullanmak için çeşitli eşyalara muhtaçtırlar. Bu şeyler doğal veya işlenmiş, kıt veya bol olabilir; ne olursa olsun herhangi bir insan topluluğunun varlığını sürdürebilmesi için bunlar gereklidir ve bunlar, bu dünyada kızarmış güvercinler henüz kendiliğinden açılan ağızlarımızdan içeri uçmadığına göre, durmaksızın yeniden ve yeniden üretilmelidirler. Uygarlığın çeşitli aşamalarında çeşitli türden diğer nesneler; örneğin «Vahşiler» tören kostümleri, ok ve yaylar ve de putlar kullanırlar; biz lüks mallar, kiliseler, makinalı tüfekler ve

denizaltılar kullanırız. Tüm bu şeylerin üretimi için, doğadaki çeşitli zenginlik kaynaklarına, imal etmek için ise araçlara ihtiyacımız var. Bu taş, odun, maden v.b. zenginlikler, dünyanın yüzeyinden insan emeği kullanılarak çıkarılır, bu süreçte kullanılan araçlar ise, aynı şekilde insan emeğinin ürünüdür.

Bir an için kendimizi bu kabaca oluşturulmuş kavramla sınırlarsak, ulusal ekonomiyi şöyle resmedebiliriz: Bir ulus kendi emeği ile devamlı olarak belli miktarlarda gerekli şeyler yaratır: Besin, elbise, evler, süsler, ev eşyaları, silâhlar, sanat ürünleri v.b. ve bu sayılanların üretimi için gerekli olan kaynaklar ve araçlar. Bir ulusun bu emeği kullanma yolu, üretilen malları üyeleri arasında nasıl bölüştüreceği, onları nasıl tüketeceği ve sonsuz bir döngüde yeniden nasıl üreteceği, bütün bunlar tüm olarak belli bir ulusun ekonomisini, «ulusal ekonomiyi» oluşturur. Profesör Bücher'in tanımlamasının birinci cümlesinin anlamı aşağı yukarı bu olacaktır. Onun tanımına devam edelim:

«Bu ulusal ekonomi ise birbirlerine ticaret yoluyla bağlanan ayrı ayrı ekonomilere bölünür. Bunlar birilerine bağımlıdırlar, çünkü herbir ekonomi diğerlerinin tümü için belirli görevler yerine getirir ve buna karşılık diğerlerinin tümü de o ekonomi yararına belirli görevler yerine getirir».

Şimdi ek bir sorunla karşı karşıyayız: «Bu ulusal ekonomi» ne çeşit «ayrı ekonomilere», ne biçim altbölümlere ayrılacak, bölünecek, üstelik birleştirmek için bunca zahmet çektikten sonra? Kuşkusuz (ilkönce - Ç.N.) ayrı hane halklarını, tekil aile birimlerini düşünmeliyiz. Aslında sözde uygar uluslar denen ulusların herbiri ailelerden oluşur ve her ailenin kural olarak bir ev «ekonomisi» vardır. Bu özel ekonomi şundan ibarettir: Aile, reşit üyelerinin çalışması ile veya diğer

kaynaklardan belli bir miktar para elde eder ve elde edilen para ile besin, giyim, konut v.b. ihtiyaçlarını karşılar. Buna ek olarak, evdeki bireyleri düşünürsek ev hanımı, mutfağı, giyim dolabını ve böyle bir tabloyu tamamlayan yardımcıyı da hesaba katmalıyız. O halde «Ulusal ekonomi», böylesi «ayrı ekonomilere mi» ayrılacak? Biraz sıkıntılı bir hale geldik. Bir dakika önce parçalarını biraraya topladığımız ulusal ekonomide, öncelikle, yaşayabilmemiz ve çalışabilmemiz için gerekli olan gıda, giyim, mobilya, konut, âlet ve araçlar gibi malların tümünün üretimini ele almıştık. Ulusal ekonominin temeli **üretim** olmalıdır. Oysa ev halkının ekonomisinde, ailenin geliriyle mübadele ederek elde ettiği mamûl tüketim nesnelerini ele alıyoruz. Ev halkı ekonomisinde etler kasaptan alınır ve elbiseler mağazadan satın alınan kumaştan dikilir. Yaşam gereçlerinin çoğunu aile içinde ve kendi emekleriyle üreten köylü ailelerini ancak çok geri kırsal alanlarda görebiliriz. Kuşkusuz öte yandan, ileri ülkelerde bile, çeşitli sınai ürünleri evde üreten birçok aile bulunabilir; ev dokumacıları, elbise işçileri gibi. Bildiğimiz üzere oyuncak ve benzeri eşyaların ev sanayiinde üretildiği köyler vardır. Fakat özellikle bu sonuncusunda, ailenin ürettiği ürünler, onları sipariş eden ve paralarını ödeyen kişiye aittir; ürünlerin en küçük zerresi bile onları kendi evinde üreten ailenin kendi tüketimine harcanmaz. Yerli dokumacılar, kendi evhalkı ekonomilerine herşeyi, diğer aileler gibi, kendi küçük ücretlerinden ödeyerek hazır alırlar. Bir başka ifadeyle, Bücher'in ulusal ekonominin birçok ayrı ekonomiye bölündüğünü savunan cümlesini irdeleyince aşağıdaki paradoksa vardık: Bir ulusun varlık araçlarının üretimi, tek tek ailelerin geçim araçlarının tüketimine «bölünür», saçmalık!

Akla bir başka sorun daha geliyor. Profesör Bücher'e göre, «ayrı ekonomiler», «birbirleriyle ticaret yolu ile birleşmelidirler»; «bunların herbiri diğerleri için belli görevler yerine getirdiğinden» birbirlerine bağlı olacaklardır. Ne tür bir ticaretten, ne tür bir bağımlılıktan sözediyor? Acaba aileler arasındaki dostça komşuluk ilişkilerini mi kastediyor? Peki, bu ilişkilerin ulusal ekonomi ile veya genel olarak ekonomi ile ne ilgisi var? Her iyi ev kadınının onaylayacağı gibi, aile içinde uyum ve tasarrufun sağlanması için, komşular arasında evden eve daha az alışveriş yapılması daha iyi değil mi? İş böylesi bir «bağımlılığa» gelince, emekli bir kupon kesicisi olan Smith'in ailesinin, lise öğretmeni Brown'un ailesi veya «diğer tüm aileler» için ne gibi «görevleri» yerine getirebileceğini algılayamıyoruz bile. Görüldüğü gibi yanlış yoldayız ve konuya bambaşka bir açıdan yaklaşmamız gerekiyor.

«Ulusal ekonominin» bölündüğü «ayrı ekonomiler» aileler olamaz. Belki de Bücher çeşitli atölyeleri, tarım işletmelerini, fabrikaları ve benzerlerini kastediyor. Bir şey, bu kez doğru iz üzerinde olabileceğimizi gösteriyor gibi: Bu kuruluşların tümünde birçok şey fiilen yaratılır ve üretilir —bir ulusun varlığını sürdürmesine yarayan şeyler—. Ayrıca bu kuruluşlar arasında ticaret ve karşılıklı bağımlılık da gerçekten var. Örneğin bir düğme fabrikası ürünlerinin sürümü için tamamen terzihanelere bağımlıdır. Buna karşılık, terzihaneler kumaş tüketir ve bu nedenle yün ve pamuk üreticilerine bağımlıdır, bunlar ise koyun üreticilerine ve pamuk tüccarlarına bağımlıdır v.b. Burada gerçekten üretimin karmaşık karşılıklı bağımlılığını görebiliriz. Sürekli olarak düğmelerin terzilere veya yünün fabrikaya satışı gibi en olağan işlemlerle meşgulken, bunlardan birinin «diğerleri için yerine getirdiği görevlerden»

sözetmek kuşkusuz biraz yapmacık oluyor. Ancak bu havaları, işadamlarının kârlarını şiirle veya profesör Schmoller'in çok güzel söylediği gibi birkaç «ahlakî değer yargısıyla» süslemeye meraklı o kaçınılmaz profesörvarî budalalık olarak kabul etmeyi öğrenmemiz gerekiyor. Yine de bu noktada başka sorunlar karşımıza çıkıyor. Bu farklı fabrikalar, tarımsal işletmeler, kömür madenleri ve çelik imalathaneleri sadece ulusal ekonominin bölündüğü «ayrı ekonomiler» olarak farzediliyor. Fakat herhangi bir «ekonomi» tablosunda —en azından bizim çizdiğimiz tabloda— geçim araçlarının sadece tüketimi değil, aynı zamanda imalatı yeralmalıdır; hem üretim hem tüketim! Oysa fabrikalarda, atölyelerde, imalâthanelerde, madenlerde sadece üretim vardır, üstelik başkaları için üretim öyle ki sadece ürünlerin ve kullanılan araçların imalâtında kullanılan maddeler tüketiliyor. Bitmiş ürünler ise, tam aksine, üretildiği yerlerde hiç tüketilmiyor. İşçiler bir yana, işletmenin sahibi veya ailesi bile üretilen düğmelerin bir tanesini bile tüketmez. Çelik fabrikalarının sahibinin ailesi çelik boruların bir tanesini bile tüketmez. Bundan da öte, bir «ekonomi»yi incelemek için mikroskop kullanacak olsak bile, ekonominin kendi içinde bir bütünlük taşıması gerektiğini farketmemiz lazım: İnsanın varlığının sürekli olabilmesi için gerekli en önemli geçim araçlarının üretimi ve tüketimi arasında bir denge olması! Fakat her çocuk bilir ki, tarımsal ve sınaî işletmelerin herbiri sadece bir ürün arzeder, en fazlası bir kaç ürün. Ama bunların hiçbiri insanların geçimi için yeterli olamaz, ürünlerin çoğu tüketime hazır biçimlerde bile değillerdir, bunlar bir geçim aracının veya aletin bir parçası durumundadır. Bugünün üretken işletmeleri, ekonomik açıdan, kendi içlerinde ve kendi kendilerine hiçbir amaca sahip olmayan parçacıklardır. Bun-

lar en cahil göze bile, kendi başına bir «ekonomi» oluşturmayan, büyük bir ekonominin sadece şekilsiz küçük bir parçası olarak çarpar.

Bundan dolayı, eğer birisi, ulusal ekonominin, yani ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulan mekanizmaların ve süreçlerin bütünlüğü, fabrikalar, atölyeler, imalâthaneler v.b. gibi ayrı ekonomiler içinde dağıldığını söylerse, şunu söylüyor demektir: İnsan organizmasının tüm işlevlerini yerine getirmeye hizmet eden biyolojik süreç ve mekanizmalar bütünlüğü insanın kendisidir. Bu da burun, kulaklar, dizler, kollar v.b. birçok ayrı organizmaya bölünür. Aslında, insanın burnu ne kadar ayrı bir organizma ise, gözümüzdeki fabrika da o kadar ayrı bir ekonomidir. Böylece bu çizgiyi izleyerek bir anlamsızlığa varmış bulunuyoruz: Burjuva profesörlerinin zekice tanımları, sadece yüzeysel görünüşlere ve kılı kırk yarmalara dayanmaktadır; onların gerçek sorunu tamamen saklama girişimleri için önemli bir nedenin varolduğunu kanıtlamaktadır.

BÖLÜM III

Şimdi «ulusal ekonomi» kavramını kendi açımızdan daha yakından incelemeye çalışalım.

Burjuva iktisatçıları bir ulusun ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçların karşılanmasına tek bir birleşik ekonomi içinde yaklaşırlar; aynı zamanda ulusun kamusal ev ekonomisinden de sözederler: Ekonominin, bu kamu ekonomisinin bu ulusal ev ekonomisinin doğasını açıklayan, yani bu ulusun kendi emeği ile yarattığı zenginliğin, onu çoğaltmanın, bölüşmenin, üyeleri arasında, onu tüketme ve yeniden üretmenin yasalarını açıklayan bir bilim olduğunu varsayarlar. Çalışmalarımızın konusunu, özel bir ekonomi veya bir aile —bunlar ne demekse— değil de, tüm bir ulusun sözkonusu ekonomik faaliyetlerinin oluşturduğu varsayılır. Bu **kavramlaştırmayı** onaylayan eser, siyasal iktisadın babası diye bilinen İngiliz Adam Smith'in çığır açan eseri olan «Ulusların Zenginliği»dir (Basımı 1776)[12].

Fakat kendimize sormalıyız: Ulusun ekonomisi diye birşey var mıdır? Her ulusun ayrı, tamamen kendinden oluşan bir kapalı ekonomisi olabilir mi? Almanya'da «kamu ekonomisi», «ulusal ekonomi» gibi ifadeler revaçta olduğu için Almanya'yı inceleyelim.

Tarım ve sanayide Alman işçileri tarafından her yıl muazzam miktarda her türlü kullanım değeri üre-

---

12 Adam Smith; Ulusların Zenginliği (1776), Alan Yayıncılık 1985.

tilmektedir. Peki, tüm bu mallar sadece Alman halkı tüketsin diye mi üretilmektedir? Biliyoruz ki Alman ürünlerinin büyük ve her yıl artan bir kısmı diğer ülkelere, diğer uluslara, dünyanın dört bir yanına ihraç edilmektedir. Alman çelik ürünleri Avrupa'daki çeşitli komşu ülkelere, keza Güney Amerika'ya, Avustralya'ya satılmaktadır. Deri ve deri eşyalar Almanya tarafından tüm Avrupa devletlerine gönderilmektedir, züccaciye, şeker, eldivenler İngiltere'ye, kürkler İngiltere, Fransa, Avusturya - Macaristan'a, boya maddeleri Birleşik Devletler'e, Hindistan'a İngiltere'ye, Thomas kömür artıkları (gübre olarak kullanım için) Hollanda, Avusturya - Macaristan'a, kok kömürü Fransa'ya, antrasit Avusturya, Belçika, Hollanda, İsviçre'ye, elektrik kabloları İngiltere, İsveç, Belçika'ya, oyuncaklar Birleşik Devletler'e, Alman birası, çiviti, anilini ve diğer katranlı boyalar, Alman ilaçları, selüloz, altından yapılmış eşyalar, çoraplar, yün ve pamuklu kumaş ve elbiseler, Alman tavukları dünyanın hemen hemen tüm ülkelerine gönderilmektedir. Aynı şekilde çalışan ve günlük tüketim yapan Alman halkı yabancı ülkelerin ve yabancı ulusların ürünlerine bağımlıdır. Biz Rus buğdayından yapılmış ekmek yeriz; Danimarka, Macar eti, Rus sığırı yeriz; tükettiğimiz pirinç Hindistan veya Birleşik Devletlerden gelir; tütünü Hollanda Hindistan'ı (Doğu - Hint adalarının o tarihlerde Hollanda sömürgesi olan bölümü - Ç.N.) veya Brezilya'dan, kakao'yu Batı Afrika'dan alırız, Birleşik Devletler'den domuz yağı, Çin'den çay, İtalya, İspanya ve Birleşik Devletler'den meyve, Brezilya, Orta Amerika ve Hollanda - Hindistanı'ndan kahve, Uruguay'dan et özü, Rusya, Macaristan ve Bulgaristan'dan yumurta, Küba Adaları'ndan sigara, İsviçre'den cep saatleri, Fransa'dan şampanya, Arjantin'den inek derisi, Çin'den yatak takımları, İtalya ve Fransa'dan ipekler, Rusya'dan keten ve kenevir,

Birleşik Devletler ve Hindistan'dan pamuk, İngiltere'den saf yünlüler, Hindistan'dan jüt, Avusturya - Macaristan'dan malt, Arjantin'den keten tohumu, İngiltere'den belli antrasit tipleri, Avusturya'dan kahverengi kömür, Şili'den tuz, Arjantin'den quebracho odunu (tabaklama için), Rusya'dan yakacak odunu ve inşaat kerestesi, Portekiz'den sepet kamışı, Birleşik Devletler'den bakır, Hollanda - Hindistan'ından kalay, Avustralya'dan çinko, Kanada ve Avusturya - Macaristan'dan alüminyum, Kanada'dan asbest, İtalya'dan mermer ve asfalt, İsveç'ten parke taşı, Belçika, Birleşik Devletler ve Avustralya'dan kurşun, Seylan'dan grafit, Amerika ve Cezayir'den fosforik kireç, Şili'den iyodür...

En basit gündelik ihtiyaçlardan en lüks mallara kadar, en yaşamsal hammadde ve araçlar, dolaylı veya dolaysız, kısmen veya tamamen birçok mallar dış ülke kaynaklıdır. Yabancı ulusların emeğinin ürünleridir. Bu şekilde biz diğer ülkeler için çalışırken, pratik olarak tüm diğer ülkeler, uluslar, dünyanın öteki parçaları da bizim için çalışıyorlar.

Bu alış - verişin genişlik derecesini anlayabilmek için resmi ithalat - ihracat istatistiklerine gözatalım. 1914 «Alman İmparatorluğu İstatistik Yıllığı»na göre toplam ithalat - ihracattaki ticareti (yani Almanya'dan sadece transit geçen yabancı mallar hariç olmak üzere) aşağıdaki gibidir :

1913 Alman İthalatı

Hammaddeler	**5262**	**Milyon**	**Mark**
Yarı-mamul mallar	**1246**	**»**	**»**
Mamul Mallar	**1775**	**»**	**»**
Tüketim araçları ve lüks maddeler	**3062**	**»**	**»**
Çiftlik Hayvanları	**289**	**»**	**»**
Toplam	**11.634**	**»**	**»**

veya yaklaşık 12 milyar Mark.

Aynı Yıl Almanya Şunları İhraç Etti:

Hammaddeler	1720	Milyon	Mark
Mamul mallar	6642	»	»
Yarı-mamul mallar	1159	»	»
Tüketim araçları ve lüks maddeler	1362	»	»
Çiftlik hayvanları	7	»	»
Toplam	10.890	»	»

veya yaklaşık 11 milyar Mark.

Böylece Almanya'nın yıllık toplam dış ticareti 22 milyar Marktan fazla tutuyor. Aynı şey biraz daha azı veya fazlası ile tüm ileri ülkeler (yani iktisadın böylesine ilgilendiği ülkeler) için geçerlidir. Bu ülkelerin hepsi birbirleri için aynı zamanda bir ölçüde de dünyanın en uzak bölgeleri için üretim yaparlar ve her kıt'anın ürünleri, her adımda hem üretim hem de tüketim için kullanılır.

Bu muazzam gelişmiş karşılıklı mübadele karşısında herhangi bır ulusun «ekonomisinin» sınırlarını diğerinden nasıl ayırd edebileceğiz? Nasıl olur da, sanki ekonomik açıdan herbiri kendi başına incelenebilen kapalı alanlarmış gibi, birçok «ulusal ekonomiden» sözedebiliriz?

Metaların giderek artan uluslararası mübadelesi burjuva profesörlerince bilinmeyen bir olay değildir. Yıllık resmî istatistiksel araştırma ve raporlar, bu olayı ilgisi ve bilgisi olan kişiler arasında uzun süreden beri bilinen bir gerçek haline getirmiştir. Buna ek olarak işadamı ve sanayi işçisi bunu günlük deneylerinden bilmekteler. Hızla büyüyen dünya ticaretinin varlığı çok olağan bir konudur ve bugün heryerde kabul edilen bir olgudur, geçerliliğini kimse tartışmaz. Tek mesele bilgili iktisat profesörlerinin onu ne şekilde izah ederek durumu kurtaracaklarıdır: Bir ulusun yerel ih-

tiyaçlar dışındaki «artığının» ihraç ve ulusal ekonomi içindeki «bazı eksiklerin» ithali yani onlara 'ulusların ekonomisi' ve 'kamu ekonomisi' hakkında konuşma imkânı veren tamamen yüzeysel bir biçim.

Örneğin profesör Bücher, bir dizi tarihsel iktisadi biçimin en son ve en yüksek gelişme aşaması olarak «ulusal ekonomi» hakkında bizi uzun uzadıya eğittikten sonra aşağıdaki şekilde kükrer:

«Liberalizm döneminde uluslararası ticaretin ne kadar kolaylaştığından hareket ederek, ulusal ekonominin yerini dünya ekonomisine bıraktığı şeklinde bir sonuç çıkarmak yanlıştır. Kuşkusuz bugün Avrupa'da meta arzında kendine yeterli olmayan birçok devlet görmekteyiz. Gerçi kendi sınai üretimleri ulusal ihtiyaçlarından ötesine geçer ve sürekli yabancı tüketim alanlarına satılması gereken artıklar üretirken, önemli ölçüde gıda malını ve lüks malı dışardan ithal etmek zorundadır. Ancak bu sınai ve hammadde üreten ülkelerin yanyana ve birbirlerine karşılıklı bağımlılık içinde birarada varolmaları, bu uluslararası işbölümü, insanlığın bir önceki aşamada DÜNYA EKONOMİSİ adıyla anılması gereken bir başka gelişme aşamasına varma sürecinin bir göstergesi olarak alınmamalıdır.

Bir yandan ekonominin hiçbir aşaması tam ve sürekli «bir» şekilde kendine yeterli değildir, her ekonomi şu veya bu yolla giderilmesi gereken eksikliklere sahiptir. Diğer yandan, dünya ekonomisi denen bu olgu, hiç olmazsa şimdiye kadar, kendi temel karakteristikleri içinde 'ulusal ekonomi'den farklı bir olguya yolaçmayacaktır ve bu olgunun yakın gelecekte görüneceği çok şüphelidir»[13].

---

13 K. Bücher; a.g.e. S. 141-142.

Profesör **Bücher**'in genç meslektaşı **Sombart** daha cesur: Sombart ortaya çıkıp bir dünya ekonomisine doğru yönelmediğimizi, aksine ondan giderek uzaklaşmakta olduğumuzu söylemektedir!

«Bunun yerine bugün uygar ülkelerin, birbirlerine ticarî ilişkiler aracılığıyla daha fazla değil, daha da az ve toplam ekonomilerine kıyasla bağlandığı görüşünü savunuyorum. Herhangi bir ulusal ekonomi, bugün dünya pazarının, elli veya yüzyıl öncesine oranla daha büyük değil, daha küçük bir parçası durumundadır. En azından çağdaş ulusal ekonomi için uluslararası ticarî ilişkilerin öneminin arttığını varsaymak yanlıştır. Doğru olan tam tersidir».

Profesör Sombart çeşitli ulusal ekonomilerin giderek daha fazla «bütünlük kazanmış mikrokozmoslar» haline gelmekte olduğuna ve tüm çalışma alanları açısından, iç piyasanın öneminin dünya piyasasına oranla önemini giderek daha fazla aştığına ikna olmuş durumdadır[14].

Ekonomik yaşamın günlük olaylarını pervasızca gözardı eden bu parlak saçmalık, insan toplumunun yeni gelişme aşaması olan ve dünya ekonomisi denen gerçeğin kabulüne karşı, profesyonel bilginlerin inatçı nefretinin altını çizmektedir: İyice dikkat etmemiz gereken ve gizli köklerini bulacağımız bir antipati!

İnsanın iktisadi yaşamındaki «belli eksikler», «ekonominin daha önceki aşamalarında» (örneğin, Babil Kralı Nabukadnezar zamanında) bile mübadele yoluyla kapatıldıklarına göre, şimdiki dünya ticareti yeni bir

---

14 W. Sombart; Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert, Berlin 1909, S. 400-420.

şey değildir ve «ulusal ekonomi» hâlâ mevcuttur. Profesör Bucher'in derdi budur.

Ekonomi tarihinde zeki ve bilgili olduğu varsayılarak itibar gösterilen bilginlerin tarihsel kavramlarındaki tipiklik ve acemilik! Yavan bir şematizm nedeniyle, uygarlığın tamamen farklı aşamalarındaki uluslararası ticareti ve binlerce yılın ayrıştırdığı iktisadî gelişmeyi özdeşleştiriyor. Aslında mübadelenin olmadığı hiçbir toplum yoktur. En eski tarih - öncesi keşifleri, en eski mağara insanının yaşam gereçleri, tarih öncesinin en eski mezarları, bütün bunlar, en uzak bölgeler arasında bile bir ölçüde mübadelenin varlığının kanıtlarını sergilerler. Mübadele insan uygarlığı kadar eskidir. Mübadele insanlığın sürekli yol arkadaşı ve en eski tarihlerden beri insanlığın gelişmesinin en güçlü güdülerinden biri olmuştur. Bizim profesörler farklı çağların, ekonomik biçimlerin, farklı kültürel aşamaların tüm özelliklerini, bugün de genel bir varsayım içinde yok ediyorlar. O kadar genel ki, genelliği nedeniyle son derece belirsiz. «Gecenin karanlığında bütün kediler gridir» ve profesörce bilgeliğin belirsizliği içinde mübadelenin değişik biçimleri —birbirlerinden dünyalar kadar ayrı biçimler— benzerdirler! Yünden yapılmış garip tören maskelerini başka bir klânın hünerle yapılmış ok ve yaylarıyla arasıra değişen Brezilya'nın Botucude yerlilerinin yaptığı bu ilkel takas, Kral ailelerinin debdebeli eşyalarının saklandığı Babil'in görkemli depoları, Doğu yollarında Yunan çömleklerinin, Tire kâğıtlarının, Yeni - Ay zamanında zengin köle sahiplerine satılan Suriye ve Anadolu kölelerinin eski pazar yeri Korent, Orta Avrupa'nın soylu ailelerine ve feodal malikânelerine lüks seramik eşyalar sağlayan Venedik deniz ticareti ve doğuyu ve batıyı, kuzeyi ve güneyi, tüm okyanusları dünyanın en uzak yerle-

rini ağının içine katan, arasında mekik dokuyan, bütün bir yıl boyunca akla gelebilecek herşeyi, günlük ekmek ve çakmaktan, zengin uzmanların en güzel sanat eşyalarına, en basit tarımsal üründen en karmaşık makina aksamına, tüm zenginliğin kaynağı olan insandan sayısız savaş araçlarına kadar herşeyi muazzam miktarlarda nakleden günümüzün dünya kapitalist ticareti: Tüm bunlar bizim ekonomi profesörleri için bir ve aynı şeydir: Yalnızca bağımsız ulusal ekonomilerin «belli eksiklerini» «tamamlayacak» eklentiler?!

Elli yıl önce Schulze Delitzsch adında Bitterfeld'li bir liberal yargıç, Alman işçilerine aslında herkesin kendisi için çalıştığını ve ancak «bir kimsenin gereksinim duymadığı» ürünlerini «diğerlerinin ürünleriyle mübadele ettiğini» anlatmaya çalıştı[15]. Lassale'in bu saçmasapan lafa cevabı hâlâ unutulmamıştır:

«Bay Schulze! Sayın yargıç! Bugünün sosyal emeğinin gerçek biçimini hiç kavramıyor musunuz? Bitterfeld'den dışarı hiç çıkmadınız mı? Kafanızdaki bu düşüncelerle Orta Çağın hangi yüzyılında yaşıyorsunuz?.. Bugünkü toplumsal emeğin temel niteliği, herkesin kendisinin kullanmayacağı bir şeyi üretmesi olgusuna dayanıyor, bunu gerçekten hiç sezinlemiyor musunuz? Büyük ölçekli sanayi ortaya çıktığından beri günümüz emeğinin biçim ve özünün büyük ölçekli sanayide bulunduğunu ve bu nokta en iyi şekilde değerlendirilmeksizin günümüzün tek bir iktisadî ilişkisini, günümüzün tek bir ekonomik olgusunu bile anlamanın mümkün olmadığı şeklinde gerçekten en ufak bir kuşkunuz yok mu?

«Size göre, Vahşet - İhtiras kasabasından Bay Açgözlü Zengin herşeyden önce kendi ihtiyacı olan pa-

---

15 H. Schulze - Delitzsch; Alman İşçi Katehizmi Üstüne (Berlin İşçi Federasyonundaki Konferanslar, Leipzig 1863, S. 15).

muklu dokumayı üretir. Sadece kızkardeşlerinin çorap ve geceliklere dönüştüremediği kadarını mübadele eder».

«Size göre, Bay Borsig herşeyden önce kendi aile ihtiyaçlarını karşılamak için makina üretir. Daha sonra ise bundan artakalanı satar».

«Size göre, cenaze levazımatçıları her şeyden önce kendi ailelerinde meydana gelen ölüm olaylarıyla ilgilenmek için çalışırlar. Eğer kendi ailesinde ölümler çok ender meydana gelirse, cenaze levazımatından arta kalanlar mübadele edilir».

«Size göre mahallî telgraf bürosunun sahibi Bay Kurt mesajların ulaştırılmasına aslında yalnızca kendini bilgilendirmek veya emirlerini iletebilmek amacıyla izin verir. Bunu yeterince yaptıktan sonra mesajları kendi artık haberlerini de ona veren gazete editörleri ve Borsa kurtları ile mübadele eder!..»

«Bundan dolayı : **Önceki** toplum biçimlerinde emeğin niteliğinin tam da bu olduğu adamakıllı kavranmalıdır, o zamanlar kişi her şeyden önce kendi ihtiyaçları için üretim yapar, sonra artık ürün üretirdi : Bu belirleyici olarak doğal bir ekonomiyi gösterir. Ve çağdaş toplumda emeğin ayırdedici niteliği, özgün biçimi, herkesin yalnızca **hiç bir şekilde kullanamayacağı** şeyleri üretmesidir : Çağdaş topluma, kendisinin esas olarak ürettiği **KULLANIM DEĞERLERİ** yerine, **MÜBADELE DEĞERLERİ** üretmesi. Ve siz Bay Schulze, **İŞBÖLÜMÜNÜN** çağdaş toplumda olduğu kadar geliştiği bir toplumda, bunun **EMEĞİN GEREKLİ** ve sürekli yayılan biçimi olduğunu anlamıyor musunuz?»[16].

---

16 F. Lassalle; a.g.e. S. 72-75.

Lassale'in Schulze'ye kapitalist özel teşebbüs hakkında anlatmaya çalıştığı durum İngiltere, Almanya, Belçika ve Birleşik Devletler gibi gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ekonomi tiplerinde hergün daha fazla geçerlik kazanıyor, diğer ülkeler de bunların yolunu teker teker izlemekteler. Ve Bitterfeld'li liberal yargıcın işçileri aldatma çabası, bugün bir Bucher veya Sombart tarafından dünya ekonomisi kavramına karşı yürütülen kaba ve içinden pazarlıklı polemikten farkı sadece daha basit olmasıdır o kadar.

Tipik ve titiz bir devlet memuru olarak Alman profesörü, özellikle kendi alanında, düzenliliği sevmektedir. Düzenlilik uğruna dünyayı bilimsel şematizmin çekmecelerinde titiz bir şekilde dosyalamaya alışmıştır. Ve kitaplarını kütüphane raflarına dizerken takındığı bilgiç edayla ülkeleri iki kategoriye ayırır: Burada sınai ürünler üreten ve sınai bir ürün «artığına» sahip ülkeler, şurada ise tarım ve hayvancılıkla uğraşan ülkeler. İkincilerin ürettiği ham maddeler, birincilere gereklidir. Uluslararası mübadele bu karşılıklı ilişkiden kaynaklanır ve bu ilişki aracılığıyla işlevini sürdürür.

Öyleyse Almanya dünyanın en çok sanayileşmiş ülkelerinden biridir. Şemaya göre Almanya'nın en canlı mübadelesi büyük bir tarımsal güce sahip olan Rusya'yla olmalı. O halde, nasıl olur da Almanya'nın en önemli ticarî ilişkileri diğer iki sanayileşmiş ülke, yani Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'yle gerçekleşir? Almanya'nın Birleşik Devletlerle ticareti 1913'te 2.4 milyar marka, İngiltere ile 2.3 milyar marka ulaştı, Rusya üçüncü sırada. İhracat açısından Alman sanayinin en büyük müşterisi, dünyanın en önde gelen sınaî ülkesidir. Almanya'dan yaptığı yılda 1.4 milyar mark değerindeki ithalatla İngiltere ilk sırayı işgal ederek

diğer tüm devletleri geride bırakmıştır. Sömürgeleri de dahil olmak üzere, İngiliz imparatorluğu toplam Alman ihracatının beşte birini alır. Profesörlere özgü şematizmi bu garip olgu hakkında ne der acaba?

Burada Sınai ülke, şurada Tarımcı devlet! Profesör Bucher ve meslektaşlarına göre dünya iktisadi ilişkilerinin şeması böyle. 1860'larda Almanya bir tarım ülkesiydi, tarımsal ürün artığını ihraç ediyordu ve İngiltere'den en temel mamûl maddeleri ithal etmek zorundaydı. O zamandan beri Almanya bir sanayi ülkesi haline dönüştü ve İngiltere'nin en zorlu rakiplerinden biri haline geldi. Birleşik Devletler Almanya'nın 1870 ve 1880'lerde tamamladığı aynı süreçlerden geçiyor, üstelik daha kısa bir zamanda; şimdi ise dönüşümün tam ortasında. Birleşik Devletler; halen Rusya, Kanada, Romanya ve Avustralya'nın yanısıra dünyanın en büyük buğday üreticisi ülkedir. Son (1900 yılında yapılan) sayımlara göre toplam nüfusun % 36'sı halen tarımsal işlerle uğraşıyor. ABD aynı zamanda da İngiliz ve Alman sanayiinin tehlikeli bir rakibi haline geldi. Ve biz değerli iktisat fakültelerinden herhangi birine bir ödül sorusu sormak istiyoruz: Söyleyin bakalım, Birleşik Devletler tarımsal ülkelerin mi yoksa sınai ülkelerin mi listesine alınacak? Rusya da yavaş yavaş aynı yolu izliyor ve modası geçmiş bir siyasal biçimin engellerini aşar aşmaz muazzam nüfusu ve sınırsız doğal kaynakları sayesinde yedili ülkeler topluluğuna (belki de bugün hayatta olan bizlerin gözleri önünde) yetişecek. Güçlü bir sınai ülke olarak Almanya, İngiltere ve Kuzey Amerika'nın birliğine katılacaktır. Hatta belki de bunlardan sonuncusunu geçerek. Dünya, bir profesörün aklı gibi, katı bir iskelet değildir, aksine hareket eder, yaşar, değişir. Uluslararası mübadelenin biricik kaynağı olduğu varsayılan tarım ve sanayi arasındaki

zıtlığın kendisi bile değişen bir faktördür; sürekli dışarıya, çağdaş uygar dünyanın metropollerinden (merkezlerinden) periferiye (çevreye) doğru itilir. Bu arada kültürel merkezler arasındaki ticarete ne oluyor? Bucher'in teorisine göre azalması gerekiyor. Ama, hayret! Sınai ülkeler arasındaki ticaret devamlı büyüyor.

Hiçbir şey son çeyrek yüzyılın iktisadî gelişimini incelemek kadar aydınlatıcı değildir. 1880'lerde tüm sınai ve büyük güçlerin müptela olduğu koruyucu gümrük tarifelerinin rehavetine rağmen ve de ayrı «ulusal ekonomiler»in birbirlerini karşılıklı tecrit girişimlerine rağmen, dünya ticaretindeki büyüme durmamakta, aksine başdöndürücü bir hızla ilerlemektedir. Bir kör bile, en gelişmiş üç ülkedeki (Almanya, İngiltere, ABD) sanayileşme ile dünya ticaretinin nasıl birbirine ayak uydurduklarını açıkca gözlemleyebilir:

Kömür ve demir modern sanayiin belkemiğidir. Kömür üretimi 1885'ten 1910'a kadar şu şekilde artış göstermiştir:

İngiltere	162	milyon	tondan	259	milyon	tona
Almanya	74	»	»	222	»	»
ABD	101	»	»	455	»	»

Aynı dönemde pik demir üretimi artışı şöyledir:

İngiltere	7,5	milyon	tondan	10,2	milyon	tona
Almanya	3,7	»	»	14,8	»	»
ABD	4,1	»	»	27,7	»	»

Burada sözkonusu ülkelerin dış ticareti (ithalat ve ihracat) ise 1885'den 1912'ye kadar şu şekilde bir artış gösterdi:

İngiltere	13	milyar	marktan	27,4	milyar	marka
Almanya	6,2	»	»	21,3	»	»
ABD	4,1	»	»	27,7	»	»

Dünyanın tüm önemli ileri ülkelerinin toplam dış ticaretini (ithalat ve ihracatını) alırsak, toplam dış ti-

caret 1904 yılındaki 105 milyar marktan 1912 yılında 165 milyar marka yükselmiştir. Bu yedi yıllık bir dönem zarfında % 57'lik bir artışı gösterir! Bu gerçekten soluk kesici bir ekonomik ilerleme oranıdır. Tüm önceki dünya tarihi boyunca buna benzer birşey görülmemiştir, hatta bunun yanına yaklaşabilen bir gelişme bile olmamıştır. «Ölüm hızlı gelir»[17]. Kapitalist «ulusal ekonomi» kendi yaşama yeteneğinin sınırlarına ulaşmakta ve kendine ihsan edilen mühleti kısaltmakta aceleci görünüyor. Sanayi ve tarım ülkeleri arasındaki sallapati dansı ve «belli eksiklikler» şeması tüm bunlar hakkında ne söyleyecek?

Modern ekonomik yaşamın başka bilmeceleri de vardır. Mübadele edilen toplam meta değerleri veya genel kategorilerle yetinmek yerine, Alman ithalat-ihracat tablolarına daha yakından bakalım. Örneğin Alman dış ticaretinde yeralan en önemli meta türlerini gözden geçirelim.

1913 yılı için:

Almanya'ya ithal edilen (Milyon mark)		Almanya'dan ihraç edilen (Milyon mark)	
Ham pamuk	607	Makina (tüm çeşitlerden)	680
Buğday	417	Çelik eşyalar	652
Ham yün	413	Antrasit	516
Arpa	390	Pamuklu mallar	446
Bakır cevheri	335	Yünlü mallar	271
İnek derisi	322	Kağıt ve kırtasiye	263
Demir cevheri	227	Kürk	225
Antrasit	204	Kalıp demir	205
Yumurta	194	İpekli mallar	202
Kürk	188	Kok kömürü	147

17 G. August Bürger; Leonore [Bürger'in Toplu Eserleri], Weimar, S. 67.

Güherçile	172	Anilen (ve diğer katran ürünleri)	142
Ham ipek	158	Giyim eşyaları	132
Ham kauçuk	147	Bakır eşya	130
Kesilmemiş kereste		Ayakkabı derisi	114
Pamuk ipliği	117	Deri eşyalar	114
Yün ipliği	108	Oyuncak	102
Kesilmemiş kereste	97	Metal levha	102
Dana derisi	95	Yün ipliği	91
Jüt	94	Çelik boru	83
Makina (tüm çeşitlerden)	80	İnek derisi	81
Kuzu, koyun, keçi derisi	73	Çelik tel	76
Pamuklu mallar	72	Ray vs.	73
Kömür	69	Pik demir	65
Taranmış yün	61	Pamuk ipliği	61
Yünlü mallar	43	Kauçuk eşya	57

Yüzeyden bakıldığında bile iki olay hemen göze çarpar. Birincisi aynı tür metaların farklı miktarlarda olsa bile her iki sütunda da yer almasıdır. Almanya dışarıya makina göndermekte ve aynı zamanda dışarıdan dikkat çekici bir miktar olan 80 milyon mark civarında makina almaktadır. Benzer şekilde; antrasit Almanya'dan ihraç edilmekte, aynı zamanda da, dışardan ithal edilmektedir. Aynı durum pamuklu mallar, yün ipliği ve yünlü mallarda, inek derisi ve kürkte ve yukarıda belirtilmeyen bir çok diğer malda gözlemlenebilir. İktisat profesörlerimizin dünya ticaretinin tüm gizliliklerini aydınlatan sihirli Alaaddin'in lambasından çıkan tarım ve sanayi arasındaki kısır çelişki açısından bu görüntü tamamen akıldışıdır, bir anlamsızlık olarak görünür. Şimdi bu nedir? Almanya makina konusunda «kendi ihtiyaçlarının üstünde bir artığa» mı sahiptir veya tersine «eksiklik» mi vardır? Ya antrasit, kömür ve pamuklu mallar? Ya inek derileri? Ve diğer yüzlerce şey... «Ulusal ekonomi» nasıl olup da aynı zamanda sürekli bir «artık» ve «eksiklik» gösterebilir? Alaad-

din'in sihirli lambası gerçekten titrek ve zayıf yanmaktadır. Kuşkusuz burada kaydedilen olayları, ancak Almanya ile diğer ülkeler arasında karmaşık, derin iktisadi ilişkilerin varolduğunu varsayarsak açıklayabiliriz, öyle yaygın ve ayrıntılı bir işbölümü ki, diğer ülkeler bir ürünün belli markalarını Almanya'dan isterlerken; Almanya da aynı ürünün biraz farklı türlerini dışardan sipariş etmesine olanak tanısın, böylece günlük bir gidiş - geliş oluşsun. Bu tek tek ülkelerin sadece daha büyük bir bütünün organik parçaları olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Hatta istatistiklere ilk bakışta ihracat ve ithalatın, buradaki «eksikler» ve oradaki «artıklar»la açıklanan iki ayrı olgu olmadığı, tersine neden ve sonuç olarak birbirine karşılıklı bağımlı olduğu olayı herkesin dikkatini çekmelidir. Muazzam pamuk ithalatının yerli nüfusun ihtiyaçları ile orantılı olmadığı açıktır. Bunların başlangıçtan itibaren büyük miktarlarda pamuklu kumaş ve giyim eşyası ihracatını sağlamaları hedeflenmiştir. Aynı durum yün ithalatı ve yünlü dokuma ihracatı arasındaki ilişki için de geçerlidir. Benzer şekilde dışarıdan büyük çapta maden cevheri ithalatı ve tüm cinslerden muazzam çelik mamülleri ihracatı için de nereye bakarsak bakalım durum aynıdır. Almanya, ihraç edebilmek için ithal eder. «Açıklar» sonradan birçok «artıklara» dönüştürülecek şekilde «belli» yapay «eksikler» yaratır. Alman «mikrokozmos»u, hangi ölçüyle ölçülürse ölçülsün, başlangıçtan itibaren daha büyük bir birliğin parçası olarak, dünyanın dükkânlarından biri haline gelmektedir.

Bu «mikrokozmos»a «giderek daha tok» hale gelen kendine yeterliliği içinde, ama daha yakından bakalım. Almanya'nın bazı toplumsal siyasî felâketler sonunda dünyadan koptuğunu, başının çaresine tek başına bak-

mak zorunda kaldığını varsayalım. Bu durumda, ne olurdu?

Bildiğimiz ekmeği ele alalım. Alman tarımı Birleşik Devletler tarımının iki katı bir verimliliğe ulaşmıştır, nitelik açısından Belçika, İrlanda ve Hollanda'nın yoğun tarımsal üretimini de geride bırakarak dünyadaki tarımcı devletler arasında birinci sırayı işgal etmektedir. Elli yıl önce Almanya, o zaman çok daha az çağdaş olan tarımına rağmen Avrupa'nın diğer ülkelerine kendi ekmek fazlasını arzeden başlıca tahıl ambarlarından biri olarak görülüyordu. Bugün, yüksek verimliliğine rağmen, Alman tarım ürünleri kendi nüfusuna ve hayvan stokuna bile yeterli arzı yapamamaktadır. Geçimlik araçların altıda biri dışardan sağlanmak zorundadır. Başka bir deyişle, Alman «ulusal ekonomisini» dünyadan koparırsanız, yurtdaşlarının altıda biri, yaklaşık 11 milyon Alman, gıdasız kalacaklardır!

Alman halkı yılda 220 milyon marklık kahve, 67 milyon marklık kakao, 8 milyon marklık çay, 61 milyon marklık pirinç tüketir, yaklaşık olarak 12 milyon marklık baharat ve 134 milyon mark değerinde ithal malı tütün yaprağı tüketilir. Bugün yoksul kesimler bile, alışılmış yaşam gereksinmeleri haline geldiklerinden, bu ürünler olmaksızın yaşamlarını sürdüremezler. Oysa bunların hiçbiri Almanya'da yetiştirilmez veya örneğin tütün, Alman iklimi uygun olmadığından sadece önemsiz miktarlarda yetiştirilir. Herhangi bir süre için Almanya'yı dünyadan koparın, Alman halkının yaşam standardı ve şimdiki kültür düzeyi çökecektir.

Gıdanın yanında giyime de bakılmalıdır. İç çamaşırı ve halkın büyük çoğunluğunun giydiği elbiseler diğer elbiseler gibi halkın büyük çoğunluğu tarafından kullanılır ve hemen hemen tamamı pamuktan yapılır

—Sadece zengin burjuvazinin iççamaşırları ketenden diğer elbiseleri de güzel yün veya ipekten yapılır. Ne pamuk ne de ipek Almanya'da üretilmez, en önemli tekstil maddesi olan jüt ve en iyi yün de Almanya'da üretilmez— tüm dünyada tekeli İngilizlerin elindedir, Almanya'nın keten ve kenevirde büyük açıkları vardır. Almanya'yı herhangi bir süre için dünyadan koparınca dış hammadde kaynaklarından ve dış piyasalardan mahrum kalacaktır, tüm katmanlardan Alman halkı gerekli giyim eşyalarından yoksun kalacaktır, giyim sanayii ile birlikte bugün 1.400.000 yetişkin ve 13 - 19 yaş arasındaki kadın ve erkek işçiyi çalıştıran Alman tekstil sanayii faaliyetini durduracaktır.

Bu düşünce çizgisini sürdürelim : Büyük ölçekli sanayiin belkemiği ağır endüstridir : MAKİNE ÜRETİMİ VE ÇELİK ENDÜSTRİSİ. Bunun belkemiği ise maden cevheridir. Almanya (1913) yılda yaklaşık 17 milyon (metrik) ton pik demir tüketir. Yerli pik demir üretimi de 17 milyon ton dolayındadır. İlk bakışta, Alman «ulusal ekonomisi» kendi pik demir ihtiyacını oldukça iyi karşılayabilecek durumda gibi görünmektedir. Ancak pik demir üretimi için cevher gereklidir ve cevherlere ilişkin olarak yerli demir cevheri üretimi yalnızca 27 milyon ton dolayındadır, değeri ise 110 milyon marktır, oysa 200 milyon mark değerinde 12 milyon ton yüksek kaliteli demir İsveç, Fransa ve İspanya'dan sağlanmaktadır. Alman çelik endüstrisi bu cevherler olmaksızın işleyemez.

Benzer koşullar öteki metallerde de gözlemlenebilir. Yıllık 220.000 ton çinko tüketilirken, Almanya üretimi —100.000 tonu ihraç edilen— 270.000 tondur. 50.000 ton dış kaynaklı çinko ise Almanya'nın ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olur. Bir kere daha, gerekli çinko cevherlerinin yalnızca bir bölümünün —50 milyon

mark değerinde, yarım milyon ton— Almanya içinde çıkarıldığını görüyoruz. Kurşundan Almanya 94.000 ton mamûl ürün ve 123.000 ton cevher ithal eder. Son olarak bakırı ele alırsak, Almanya, yıllık 241.000 ton tüketim ile dışarıdan 206.000 ton ithalata bağımlıdır. Teneke tamamen dışardan elde edilir. Almanya'yı sürekli olarak dünyadan tecrit ederseniz, değerli maden ithalatını ve muazzam Alman çelik ürünleri ile Alman makinalarının çıkışını durdurursanız 662.000 işçi çalıştıran Alman metal sanayii ve 1.130.000 kadın ve erkek çalıştıran makina aksamı sanayii faaliyetine son verecektir. Ancak metal ve makina aksamı sanayileri ile birlikte bir dizi diğer sanayi dalı da çökmek zorunda kalacaktı. Bunlar, özellikle kömür işletmeleri gibi hammadde ve yardımcı maddeleri sağlayanlar ve bu hammadde ile yardımcı maddeleri birincilerden alanlar ve tüm bu üretim dallarında çalışan işçi orduları için tüketim aracı sanayileridir.

Tüm dünya için meta üreten ve 168.000 işçi çalıştıran kimya sanayilerine bakalım, 450.000 işçi çalıştıran, fakat büyük bölümü dış kaynaklı kereste olmaksızın, faaliyetini sürdüremeyecek olan kereste işleme sanayiini gösterelim. 117.000 işçisi olan ve dış kaynaklı ham deri ve dış piyasalar olmaksızın atıl kalacak olan deri sanayiini gösterelim. Bundan başka altın ve gümüş gibi madenî para cevherini ve bu biçimleriyle günümüz iktisadi yaşamının vazgeçilmez temelini oluşturan değerli metaller var. Oysa bunlar Almanya'da hiç çıkarılmamaktadır. Bütün bunları düşünelim ve kendimize soralım : «Alman «ulusal ekonomisi» diye bir şey var mıdır? Kısacası Almanya'nın dünyanın geri kalanından gerçekten ve sürekli olarak tecrit olduğunu, kendi ekonomisini kendi başına işletmek zorunda kaldığını varsayarsak Almanya'nın bugünkü iktisadî ya-

şamı ve bugünkü kültürü ne olurdu? Üretim dalları birbiri ardından çöker, birbirini uçuruma sürükler, muazzam sayıda proleter işsiz kalırdı. Nüfusun tamamı en temel maddelerden yoksun bırakılmış olurdu: Gıda, elbise ve de lüks mallar. Ticaret temelinden, yani altından yoksun kalırdı. «Ulusal ekonomi» bir hurda yığınına dönüşür, darmadağınık ve sahipsiz kalırdı[18].

İşte size Alman iktisadi yaşamındaki «belli eksikler» ve aynı şekilde, profesörlere özgü teorinin mavi ufuklarında süzülerek uçan kibirli ve kendine yeterli ve «giderek tok ve doygun hale gelen mikrokozmos».

Ama bekleyin! Ya 1914 dünya savaşı, yani «ulusal ekonominin» büyük sınavı? O, **Bucher**'lerin ve Sombart'ların haklılığını en parlak biçimde göstermedi mi? Tüm kıskanç dünyaya Alman «mikrokozmos»unun dünya ticaretinin dışında kalsa bile, —Alman sanayiinin verimliliği ve sıkı devlet kontrolları sayesinde— benzeri görülmemiş bir şekilde sağlıklı ve güçlü olduğunu göstermedi mi? Ülkenin gıda arzı, herhangi bir tarımsal ürün ithal etmeksizin bile tamamen yeterli olmamış mıydı? Sanayinin tekerlekleri dışardan ithalat yapılmaksızın, yabancı topraklarda pazarlar olmaksızın neşeli bir hareketlilik içinde değil miydi?

Olayları inceleyelim.

Her şeyden önce beslenmeye ilişkin: Gıda arzı sadece Alman tarımı tarafından sağlanmamıştı. Aksine. Silâh altına alınan birkaç milyon yetişkin insan, tüm savaş süresince dış ülkeler tarafından beslendi: Belçika, Kuzey Fransa, Polonya ve Litvanya'nın bir kısmı tarafından. «Ulusal ekonominin» alanı, Alman halkına gıda arzı yapılması amacıyla, Kuzey Fransa'nın ve Bel-

---

18 İlgili kaynaktan aynen alıntılanmıştır.

çika'nın işgal edilen kısımlarının tamamına genişletildi ve Rus İmparatorluğunun Batı kısımları da savaşın ikinci yılında buna katıldı. Bu alanların tarımsal üretimi Alman ithalat açıklarını karşıladı. Madalyonun öbür yüzü ise, işgal bölgelerindeki nüfusun karşılaştığı ve hayırseverlik adına gönderilen Amerikan tarım ürünleriyle karşılanmaya çalışılan korkunç gıda darlığıydı. Bu tablo, Almanya'daki bakkaliye fiyatlarında % 100 - 200 dolayındaki artışlar ve Alman halkının en geniş tabakalarının korkunç gıdasızlığı ile tamamlanıyordu.

Sanayinin tekerleklerine gelince : Bunların faaliyeti —muazzam önemini biraz önce kavradığımız— yabancı hammaddeler ve öteki üretim araçları ithal edilmeden nasıl sürdürülebildi? Bu mucize nasıl gerçekleşti? Sorun çok basit bir şekilde ve mucizesiz çözülmüştür. Alman sanayii faaliyetini ancak vazgeçilmez nitelikteki yabancı maddeleri almaya devam ettiğinden dolayı sürdürebildi. Bu, üç yoldan yapıldı : Birincisi, Almanya'da varolan ve sadece saklandıkları yerlerden çıkarılmaları gereken büyük miktarlarda pamuk, yün, çeşitli biçimlerde bakır v.b. maddeleri kullanarak. İkincisi, yine Belçika, Kuzey Fransa, Polonya ve Litvanya'nın bazı bölümleri gibi yabancı ülkeleri işgal edip buralardaki erzağa el koyarak. Son olarak dışardan devamlı ithalat yoluyla : Tarafsız ülkeler ve Lüksemburg aracı gibi davranıyordu. Bu, savaşın başlangıcından beri bir dakika bile durmadı. Ayrıca Alman bankalarında yatan muazzam yabancı değerli metal stoklarını da hesaba katarsak ki bu «savaş ekonomisi» için vazgeçilmez bir önkoşul idi, o zaman Alman sanayii ve ticaretinin çevresindeki dünyadan tümüyle koptuğu iddiasının, Alman nüfusunun yeterli ölçüdeki tarımla yeterli düzeyde beslenebildiği iddiası kadar aldatmaca olduğu ve

böylece Alman «mikrokozmos»unun (varsayılan) kendine yeterliliğinin peri masallarına dayandığı anlaşılır.

Alman sanayinin dünyanın her tarafında gördüğümüz pazarlarına gelince: Onların kaybı da hükümetin askeri ihtiyaçlarınca karşılanmaktadır. Başka bir deyişle, sanayinin en önemli dalları (çelik, dokuma, deri, kimyevi maddeler) tümüyle askeri ihtiyaçlara yönelik olarak üretim yapan savaş sanayilerine dönüştürülmüştü. Savaşın maliyetleri Alman vergi mükelleflerince ödendiğinden, sanayiinin savaş sanayiine dönüştürülmesi, Alman «ulusal ekonomisi»nin, ürünlerinin büyük bir bölümünü mübadele yoluyla dışarıya göndermek yerine savaşta yokettiği anlamına gelir: Meydana gelen zararı kamu kredileriyle karşılayarak ve ekonominin gelecekteki üretimini bu şekilde gelecekteki yirmi otuz yıl için borçlandırarak.

Tüm yönleriyle incelendiğinde, «mikrokozmos»un savaştaki mucizevi zenginleşmesinin bir deney olduğu ve tek sorunun, bunun tüm yapay yapının çökmesine neden olmadan ne kadar sürdürülebileceği olduğu açıklığa kavuşur. Bu yapı iskambil kağıtlarından yapılmış bir ev gibiydi.

Bu noktada, garip bir olguyu inceleyelim. Almanya'nın dış ticaretinin toplam rakamlarına bakarsak, ithalatın ihracattan daha fazla olduğunu görürüz: 1913'te ithalat 11,6, ihracat ise 10,9 milyar Mark'a ulaşıyordu. Üstelik bu ilişki yalnızca bu yıla ait bir istisna değildi, daha sonraki bir çok yılda da gözlenmektedir. Aynı şey, 1913'te 13 milyar marklık ithalat ve 10 milyar marklık ihracat yapan Büyük Britanya için de geçerlidir. Fransa, Belçika ve Hollanda için de aynı şekilde. Böyle bir şey nasıl olanaklı olabilir? Acaba profesör Bucher «artıklar» ve bazı «eksikler» teorisiyle bizi aydınlatmak zahmetine katlanabilir mi?

Eğer çeşitli «ulusal ekonomiler»in iktisadi ilişkileri, profesörün öğrettiği gibi, yalnızca farklı «ulusal ekonomiler»in (Kral Nabukadnezar'ın döneminde olduğu gibi) kendi «artıkları» ile ticaret yaptıkları şeklinde çözümlenirse, yani bir «mikrokosmos»u diğerinden ayıran derin uçurumun üzerindeki tek köprü basit meta mübadelesi olursa, o zaman bir ülke ancak ihraç ettiği meta kadar yabancı meta ithal edebilir. Basit meta mübadelesinde para yalnızca bir mübadele aracı değil midir? Son tahlilde, yabancı metanın karşılığı o ülkenin kendi metasıyla ödenmez mi? O takdirde nasıl olur da bir «ulusal ekonomi» durmadan kendi «artığını» ihraç ettiğinden daha fazlasını ithal etme ustalığını becerebilir? Belki profesör bizle alay edecek ama, bu soruların cevabı, dünyadaki en kolay çözüm. İthal eden ülke yalnızca ithalat ile ihracat arasındaki farkı nakitle ödemek zorundadır. Fakat —özür dilerim!— her yıl hatırı sayılır miktarda parayı dipsiz dış ticaret kuyusuna atmak gibi bir lükse sadece zengin altın ve gümüş madenleri olan bir ülke katlanabilir. Böylesi bir şey ne Almanya ne Fransa ne Belçika ne de Hollanda için geçerli değildir. Üstelik —işe bakın!— şu şaşırtıcı olguyu da görüyoruz. Almanya yalnızca ihraç ettiğinden daha fazla meta ithal etmekle kalmıyor, ihraç ettiğinden daha fazla para da ithal ediyor. Nitekim 1913'de Almanya'nın altın ve gümüş ithalatı 441,3 milyon marka, ihracatı da 193,8 milyon marka ulaşmıştı, daha sonraki birkaç yıl için de aynı şey geçerliydi. Acaba «artık»lı ve «eksik»li profesör Bücher bu konuda ne der? Alâaddin'in lâmbası söndü! Anlamaya başlıyoruz ki, dünya ticaretinin parlak yüzünün arkasında, farklı «ulusal ekonomiler» arasında basit meta mübadelesiyle hiç bir ilgisi olmayan iktisadi ilişkiler gizlenmektedir. Bir ülkenin başka ülkelerden onlara karşılıklı olarak verdiği

ürünlerden sürekli olarak daha fazla ürün alabilmesi için el koyma imtiyazına sahip olması gerekir; eşitler arasındaki mübadeleyle hiç ilgisi olmayan imtiyazlar. Gerçekten, böylesi haklar ve böylesi iktisadî egemenlik ilişkileri vardır, üstelik profesörce teorilerin bu konulardan hiçbir haberi olmamasına rağmen. Ana ülke ile sömürgesi arasındaki ilişki, en basit haliyle böylesi bir bağımlılık ilişkisidir. Büyük Britanya, en büyük sömürgesi olan İngiliz - Hindistan'ından şu veya bu biçimde 1 milyar mark tutarında yıllık haraç elde eder. Bu «artık» İngiliz kapitalizminin Hindistan üzerindeki sömürgeci sömürüsünün iktisadî ifadesinden başka bir şey değildir. İster metaların doğrudan Büyük Britanya'ya yollandığını düşünelim, ister Hindistan İngiliz sömürücülerine ödeyeceği haracı doğrultmak için metalarını dünyadaki bütün öteki ülkelere satmak zorunda olsun[19].

Doğrudan siyasal zorbalığa dayanmayan iktisadî bağımlılık ilişkileri de vardır. Rusya her yıl 1 milyar tutarında fark yaratacak biçimde, ithal ettiğinden daha fazla meta ihraç eder. Belki de bu, her yıl Rus imparatorluğundan böylesi devasa bir meta akımının emilmesini mümkün kılan büyük bir tarımsal ürün «artığı»dır. Fakat bilinmektedir ki, ürünü ithal edilen Rus mujiği yetersiz beslenmeden dolayı iskorpit hastalığı çekmektedir ve çoğu kez tükettiği ekmeğin içine önemli miktarda ağaç kabuğu katılmıştır. Mujik emeğinin, uygun bir yerel mali ve vergi yapısı sayesinde gaspedilen ürününün ihraç edilmesi, Rus devletinin dış borç faizlerini karşılayabilmesi için mutlak ve hayatî bir ihtiyacıdır. Kırım Savaşındaki görkemli çöküşünden beri re-

19 (R.L.'un notu) Hindistan'ın Gizli Gerçeği : Köylü kesimdeki «ulusal ekonomi» çöküyor. Sanayi ..... İthalat ve ihracata ilişkin suskun sayılar bunu bağıra çağıra kanıtlıyor.

formlar yoluyla modernleştirilen Rus devlet aygıtı, büyük ölçüde Batı Avrupa'dan (özellikle Fransa) alınan borç sermaye ile finanse edilmektedir. Fransa'ya olan borçlarının faizini ödeyebilmek için Rusya, İngiltere, Almanya ve Hollanda'ya muazzam miktarda buğday, kereste, keten, kendir, sığır ve kümes hayvanı satmak zorundadır. Bu muazzam ihracat fazlası borçlunun alacaklıya verdiği haracı temsil eder, beraberinde Fransa için çok avantajlı bir ticaret bilançosu —ödünç sermaye vererek toplanan faiz— sağlayan bir ilişki. Fakat karşılıklı iktisadi ilişkiler daha da incelenebilir. Ödünç alınan Fransız sermayesi, Rusya'da on yıllardan beri iki amaç için kullanılmıştır: Devlet sübvansiyonuyla yardım edilen demiryolu yapımı ve askeri harcamalar ve bu harcamalara bağlı olarak, yüksek tarifelerle korunan genç bir imalat sanayiinin ortaya çıkışı.

Daha yaşlı bir kapitalist ülke olan Fransa'dan alınan ödünç sermaye Rusya'da genç bir kapitalizm doğurmuştur. İngiltere ve Almanya gibi teknik yönden ileri ülkelerden hatırı sayılır ölçüde makina ve diğer üretim araçları ithaliyle yardım ve desteğe gereksinme duyan bir kapitalizm. Böylece Rusya, Fransa, Almanya, İngiltere arasında bir iktisadî ilişkiler ağı dokunmaktadır ve meta mübadelesi bu ağı güçlükle açıklayabilecektir.

Ülkeler arasında yer alabilecek iktisadî ilişki çeşitlerini henüz tamamlamadık. Türkiye veya Çin gibi bir ülke, profesörlere özgü şematizmin karşısına başka çeşit sorunlar çıkarır. Bu ülkeler, Rusya'nın aksine veya Almanya ile Fransa'ya benzer biçimde, bazı yıllarda hemen hemen ihracat değerinin iki katına ulaşan belirgin bir ithalat fazlası gösterirler. Bunların «ulusal ekonomileri» bu kadar «artık» üretemediğine göre, Türkiye veya Çin «eksikleri» böylesi bereketli bir biçimde

kapatma lüksünü nasıl kaldırabilir? Belki de, hıristiyan hayırseverliğiyle dolu olan Avrupa güçleri Hilâl ve Tanrısal imparatorluk'a her yıl her türden faydalı metalar şeklinde 100 milyonlarca mark hediye ediyor? Hiç sanmam. Türkiye ve Çin'in, gırtlaklarına kadar Avrupalı tefecilerin pençesine düştüğünü İngiliz, Alman ve Fransız bankalarına büyük haraçlar ödediğini her çocuk bilir. Fakat Rus örneğine göre Türkiye ve Çin'in tam tersi bir olguyu, batılı velinimetlerine faiz ödeyebilmek için, bir ihracat fazlası göstermeleri gerekirdi.

Buradaki mesele, Türkiye ve Çin'de «ulusal ekonomi» denilen şeyin, Rus ekonomisinden temelden farklı olmasıdır. Dış borçlar Rusya'daki gibi, yine esas olarak demiryolu inşaatı, liman tesisleri ve askeri teçhizat yapımında kullanılır. Fakat, şu anda Türkiye'nin sözü edilebilecek bir sanayii yoktur. Ve bunu, öşür (vergisi) ve geri üretim yöntemlerine dayalı Orta Çağ kalıntısı doğal köylü ekonomisi desteğiyle bir gecede kuramaz. Aynı şey az bir farkla Çin için de söylenebilir. Halkın tüm sınaî ürün ihtiyacı ile, ordu ve donanmanın teçhizatı ve iç haberleşmenin iyileştirilmesi için gereken yardımcı maddeler Batı Avrupa'dan mamûl halde tedarik edilmek, gerekli tesisler ise Avrupalı müteahhitler, mühendis ve teknisyenler tarafından kurulmak ve işletilmek zorundadır. Borçlar çoğu kez böylesi işlemleri önceden şart koşar. Örneğin Alman ve Avusturya banka sermayesi Çin'e belli miktarda silah teçhizatının Skoda ve Krupp'a sipariş edilmesi şartıyla borç vermiştir, diğer borçlar önceden demiryolu imtiyazı verilmesini şart koşar. Bu biçimde, Avrupa sermayesi başlangıçtan itibaren meta biçiminde (askeri araçlar) veya doğal biçimindeki sınaî sermaye şeklinde (makina, çelik v.b.) Çin ve Türkiye'ye göç etmiştir. Bu metalar

oraya mübadele amacıyla değil, kâr üretmek amacıyla akmıştır. Bu sermayenin faizi —ki genellikle ortalama banka kârından çok daha yüksektir— bu ülkelerden, Avrupalı kapitalistler tarafından sızdırılır, bunlar (söz konusu faizi - Ç.N.), yakın denetimlerinde uygulanan baskıcı bir vergi yapısı aracılığıyla Türk ve Çin köylülerinden söküp alırlar. Türk ya da Çin ithalat fazlası ile buna tekabül eden Avrupa ihracat fazlası istatistiklerinin ardında, Batı'nın büyük zenginliği ile bunların yoksullaştırdığı geri ve yoksul Doğu arasında özgül bir iktisadî ilişki gizlenmektedir. Batı, doğuyu en modern ve görkemli iletişim araçları ve askerî tesislerle ve aynı zamanda eski köylü ekonomisinin hızlı yıkımıyla donatmaktadır.

Bu durumun diğer yüzü Birleşik Devletler'de görülür. Burada; Rusya'da olduğu gibi, ihracat ithalattan göze çarpacak ölçüde büyüktür. 1913'te ithalat 7,4 milyar mark, ihracat 19,2 milyardı. Fakat bu olgunun nedeni Rusya örneğinde geçerli olandan öz olarak farklıdır. Kuşkusuz Amerika Birliği de muazzam Avrupa sermayesi yutmaktadır. Londra Borsası 19. yüzyılın başından beri büyük miktarda Amerikan borç senedi ve tahvili emmiştir, 1860'lara dek Amerikan senet ve devlet tahvillerinde spekülasyon, yaklaşan büyük İngiliz sınaî ve ticarî krizinin termometre gibi şaşmaz bir işaretiydi. İngiliz sermayesinin Birleşik Devletlere akması o zamandan beri bir dakika bile durmadı. İngiliz sermayesi Amerikan şirketlerine ve belediyelere ödünç sermaye olarak, fakat en çok sınaî sermaye şeklinde göç eder. Amerikan demiryolu ve sınaî hisse senetleri Londra borsasında satın alınıyor. İngiliz sınaî kartelleri, yüksek gümrük duvarlarından kaçınmak için Kuzey Amerikan Birliği'nde fabrikalar kurarlar veya hisse senetlerini satın alarak ve dünya piyasasında reka-

beti yok ederek kendi denetimleri altına alırlar; dolayısıyla Birleşik Devletler de oldukça gelişmiş ve devamlı büyüyen sanayilere sahiptir. Hâlâ Avrupa'dan para - sermaye ile sürekli beslenirken büyüyen bu sanayi Kanada'ya, Meksika'ya ve diğer Orta ve Güney Amerika ülkelerine artan miktarlarda sınaî sermaye (makina, demir) ihraç etmektedir.

Birleşik Devletler, bu biçimde, daha yaşlı kapitalist ülkelere yaptığı muazzam ham ürünler (pamuk, bakır, buğday, kalay, petrol) ihracatıyla henüz sanayileşmeye başlayan daha genç ülkelere yaptığı ve gittikçe artan sınaî ürünler ihracatını birleştirmektedir. Daha yaşlı kapitalist Avrupa ile genç ve geri kalmış Amerika kıt'ası arasında birleştirici bir bağlantı olan Amerikan Birliği'nin büyük ihracat fazlası, sermaye ihraç eden bir sanayi ülkesi haline dönüşen sermaye alıcısı bir tarım ülkesinin kendine özgü bir geçiş aşamasını yansıtmaktadır.

Şayet daha yaşlı sanayi ülkelerinden yenilerine akan tüm büyük sermaye göçlerini ve sözkonusu sermaye tarafından kazanılan (genç ülkelerin yaşlılara ödediği yıllık haraç olarak geri dönen) geliri incelersek, üç güçlü akım gözlemlenebilir. 1906 yılı tahminlerine göre, İngiltere'nin dışarıda ve sömürgelerinde, yıllık 2,8 milyar mark faiz elde ettiği, 54 milyar marklık yatırımı vardı. Son olarak Almanya dış ülkelere on yıl önce bile yıllık geliri 1,24 milyar mark olan 26 milyar mark yatırmıştı. Daha sonra bu yatırım ve gelirler hızla büyüdü. Bu büyük birincil sermaye ve gelir akımları daha küçük nehirlere bölünür. Nasıl ki Birleşik Devletler Amerika kıt'asında kapitalizmi yaygınlaştırıyorsa —kendisi tamamen Fransız sermayesi ile İngiliz ve Alman sanayiince ayakta tutulan— Rusya da kendi Asya hinterlandına (Çin'e, İran'a, Orta Asya'ya) sınaî

ürünlerin yanısıra borç sermayesi iletmektedir. Çin de demiryolu yapımına katılmaktadır v.b.

Böylece uluslararası ticaretin sıkıcı hiyerogliflerinin ardında basit mal mübadelesi ile hiçbir ilgisi olmayan, birbirine bağlı iktisadi ilişkilerden oluşan bir labirent keşfediyoruz ve yine de basit meta mübadelesi profesör türünden allâmelerin gördüğü tek şeydir.

Keşfediyoruz ki, profesör Bucher'in üzerine uluslararası ticaretin inşa edildiğini hayal ettiği yapı —sınaileşmiş üretim yapan ülkelerle hammadde üreten ülkeler arasındaki farklılaşma— sadece fildişi kule şemalaştırmasının acemice bir ürünüdür. Parfümler, pamuklu elbiseler ve makinalar, tüm bu eşyalar fabrika yapımı mallardır. Fakat Fransa'dan yapılan parfüm ihracatı, yalnızca Fransa'nın, zengin dünya burjuvazisi içindeki ince bir tabakanın tüketimi için imal edilmiş lüks mallar üreten bir ülke haline geldiğini gösterir. Öte yandan Japonya'dan yapılan pamuklu kumaş ihracatı ise, bu ülkenin, tüm Doğu Asya'daki geleneksel köylü ve el zenaatları üretiminin kuyusunu kazmak, onun yerine meta mübadelesini koymakla Batı Avrupa ile rekabet ettiğini gösterir. Bundan da öte İngiltere, Almanya ve Birleşik Devletlerin makina ihracatı da bu üç ülkenin dünyanın tüm bölgelerine büyük ölçekli sanayii yerleştirdiğini göstermektedir.

Bugünlerde, ne Kral Nabukadnezar ve çağdaşlarının, ne de Antik Çağ veya Orta Çağların bilmediği, ama ihraç ve ithal edilen bir «meta» keşfediyoruz. Bu meta sermayedir. Bu «meta» yabancı «ulusal ekonomiler»deki «belli eksik»leri doldurmak amacıyla kullanılmaz; tam tersine, antikleşmiş ekonomilerin yapılarında yarık ve çatlaklar yaratır, eksikler üretir. Onlara nüfuz eder, bir dinamit yükü gibi, er veya geç, bu ekonomi-

leri bir moloz yığınına indirger. Bu «meta» ile, yani sermaye ile birlikte daha da garip «metalar» çok az sayıdaki yaşlı ülke tarafından tüm dünyaya ihraç edilmektedir ve sürekli artan miktarlarda! Modern ulaşım ve tüm halkı yok etme araçları, para ekonomisi ve köylülüğün iktisadi yıkımı, zenginlik ve yoksulluk, proletarya ve sömürü, varlığın güvensizliği ve krizler, kaos ve devrimler. Avrupa'nın «ulusal ekonomi»leri ahtapot benzeri kollarını tüm ülkelere ve dünyadaki tüm halklara uzatmakta ve onları kapitalist sömürünün bağrında boğazlamaktadır.

BÖLÜM IV

Bütün bunlara rağmen profesör Bucher'in dünya ekonomisinin varlığını hâlâ inkâr etmesi mümkün müdür? Hayır. Çünkü profesörümüz dört bir yandan gelen rüzgârları sorgulayarak gözetledikten —ve hiçbir şey algılamadıktan sonra— şunları söylüyor: Elimde değil, «en özsel niteliklerinde» «ulusal ekonomi»den farklılaşabilecek «özgül bir olgu» görmüyorum ve böyle bir olgunun yakın gelecekte görülebileceği de çok kuşkuludur[20].

Pekâlâ, ticaret ve ticarî istatistikler alanını tamamen bırakalım, doğrudan gerçek yaşama, modern iktisadî ilişkilerin tarihine girelim. Somut gerçekliğin değişen uçsuz bucaksız mozaiğinin ufak bir bölümünü aktaralım.

İlk mekanik pamuk eğirme işletmesi İngiltere'de Nottingham'da Arkwright tarafından 1768 yılında kuruldu, 1785'de Cartwright buhar enerjisiyle çalışan dokuma tezgâhını buldu. Sonuç olarak el dokumacılığı yıkıldı ve makineleşmiş imalâthaneler hızla gelişti. 19. yüzyılın başlarında, İngiltere'de hâlâ bir milyon el do-

20 K. Bücher; a.g.e. S. 142.

kumacısı vardı, fakat ekonomi sahnesinden giderek kayboluyorlardı. 1860 yıllarında İngiltere'de yalnızca birkaç bin el dokumacısı kalmıştı, öte yandan pamuklu sanayiinde yarım milyondan fazla fabrika işçisi çalışıyordu. Başbakan Gladstone, 1863'te parlamentoda İngiliz burjuvazisi üzerine sarhoş edercesine sağanak gibi yağan «servet ve güç birikiminden» söz ediyordu[21], oysa işçi sınıfı elini her zamanki gibi bu güç ve servetin en küçük kırıntısına bile süremiyordu.

İngiliz pamuklu sanayii hammaddesini Kuzey Amerika'dan elde ediyordu. Lancashire bölgesindeki fabrikaların sayısındaki artış Birleşik Devletler'in güneyinde büyük pamuk plantasyonlarının kurulması ve gelişmesiyle sonuçlandı. Pamuk tarlalarında çalıştırılmak üzere ucuz işgücü olarak Afrika'dan (pamuk alanlarında) zenciler ithal edildi. Daha önce, şeker, pirinç ve tütünde de böyle yapılmıştı. Afrika'da köle ticaretinde olağanüstü bir canlanış göze çarpıyordu, Amerikalılara satılmak üzere «kara kıta»nın içlerinde zenciler kabileler halinde ya esir ediliyor ya da şefleri tarafından satılıyor ve muazzam mesafelere deniz ve kara yoluyla taşınıyordu. «Zenci ulusların göçü» düzenli bir şekilde gerçekleştiriliyordu. 18. yüzyılın sonunda, 1790'da, bir tahmine göre Amerika'da 697.000 zenci vardı, 1861'de ise sayıları 4 milyona ulaştı.

Kuzey Amerika Birliği'nin güneyinde köle emeğinin ve köle ticaretinin muazzam genişlemesi Kuzey Devletlerinin bu hıristiyan - olmayan kötülük kaynaklarına karşı bir haçlı seferi açmasına yol açtı. İngiliz Sermayesinin oralara 1825'ten 1860'a kadar süren muazzam ithalatı sonunda büyük demiryolu inşaatlarını,

---

21 K. Marx; Das Kapital, I (Marx - Engels Eserler, Cilt 23, S. 681).

başlattı, sanayiinin ilk temellerini sağladı ve bununla birlikte sömürünün daha modern rafine bir tipine —kapitalist ücretli kölelik— tapan burjuvazinin doğmasına yolaçtı. Kölelerin posasını yedi sekiz yıl içinde çıkarırcasına ölümüne çalıştıran güneyli plantasyon sahipleri, iklim koşullarından çok daha iğrenç geliyordu Kuzeyli dindar Püritenlere!

Kölelik Kuzey Devletlerinin emriyle Birliğin tüm topraklarında 1861 yılında kanunla kaldırıldı. Hassas noktalarından vurulan Güneyin büyük toprak sahipleri bu darbeye açık bir isyanla karşı çıktılar. Güney Devletleri siyasi birlikten ayrıldılar ve büyük iç savaş başladı*. Bu olayları Güney Devletlerinin harap olması ve ekonomik yıkımı izledi. Üretim ve ticaret geriledi, pamuk ihracatı geriledi. İngiliz sanayii hammaddeden yoksun kaldı ve İngiltere'de 1863'te «pamuk kıtlığı» denen korkunç bir kriz patlak verdi. Lancashire bölgesinde 250.000 kişi işsiz kaldı, 166.000 kişi yarım gün çalışabildi ve yalnızca 120.000 işçi, o da öncekinden % 10-20 daha düşük ücretlerle tam gün çalışma durumunu koruyabildi. Bölge halkı arasında sınırsız bir sefalet başgösterdi, 50.000 işçi parlamentodan kendileri ve ailelerinin İngiltere'den göç edebilmeleri için hükümet yar-

---

* Luxemburg'un özetle yansıttığı bu olayların ardında şu ayrıntılar var : Ülkede köleliğin daha fazla yayılmasına karşı olan Cumhuriyetçi Parti adayı Lincoln 1861'de başkan oldu. Köleci Güneyli devletlerin çoğu siyasi birlikten ayrıldılar ve iç savaş başladı. Lincoln 1862 eylülünde, isyan halindeki bu devletlerin yıl sonuna kadar silahlarını bırakmamaları halinde, sözkonusu devletlerin sınırları içindeki kölelerin özgür ilan edileceğini ihtar eden bir önbildiri yayınladı. Konfedere devletlerin hiçbiri buna uymayınca 1 Ocak 1863'de köleleri azadeden bildiriyi çıkardı. Daha sonra 1865'de Birleşik Devletler Anayasasının 13. maddesiyle nihayetlenen kanunlar köleleri azadeden bildirinin kapsamadığı bölgelerde köleliği yasadışı saydı (Yayıncının notu).

dımı verilmesini istedi. Yerli nüfusunun bir bölümü yok edilen Avustralya'nın henüz başlangıç döneminde bulunan kendi kapitalist gelişmesini ilerletmek için iş gücüne ihtiyacı vardı, İngiltere'nin işsiz proleterleri almaya istekli olduğunu ilân etti. Fakat İngiliz imalatçıları, sanayiide beklenen yeniden canlanma gerçekleşir gerçekleşmez yeniden ihtiyaç duyacakları «canlı makinelerin» bu şekilde göç etmesini şiddetle protesto ettiler; işçilere göç etme imkânı tanınmadı ve yaşanan krizin dehşetini bu işçiler sonuna kadar yaşamaya zorlandılar.

Amerika'daki kaynakları kuruduktan sonra, İngiliz sanayii hammaddelerini başka yerlerden sağlamaya girişti ve dikkatini Hindistan'a yöneltti. Bir çırpıda pamuk plantasyonları kuruldu, birçok bölgede, nüfusun günlük gıdasını binlerce yıldır sağlayan ve Hinduların yegane geçim kaynağını oluşturan tarımsal üretim tipleri, spekülatör kârlarının saldırısı önünde yıkıma zorlandı. Pirinç tarlalarının pamuk plantasyonları tarafından gerilere itilmesinden birkaç yıl sonra, had safhada bir gıda yetersizliği başgösterdi ve kıtlık doğdu: Sadece bir tek yılda, 1866'da, bir tek bölgede, Bengal'in kuzeyindeki Orissa'da, bir milyondan fazla insan açlıktan öldü.

İkinci deney Mısır'da gerçekleşti. Mısır Valisi İsmail Paşa, Amerikan iç savaşının yarattığı durumdan yararlanmak için, acele bir şekilde pamuk plantasyonları kurmaya başladı. Ülkenin kırsal ekonomisindeki mülkiyet ilişkilerinde gerçek bir devrim meydana geldi. Her yerde köylü toprakları gaspedilip merkezî yönetimin mülkiyeti haline getirildi ve mümkün olan en büyük ölçekte pamuk yetiştirmek için kullanıldı. Binlerce serf Mısır valisinin çıkarına setler inşa etmek, kanallar kazmak, toprakları sabanla sürmek amacıyla

kamçı zoruyla plantasyonlara sürüldü. Vali, İngiltere'den en yeni buharlı tarım makinaları ve pamuk eğirme araçlarını getirebilmek için İngiliz ve Fransız bankerlerinden daha da fazla borç aldı. Ertesi yıl, Birleşik Devletler'de çarpışmaların kesilmesinden birkaç gün sonra, pamuk fiyatı boom (Konjonktürün doruk noktası - ç.n.) fiyatının dörtte birine düşmüştü. Mısır'daki pamukçuluk dönemi köylü ekonomisinin hızla yıkımına, kamu maliyesinin anî çöküşü ve son tahlilde Mısır'ın İngiliz ordusu tarafından işgal edilmesine yol açtı.

Bu arada pamuk sanayii yeni alanlar fethetmişti. 1855 Kırım savaşı Rusya'dan keten ve kenevir ithalini durdurmuş, bu yüzden Avrupa keten sanayiinde şiddetli bir krize neden olmuştu. Sonuç olarak, pamuk sık sık ketenin yerini aldı ve pamuk sanayii keten sanayiinin aleyhine büyümeye başladı. Rusya içinde, Kırım savaşı sırasında eski rejimin çöküşünü politik bir alt - üst oluş izlemişti. Bu, serfliğin kaldırılması, liberal reformlar, serbest ticaret ve önü arkası belli olmayan demiryolu inşaatları ile sonuçlanmıştı.

Böylece bu koca ülkenin içinde yeni geniş pazarlar açıldı ve İngiliz pamuk sanayii Rus piyasalarına giderek nüfuz etti. Çin de, bir dizi kanlı savaştan sonra, 1860'larda İngiliz ticaretine açıldı. İngiltere dünya ticaretinin efendisi haline gelmişti ve pamuk sanayii toplam ihracatının yarısını oluşturuyordu. 1860 ve 1870'ler dönemi İngiliz kapitalistlerinin işlerinin iyi gittiği bir dönem oldu. Aynı zamanda —işçilere küçük ödünler bahşederek— kendilerini «sınaî barış» güvencesi altına almaya ve böylece yeterli sayıda «yandaş» toplamaya hazırdılar. İngiliz sendikaları, bu dönemde, pamuk bükücüleri ve dokumacıların öncülüğünde en önemli başarılarını kazandılar. İngiliz proleteri için, bu dönem, Owen'in fikirlerinin ve Chartist hareketin devrimci ge-

leneklerinin nihai olarak kayboluş dönemiydi. Bu dönem proletaryanın muhafazakâr sendikacılığa doğru fosilleşmesini simgeliyordu[22].

Fakat bu durum hızla değişti. İngiltere'nin pamuklu mamûl ihracatının sonucunda kıtanın her tarafında yerli pamuk sanayileri ortaya fırladı. Daha 1844'de, Silezya ve Bohemya zanaatkârlarının —Mart ihtilâlinin (Almanya 1848) ilk müjdecileri olan— açlık isyanları fırtınalı bir rotaya girdi[23]. Ancak yerli sanayiler İngiliz sömürgelerinde bile gelişmeye başlamıştı. Bombay'daki pamuk imalâthaneleri kısa bir sürede İngiliz imalâthaneleriyle rekabet etmeye başladı ve 1880'lerde dünya piyasasındaki İngiliz tekelinin yıkılmasına yardımcı oldu.

Nihayet 1870'lerde pamuk mamûlleri üretiminin yaptığı atılım Rusya'da büyük ölçekli sanayi ve korumacı gümrükler devrini başlattı. Yüksek gümrük duvarlarından kaçınmak için fabrikalar, tüm gövdeleri

---

22 Nitelikli işçilerin meslek sendikaları olan Trade-Union'lar, 1860-70'li yıllarda reel ücretlerin arttırılması, günlük çalışma süresinin 9-10 saate indirilmesi ve 1867'de işçi kesiminin küçük burjuva tabakalarına seçme hakkı tanınması için mücadeleyi kazandılar. Ne var ki bu başarılar Chartistlerin demokratik taleplerinin ve ütopyacı sosyalist Robert Owen'ın (1771-1858) sosyal reformist fikirlerinin yine de gerisinde kaldı. Sendika önderleri, bağımsız bir proleter sınıf politikasından vazgeçmek amacıyla ekonomik mücadelenin bu sonuçlarından yararlandılar ve tradeunionist bir tutuculuğu izliyerek sömürgen kapitalist düzende reform yapma mücadelesiyle yetindiler.

23 27 Şubat 1848'de Baden'de başlayan Mart ihtilâli Mart'm ilk yarısında bütün Almanya'ya yayıldı ve Berlin sokaklarındaki 18 / 19 Temmuz siper savaşlarıyla son buldu. Halk yığınlarının başarılı devrimci eylemleri reaksiyoner kesimleri demokratik tavizler vermeye zorladı; ancak ihtilâl, burjuvazinin 1848 / 49 ihanetiyle akamete uğrayacaktı.

ve kendi işçileri ile birlikte, Saksonya ve Vogtland'tan Lodz, Zgiers gibi yeni sanayi merkezlerinin —tıpkı Kaliforniya'daki gibi— aniden ortaya çıktığı Rus - Polonya'sına nakledildiler[24]. 1880'lerin başında Moskova - Vladimir pamuk bölgesindeki işçi ayaklanmaları Çar İmparatorluğunu ilk işçi yasasını resmen yürürlüğe koymaya zorladı. 1896'da Petersburg'daki (Petrograd) pamuk fabrikalarında çalışan 60.000 işçi Rusya'daki ilk kitle grevini örgütledi[25]. Ve dokuz yıl sonra 1905 Temmuzunda pamuk sanayiinin üçüncü merkezi olan Lodz'da (Polonya) 100.000 işçi Alman işçilerin önderliğinde 1905 Büyük Rus Devriminin ilk barikatlarını kurdular[26].

Modern bir üretim dalının 140 yıllık tarihinin en kısa özetini verdik: Beş kıt'ada dönüp dolaşan milyonlarca insanı öteye - beriye atıveren, burada krizlere, orada kıtlıklara yolaçan, bazen savaş bazen ihtilâl olarak parlayan, fakat yatağında altından zenginlik dağları ve dipsiz sancı kuyuları bırakan bir tarih geniş bir kan, ter ve emek nehri.

Hayatın gerçekleri işte böyle. İşte bir ülkenin en hayati yönlerini demir pençeleri içinde kavrayan uzun

---

24 Viyana Kongresinin 1815'te yarattığı Polonya Krallığı Rus Polonyası diye anılır. 1915'e kadar süregelen krallığın Rusya ile kişisel bağları vardı, ama Çar rejiminin baskısından kurtulamayacaktı.

25 İşçi sınıfının özgürlük mücadelesinin öncüleriyle birlikte 27 mayıs - 18 haziran 1896 arasında yaklaşık 30.000 tekstil işçisi Petersburg'da greve gittiler. Çar II. Nikola'nın taç giyme şenlikleri boyunca tatil edilen işyerlerinde ödenmeyen ücretlerinin ödenmesini ve 13 saatlik iş gününün 10,5 saate indirilmesini istiyorlardı. Sürenin kısaltılması talebi bundan böyle Rus proletaryasının ilk sınıfsal talepleri olacaktı.

26 Lodz'lu tekstil işçilerinin Çar despotluğuna karşı, verdikleri sokak savaşları 1905 temmuzunun 9'undan 11'ine kadar sürdü.

dönemli etkiler böylesi şeyler, oysa uluslararası ticaret istatistiklerinin sıkıcı rakamlarında böylesi olayların en küçük yansıması bile farkedilemez. Kapitalist dünya ekonomisi modern sanayiinin İngiltere'de doğduğu bir buçuk yüzyıldan beri insanlığın çektiği eziyet ve işkenceler arasında gelişmektedir; üretim dallarını bir bir kapamakta, ülkeleri bir bir fethetmektedir. Bu modern sanayi, buhar ve elektrikle, ateş ve kılıçla dünyanın en uzak köşelerine bile girmekte, tüm Çin sedlerini yıkmakta ve dünya krizleri şeklinde periyodik olarak meydana gelen evrensel felaketlerle her yerde tüm dünya halkının ekonomik dayanışmasını başlatmaktadır. Yerli sermayece anavatanından atılan ve Arjantin veya Kanada'ya göç eden İtalyan proleteri, Birleşik Devletler veya İngiltere'den ithal edilen yeni bir sermaye boyunduruğunun onu orada da hazır beklediğini görmektedir. Ve evinde kalıp dürüst bir yaşam sürmeye çalışan Alman proleteri, tüm dünyanın ticaret ve üretim koşullarına her yönden bağımlı olduğunu keşfetmektedir. İş bulup bulamayacağı, üretimin karısı ve çocuklarını beslemeye yetip yetmeyeceği, haftanın bir çok gününde aylaklığa mı, yoksa gece - gündüz sürekli fazla çalışma cehennemine mi mahkûm edileceği, evet tüm bunlar, Birleşik Devletler'deki pamuk rekoltesine, Rusya'daki buğday rekoltesine, Afrika'da yeni altın ve elmas alanlarının keşfine, Brezilya'daki devrimci mücadelelere, gümrük tartışmalarına, diplomatik manevralara ve beş kıt'anın tümündeki savaşlara bağlıdır. Bugün hiçbir şey, her gün daha fazla güçlenen, her gün daha sık örülen, tüm halkları ve ülkeleri tek bir büyük bütün içinde birleştiren ekonomik altyapı ile, insanlığı yapay araçlarla, sınırlarla, gümrük duvarlarıyla ve militarizmle yabancı ve düşman parçalara bölmeye çalışan siyasi üstyapı (yani ulusal devletler), arasındaki

gözkamaştıran çelişki kadar çarpıcı ve toplumsal ve siyasal yaşamın biçimlenişinde bu denli belirleyici önemde değildir.

Ve Bucherler, Sombartlar ile onların cinsinden olanlar için bunların hiçbiri mevcut değildir! Onlar için yalnızca «giderek daha bütün hale gelen mikrokozm»lar mevcuttur! «Özsel nitelikleri» ulusal ekonomiden «farklı» olan hiçbir «özgül olgu» görmezler! Bu tuhaf değil mi? Ekonomi dışındaki bir bilgi alanında hiçbir bilimin resmi temsilcilerinin —çeşitlilik ve çarpıcı etkileyicilikleriyle her gözlemcinin dikkatini çekmesi gereken olaylar karşısında— böylesine kör olması tasavvur olunamaz! Ne olursa olsun, doğa bilimleri alanında çalışan ve bugün, bu çağda, dünyanın güneşin çevresinde dönmediğini, tam tersine güneş ve tüm yıldızların evrenin merkezindeki dünyanın çevresinde dolaştığını savunan ve «en özsel niteliklerinde böylesi bir iddiayla çelişebilecek hiçbir olgu bilmediği»nde ısrar eden bir bilim adamı; evet, böyle bir bilgin tüm dünyanın alaycı kahkahasıyla karşılaşmakla kalmaz endişelenen akrabaları onun muhakkak ki aklî dengesini kontrol ettirirlerdi. Kuşkusuz, bundan dört yüzyıl önce yukarkine benzer fikirlerin yayılması yalnızca cezasız bırakılmamakla kalmıyor, fakat bunların yanlışlığını göstermeye kalkan herhangi biri yaşamını darağacında yitiriyordu. O devirde dünyanın evrenin merkezi olduğu şeklindeki, ama yanlış olduğunu yıldızların hareketini izleyen herkesin görebileceği bir görüşün güçlenmesi Katolik Kilisesinin işine geliyordu. Çünkü dünya yuvarlağının evrendeki heybetli konumuna karşı yapılan her itiraz, aynı zamanda, kilisenin entellektüel despotizmine ve sonuç olarak, onun yeryüzünden topladığı haraçlara karşı yapılan bir saldırıydı. O zamanlar, doğa bilimleri egemen toplumsal sistemin

zayıf noktasıydı. Doğanın mistifikasyonu baskının vazgeçilmez bir aracıydı. Bugün sermayenin egemenliğindeki toplumsal sistemin zayıf noktası dünya gezegeninin gökyüzündeki rolüne inanmakta değil, dünyada burjuva devletinin rolüne inanmanın gerekliliğindedir. Ve dünya ekonomisinin güçlü dalgaları tarafından taşınan büyük kötülükler ayaklanıp daha da uğursuzlaştığı ve dünya ekonomisinde, burjuva devletinin «mikrokozmos»unu dünya yüzünden silip süpürecek fırtınalar koptuğu için bu nedenlerden dolayı burjuva iktisatçıları, özellikle sermayenin «İsviçreli nöbetçileri», son kalenin duvarlarına —«ulusal devlet»e— onu son nefeslerine kadar savunmak üzere koşuyorlar. Günümüz iktisadının ilk sözü, temel önermesi; bilimin burjuvazinin çıkarı için mistikleştirilmesidir.

BÖLÜM V

Bazen iktisat basit olarak şöyle tanımlanır : «İnsanlar arasındaki iktisadî ilişkilerin bilimi». Onu bu şekilde tanımlayanlar, genelleme yoluyla dünya ekonomisi denen okyanuslardaki tehlikeli «ulusal ekonomi» kayalıklarından kaçındıklarını düşünüyorlar. Ancak bu tanım o kadar genelleştiriliyor ki sonuçta çok belirsiz hale geliyor*. İktisadın tanımlanması sorunu, meselenin bu şekilde kamufle edilmesiyle aydınlatılmış olmaz, tersine daha karmaşık hale gelir ve şu soru ortaya çıkar: «İnsanların», yani tüm insanların, her zaman ve her şart altındaki iktisadî ilişkilerine ait özgül bir bilim gerekli midir, eğer öyleyse niye gereklidir?

Mümkünse insanların iktisadi ilişkilerinden bir örnek seçelim, mümkün olduğu kadar basit ve betimle-

---

* Bu günümüzde de itibar gören bir tanımlama türüdür. **Webster's New International Dictionary** adlı sözlüğü (1950) iktisat'ı şöyle tanımlar :

«Servetin üretim, bölüşüm ve tüketimini etkileyen genel yasaların araştırılması ve ..... bu yasaların devlet sorunlarına uygulanması». **Funk Wagnall's Dictionary** (1946) adlı sözlük iktisadı «Servetin üretim ve dağılımını veya insani isteklerin karşılanmasının, maddî araçların bilimi» olarak tanımlar. **Encyclopedia Britanica** (Loc. cit.) sadece «iktisat... toplumsal bilimlerin biraz muğlak tanımlanmış bir dalı olarak uygulamaya 20. yüzyılda girdi» diyerek tanımlama yapmaktan tümüyle vazgeçmiş görünmektedir...» (İngilizceye Çevirenin Notu).

yici bir örnek. Varsayalım ki dünya ekonomisinin henüz varolmadığı, mal mübadelesinin yalnızca kentlerde geliştiği, buna karşılık kırsal bölgelerde hem büyük toprak mülklerinde hem de küçük köylü çiftliklerinde doğal ekonominin, yani kendi ihtiyaç ve kullanımı için yapılan üretimin egemen olduğu bir tarih döneminde yaşıyoruz. Örneğin 1850'lerde Dugald Stewart'ın anlattığı İskoçya dağlarındaki koşulları düşünelim:

«İskoçya dağlarının bazı bölgelerinde... bir çoban, karısı ve çocukları, bir katır ile birlikte görünür... deri ayakkabılarını kendisi tabaklamıştır... giysilerine kendisinden başkasının eli değmemiştir, çünkü bu da koyundan kırpılmış ve keten tarlasında dikilmiştir. Bunların hazırlanmasında iğne, biz, yüksük ve dokumacılıkta kullanılan birkaç parça demir eşyanın dışında hemen hemen tek birşey bile satın alınmaz. Kumaş boyaları bile, kadınlar tarafından, otlardan, ağaçlardan ve fundalıklardan çıkartılır»[27].

Veya nisbeten daha yakın bir geçmişten, 1870'lerin sonlarında köylülüğün durumunun aşağıdaki gibi olduğu Rusya'dan bir örnek alalım:

«(Smolensk Eyaleti'ndeki Vyasma bölgesi köylüsünün) ektiği toprak ona gıda, elbise, geçinmek için ihtiyacı olan hemen herşeyi verir: Ekmek, patates, et, süt, yumurta, keten, kumaş, pösteki ve sıcak giysiler için yün... Parayı, yalnızca bot, kemer, şapka, eldiven gibi birkaç tuvalet eşyası ve toprak ve tahta tabak, kavanoz, şömine çengeli gibi birkaç temel ev eşyası satın alacağı zaman kullanır: Kavanoz ve benzeri eşyalar»[28].

---

27 K. Marx, a.g.e., S. 509 / 510, dipnot 304.

28 Nikolai Sieber; D. Ricardo ve K. Marx, Moskova 1879, S. 480 [Izbranniye ekonomit-seskiye ... Moskova, 1959, S. 448].

Benzer köylü aileleri Bosna, Hersek, Sırbistan ve Dalmaçya'da bugün bile vardır. Rusya'da veya İskoçya dağlarında veya Bosna'da veya Sırbistan'da kendine yeterli bir çiftçiye «ekonomik güdüleri» veya «servetin kaynağı ve dağılımı» hakkında profesörlere özgü alışılmış sorular veya iktisadın benzer sorunlarını soracak olsaydık gözlerini şaşkınlıkla açardı: Niçin ve hangi hedefe doğru mu çabalıyoruz? (Veya profesörlerin söylediği gibi «ekonominizde sizi ne motive eder?») Köylü mutlaka şöyle cevap verirdi: Şimdi bakalım —Atasözünün dediği gibi— henüz kızarmış güvercinler ağzımızdan içeri uçmadığına göre, yaşamak zorundayız. Eğer çalışmayacak olsaydık, açlıktan ölürdük. Geçinebilmek, yeterince yemek yiyebilmek, temizce giyinebilmek, başımızı bir dam altına sokabilmek için çalışırız. Ne mi üretiriz? Emeğimiz hangi «amaca» mı hizmet eder? Ne kadar aptalca bir soru! İhtiyaç duyduklarımızı her çiftçi ailesine hayatta kalabilmek için gerekli olanı üretiriz. Buğday ve çavdar, yulaf ve arpa, patates ekeriz, içinde bulunduğumuz duruma göre inek, koyun, tavuk ve kaz besleriz. Kışın, eğirme işi yapılır. Bu kadınların işidir. Erkekler balta, çekiç ve testere ile evin gereksindiği şeyleri yaparlar. Siz «tarım» veya «el sanatı» diyebilirsiniz, bana göre hava hoş, her halükârda, her şeyden bir miktar yapmak zorunda olduğumuzdur, çünkü evde ve tarlada her türlü şeye ihtiyacımız var. Çalışmayı nasıl mı «örgütlüyoruz»? Aptalca bir soru daha! Doğal olarak erkekler güç isteyen günlük çiftlik işlerini yaparlar, kadınlar eve, ineklere ve kümese bakarlar, çocuklar yardım edebilecekleri her şeye yardım ederler. Herhalde kadınları odun kesmeye yollamam ve benim de inekleri sağmam gerektiğini düşünmüyorsunuz? Kendi payımıza ekleyelim ki bu iyi adam, birçok ilkel kabilede örneğin Brezilya yerlile-

rinde odun toplayan, kök bulan ve ormandan meyva toplayanlar da kadınların kendileridir. Öte yandan Afrika ve Asya'nın sığır yetiştiren kabilelerinde sadece sığıra bakmakla kalmayıp, aynı zamanda onu sağan da erkeklerdir. Hatta, bugün, Dalmaçya'da kadının ağır yükleri sırtında taşıdığı, güçlü kuvvetli erkeğin de onun yanında, eşeğin sırtında piposunu tüttürdüğü hâlâ görülebilir. Kendisi odun keserken ve karısının inekleri sağması bizim köylümüze ne kadar doğal geliyorsa bu işbölümü de onlara doğal gelir. Devam edelim, benim servetimi ne mi oluşturur? Ama köydeki her çocuk bunun cevabını bilir! Eğer bir köylünün dolu bir çiftliği, iyi düzenlenmiş bir ahırı, iyi bir koyun sürüsü, büyük bir kümesi varsa zengindir, eğer Paskalya zamanında unu bitmeye yüz tutarsa ve yağmurun hızlı yağması halinde dam akmaya başlıyorsa yoksuldur. «Servetimin artması» hangi etkenlere mi bağlıdır? Bunda soracak ne var? Eğer daha büyük bir toprağım olsaydı, daha zengin olurdum ve eğer yazın, Allah esirgesin, büyük bir dolu fırtınası olursa, yirmidört saatten kısa bir süre içinde köydeki herkes yoksul olur.

Çiftçinin iktisadın alışılmış sorularına büyük bir sabırla cevap vermesine izin verdik. Fakat şundan emin olabiliriz ki, eğer profesör herhangi birisi olarak bilimsel araştırması için dolma kalemi ve defteriyle çiftliğe gerçekten gelseydi, daha sorularının yarısına varamadan kapı, kabaca kendisine gösterilirdi. Ve aslında, böylesi bir köy ekonomisindeki tüm ilişkiler öyle açık ve berraktır ki iktisadın bunu otopsi bıçağıyla tetkik etmeye kalkması gerçekten boş bir iş gibi görünüyor.

Kuşkusuz buna itiraz edilebilir ve belki de örneğin kötü seçilmiş olduğu, kendine yeterli bir çiftlikteki aşırı basitliğin gerçekten, kaynakların kıt ve üretimin küçük ölçekli olmasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Pekâ-

la, Allah'ın terkettiği, her taraftan uzakta bir yerde, kapı eşiğini kurtlardan korumayı becerebilen küçük çiftlik evini bırakalım, bakış alanını güçlü bir imparatorluğun en yüksek doruğuna kadar yükseltelim ve **Şarlman**'ın evini inceleyelim. Bu imparator, 9. yüzyılın başlarında Alman imparatorluğunu Avrupa'nın en güçlü imparatorluğu yapmayı başarmıştı, Kırallığını güvenceye almak ve genişletmek için 53'den fazla askerî sefer düzenlemiş, sadece bugünkü Almanya'ya değil, aynı zamanda Fransa, İtalya, İsviçre, Kuzey İspanya, Hollanda ve Belçika'ya da hükmetmişti; bu imparator çiftlikleri ve malikânelerinin iktisadî durumuyla da çok ilgileniyordu. Çiftliklerinin yönetiminde uygulanacak ilkeleri oluşturduğu yetmiş paragraflık özel hükümleri kendi emperyal elleriyle yazdı: Ünlü **Capitulare de Villis**, yani malikâne çiftlikler hakkında yasalar! Bereket versin bu paha biçilmez tarihsel bilgi hazinesi bugüne kadar arşivlerin tozlu raflarında muhafaza edilebilmiştir. Bu belgeler iki nedenle özel bir ilgiye hak kazanmıştır. Birincisi, Şarlman'ın tarım işletmelerinin çoğu güçlü özgür kentler haline gelmiştir. Örneğin, Aix - La - Chapelle, Cologne, Munich, Basel, Strasbourg ve daha birçok Alman ve Fransız kenti, çok zaman önce Şarlman'ın tarımsal mülkleri halindeydi. İkincisi, Şarlman'ın iktisadi düzenlemeleri Orta Çağların göreli büyük dini ve dünyevi mülklerinin tümü için bir model oluşturmuştur. Şarlman'ın malikâneleri eski Roma'nın geleneklerini koruyup Roma villalarının damıtılmış kültürünü genç teuton (cermen savaşçı) soylularının kaba - saba çevresine taşıdı. Şarlman'ın şarap yapımı, bahçecilik, meyva ve sebze yetiştiriciliği, kümes hayvanları üretimi ve benzeri konulardaki düzenlemeleri kültür tarihi açısından önemini yitirmeyen olgulardır.

Bu belgeye daha yakından bakalım. Büyük imparator, ilk olarak kendisine dürüst bir şekilde hizmet edilmesini istiyor ve malikânelerdeki teb'alarının iyi bakılacağını yoksulluktan korunacaklarını, kendi normal kapasitelerinin üstünde çalıştırılmayacaklarını, gece çalışılması halinde, bunun bedelinin ödeneceğini yazıyor. Buna karşılık teb'alar da titizlikle üzüm yetiştirecekler ve sıkılmış üzüm suyunu bozulmaması için şişelere koyacaklar. Eğer görevlerinde hile yaparlarsa «ya sırtlarından ya da başka yerlerinden» şiddetle cezalandırılacaklar. İmparator arıların ve kazların korunmasını, kümes hayvanlarına iyi bakılmasını ve sayılarının çoğaltılmasını da buyuruyor. Ayrıca sığır ve damızlık kısrak stoklarının arttırılmasına ve koyunların bakımına özel dikkat gösterilecektir.

İmparator ayrıca ormanların korunmasını, kesilmemesini ve şahinlerle atmacaların orada muhafaza edilmesini istiyoruz diye yazıyor. İri kaz ve tavuklar sürekli elimizin altında olmalı, tüketilmeyen yumurtalar pazarlarda satılmalıdır. Malikânelerin her birinde kuştüyü yataklar, şilteler, battaniyeler, bakır mutfak eşyası, kurşun, demir, odun, zincirler, kazan askıları, balta ve matkaplar daima el altında olmalı. Böylelikle diğer kişilerden hiçbir şey ödünç alınmamalıdır. Bunun da ötesinde imparator malikânelerinden elde edilen gelirinin, yani her kalemden ne kadar üretildiğinin hesabını istemekte ve şöyle bir döküm yapmaktadır: Sebzeler, tereyağı, peynir, bal, yağ, pancar, sirke ve «diğer önemsiz şeyler». Ayrıca imparator arazilerinin her birinde belli bir sanat dalında becerisi olan çeşitli zanaatkârların yeterli sayıda bulunmasını emrediyor ve çeşitli zanaatları bir bir sayıyor. Noel gününü tüm servetinin yıllık hesabını aldığı tarih olarak seçiyor. En küçük köylünün bile çiftliğindeki yumurtaları ve-

ya sığırları büyük İmparator Şarl'dan daha dikkatli hesaplaması neredeyse imkânsız. Belgenin 62. paragrafı şöyle diyor: «Sahip olduğunuz herşeyin ne olduğunu ve ne kadar olduğunu bilmemiz önemlidir» ve bir kere daha liste halinde yazıyor: Öküzler, değirmenler, odun, kayıklar, bağlar, sebzeler, yün, keten, kenevir, meyveler, arılar, balıklar, hayvan derileri, mum, bal, yeni ve eski şaraplar ve ona teslim edilen diğer şeyler. Ve tüm bunları ona sunan sevgili uyruklarını teselli etmek için içtenlikle ekliyor: «Bütün bunların size çok güç gelmeyeceğini umuyoruz, herkes kendi çiftliğinin efendisi olduğundan, siz de bunları buyruğunuzdakilerden toplayabilirsiniz». Yasada şarapların taşınma biçimleri ve sandıklanmaları ile ilgili eksiksiz bir talimata rastlıyoruz: «Şaraplar tulumlarda değil, kalın demir kenarlı fıçılarda taşınacaktır. Unlar, nehirleri geçerken zarara uğramasın diye deri kaplı iki atlı arabalarda taşınacaktır. Geyiklerimin ve keçilerimin boynuzlarının, ayrıca o yıl öldürülen kurtların postlarının da tam bir hesabını da istiyorum; mayıs ayında genç kurtlara karşı amansız bir savaş açmayı unutmayın». Nihayet son paragrafta, Büyük Şarl, malikânelerinde yetiştirilmesini istediği çiçeklerin, ağaçların ve otların listesini veriyor: Güller, zambaklar, biberler salatalıklar, soğanlar, kimyon tohumları, turplar v.b. Bu ünlü yasa belgesi çeşitli elma türlerinin sayımıyla sonuçlanıyor.

Bu 9. yüzyıl emperyal ekonomisinin görüntüsüdür ve Orta Çağların en zengin ve en güçlü hükümdarlarından biri sözkonusu olduğu halde, herkes kabul etmelidir ki, bu ekonomi ve onun yönetim ilkeleri önceden üzerinde durduğumuz ufacık köylü çiftliğinde ve evindeki ilkeleri şaşılacak biçimde hatırlatmaktadır. Eğer imparatora işbölümü, üretimin amacı, servetinin doğası v.b. gibi ulusal iktisatın temel sorularını yönel-

tecek olsaydık bize soylu ellerini uzatarak buğday, yün ve kenevir dağlarını, fıçılarla şarabı, yağ ve sirkeyi, inekler, öküzler ve koyunlarla dolu ahırları gösterirdi. Ve herhâlükârda neden - sonuç, emek - ürün gibi tüm ilişkiler, bir kristal kadar açık olduğundan, bu ekonomide ulusal iktisat biliminin irdeleyip çözemeyeceği herhangi esrarengiz bir yasa kalmazdı.

Belki birileri dikkatimizi yanlış bir örnek seçtiğimiz olgusuna çekmek ister. Ne yani, belgeden, Alman imparatorluğunun kamu iktisadî yaşamı ile değil, imparatorun özel aile ekonomisiyle uğraştığımız belli olmuyor mu? Ama eğer biri bu iki kavramı karşı karşıya koyacak olsaydı Orta Çağlar hakkında tarihsel bir hata işlemiş olurdu. Kuşkusuz ki yasa İmparator Şarlman'ın malikânelerinin ve mülklerinin ekonomisine uygulanmaktaydı, ama o bunları bir vatandaş olarak değil, bir İmparator olarak işletiyordu. Veya daha özgül olarak şöyle diyebiliriz: İmparator kendi topraklarındaki malikânelerin sahibi idi, fakat Orta Çağlarda her büyük soylu toprak sahibi, özellikle Şarlman zamanında, daha küçük çapta bir imparator gibiydi; çünkü toprağın özgür soylu sahipliği onları malikânelerindeki tüm oturanların yasa yapıcısı, vergi toplayıcısı ve yargıcı durumuna getiriyordu. Şarl'ın iktisadî kararnamelerinin hükümet işlerinden olduğu bunların biçimlerinden kanıtlanabilir: Bu kararnameler Şarl'ın, «yasaları» olarak imparator tarafından kaleme alınmış ve prenslerin katıldığı her yılki imparatorluk meclisinde ilân edilen 65 yasasından veya «nizamnamesi»nden (capitula) biridir. Turplar ve demir çemberli şarap fıçılarına ilişkin talimatnameler de aynı despotik otoriteden kaynaklanır ve aynı stilde yazılırdı; örneğin, Şarl'ın, rahipleri kulaklarından yakalayıp onlara küfür etmemeleri, sarhoş olmamaları, adı kötüye çıkmış yerlere git-

memeleri, metres tutmamaları ve kutsal âyinleri pahalıya getirmemeleri konusunda nutuk çektiği ve «Capitulare Episcoporum» (Piskoposluk yasaları) adlı kiliselere yönelik öğütlerinde olduğu gibi! Orta Çağların altını üstüne getirsek ister soylu mülkleri, ister basit köylü çiftlikleri, ister bağımsız çalışan köylü aileleri, ister kollektif çalışan köy toplulukları olsun Şarlman malikânelerinin bir model veya prototip olmadığı hiç bir iktisadi ekonomik birime rastlıyamayız.

Her iki örnekte de en çok göze çarpan şey, insan varlığına ilişkin ihtiyaçların çalışmayı öylesine doğrudan yönlendirmesi ve belirlemesi, sonuçların niyetlere ve ihtiyaçlara öylesine tam olarak tekabül etmesidir ki üretim ölçeği ne olursa olsun iktisadi ilişkileri sonunda şaşılacak bir basitlik ve saydamlık gösterirler. Malikânesindeki büyük hükümdar, küçük toprağı üzerindeki küçük çiftçi, her ikisi de üretim ile neyi gerçekleştirmek istediğini tam olarak bilir. Üstelik bunu bilmek için ikisinin de dâhi olması gerekmez. Her ikisi de, yiyecek, içecek, giyim gibi olağan insani ihtiyaçlarını karşılamak ve çeşitli yaşam kolaylıklarını elde etmek ister. İkisi arasındaki tek fark köylünün saman bir hasırda, büyük toprak sahibi efendinin ise yumuşak bir kuştüyü yatakta uyuması, köylünün bira, met* ya da sade su, efendinin ise nefis şaraplar içmesidir. Aradaki fark nicel ve üretilen malların çeşidine ilişkindir, ama ekonominin temeli ve ana işlevi ise aynı kalır, yani insan ihtiyaçlarının doğrudan karşılanması! Bu doğal işlevden yolu çıkan çalışma elde edilen sonuç ile uyum halindedir, ama çalışma sürecinde farklılıklar vardır: Köylü aile fertleri ile birlikte kendi elleriyle çalışır, ama

* Met = Mayalandırılmış bal ve sudan yapılan alkollü bir içki. (ç.n.).

kendi toprak parçasının ve toprakların kendisine ait bölümünün ona sağlayabildiği kadar ürünü elde eder. Veya daha doğrusu —madem ki burada Orta Çağ serfinden söz ediyoruz— toprak sahibinin ve kilisenin istediği hizmetler ve vergilerden geriye ne kalırsa onu elde eder. İmparator ve diğer soylu efendiler bizzat çalışmaz, teb'alarını kendisi için çalışmaya zorlar.

Ancak ister köylü ailesiyle birlikte kendisi için, ister hepsi birlikte köyün en yaşlısının veya toprak sahibinin kâhyasının denetiminde sahip için çalışsınlar, üretimin sonucu, terimin geniş anlamıyla, belli bir miktar geçim aracıdır; İhtiyaç duyulan şeyler ve gerekli olduğu kadar! Bu ekonomiyi istediğiniz kadar eğip bükelim, yalnızca özgül bir bilimin, düşünceli araştırmacıların çözebileceği hiçbir bilmece bulamayız. Orta Çağların en ahmak köylüsü bile, «servetinin» (belki «yoksulluğunun» dememiz gerekirdi), arada sırada köylünün toprağı kadar toprak sahibinin toprağına da zarar veren doğal afetlerin yanısıra, neye bağlı olduğunu tam olarak bilirdi. Köylü çok iyi bilirdi ki yoksulluğunun çok basit ve dolaysız bir nedeni vardı: Birincisi, toprak sahibinin istediği hizmetleri emek olarak ve parasal ödentileri sınırsız bir şekilde gaspetmesi, ikincisi aynı lordların (toprak sahiplerinin) köyün ortak topraklarından komünal ormanları ve köylerin su haklarından yaptığı hırsızlıklar. Ve köylü, bu bildiklerini köylü savaşlarında haykırdı, kırmızı horozunu bu kan emicilerin çatı arasına gizleyip dünyaya oradan haykırdı. Bu tip bir ekonomide bilimsel araştırma ile belirlenecek tek şey, bu tür ilişkilerin tarihsel kökenleri ve nasıl geliştiğidir. Tüm Avrupa'da eski özgür köylü topraklarının nasıl olup da rant ve haraç alınan soylu mülklerine dönüştüğü; eskiden özgür olan köylülüğün son aşamada bile, toprağa bağlı olarak emeğini

sunmaya mecbur edilen bir ezilenler sınıfı haline nasıl dönüştürüldüğüdür.

Dikkatimizi günümüz ekonomik yaşamının herhangi bir olgusuna çevirince, herşey tamamen farklı görünür. En dikkat çekici ve çarpıcı bir örneği alalım: **TİCARİ KRİZLER.** Her birimiz birkaç büyük ticarî ve sınai kriz yaşamışızdır ve **Friedrich Engels**'in artık klasikleşmiş pasajında betimlediği süreci kendi deneyimizden biliriz:

«Ticaret durgunlaşır, piyasa gereğinden fazla mala boğulur, ürünler satılamayacak kadar bollaşır, nakit para görünmez olur, kredi yok olur, fabrikalar kapanır, işçi kitleleri fazla geçim aracı ürettikleri için bu araçlardan yoksun kalır, iflaslar iflasları, zararına satışlar zararına satışları izler. Durgunluk yıllarca sürer, üretici güçler ve kitle malları toptan israf edilir ve tahrip olur, birikmiş mal yığınları değerinin oldukça altında işleme girinceye ve üretim ve mübadele tekrar ağır ağır harekete geçinceye kadar... Sonra bu yavaş adımlar hızlı bir yürüyüşe döner, sınaî hızlanma dörtnala bir koşu haline gelir ve bu dörtnal koşu tekrar tüm sanayiin ticarî kredili ve spekülâtif engelli koşusu haline yükselir ve bu koşu sonunda kafa - göz yaran en tehlikeli atlayışların ardından krizin çukurunda yeniden durur»[29].

Hepimiz ticarî kriz hayaletinin modern ülkeleri nasıl dehşete düşürdüğünü biliriz; böylesi bir krizin yaklaştığının nasıl haber verildiği bile önemlidir. Birkaç yıllık refah ve iyi iş dönemi geçtikten sonra, gazetelerde yer yer şüpheli dedikodular izlenir; borsa bir kaç huzur kaçırıcı iflâs haberini alır, sonra basındaki imâ-

---

29 F. Engels; Bay Eugen Dühring'in Bilimleri Altüstedişi [Marx - Engels, Eserler, Cilt 20, S. 257].

lar daha yaygınlaşır, ulusal banka kredi hadlerini arttırır, bu kredi alınanın daha güç olduğu ve miktarın sınırlandığı anlamına gelir; sonunda iflâslar ve işten çıkarmalara ilişkin haberler sağanak yağmurun damlaları gibi düşer. Kriz tam en canlı noktasındayken sorumlusunun kim olduğu hakkında tartışmalar başlar. İşadamları, bankaların kredi isteklerini birden geri çevirmeye başlamalarını ve borsa simsarlarını, spekülasyon manyaklarını suçlarlar, borsa simsarları ise sanayicileri suçlar, sanayiciler para darlığını sebep gösterir v.b. Ve sonuçta iş hayatı tekrar toparlanmaya başlayınca, gazeteler ve borsa iyileşmenin ilk işaretlerinden söz edecektir ta ki sonunda ümitler bir kere daha sönüp, barış ve güvenlik kısa bir süre için tekrar suya düşünceye kadar.

Bütün bunların içinde dikkate değer olan şey krizin, tüm ilgililer ve bütün toplum tarafından, insan iradesi ve denetiminin dışında birşey, görünmez ve büyük bir güç tarafından vurulan ağır bir darbe, bir yıldırım, bir deprem veya bir sel gibi göklerden yollanan bir âfet gibi algılanması ve bu biçimde ele alınmasıdır. Krizi anlatan meslek dergileri geleneksel olarak, «iş dünyasının eski berrak gökyüzünü koyu bulutlar kaplamaya başladı» gibi ifadelerle süslenir veya banka kredi oranlarında keskin bir artış olduğu zaman bu, kaçınılmaz olarak «fırtına başlıyor» başlığı altında sunulur ve krizden sonra fırtınanın geçtiğini, iş hayatının ufuklarının berraklaştığını okuruz. Bu ifade tarzı gazetelerin iktisat sayfalarındaki kalitesiz yazılardan çok daha başka şeyleri gösterir ki bu, krize karşı belli bir yaklaşımın tipik bir özelliğidir. Sanki kriz doğal bir kanunun işleyişinin sonucu imiş gibi! Modern toplum krizin yaklaştığını dehşet içinde farkeder, krizin dolu gibi yağan darbelerinin altında titreyerek başını eğer,

büyük sıkıntının bitmesini bekler ve sonra başını bir kere daha kaldırır. İlk önce ürkerek ve şüpheyle, toplum ancak uzun süre sonra güvenini yeniden kazanır, kazanır gibi olur. Bu, tamamen Orta Çağlarda insanların kıtlık veya vebayı nasıl algıladıklarına, bugün bir çiftçinin fırtınaya nasıl katlandığına benzer: Büyük bir sıkıntı karşısında aynı dehşet ve çaresizlik. Fakat kıtlık ve salgınlar, son çözümlemede sosyal olgular olmakla birlikte, her şeyden önce doğal olgulardır. Kötü bir hasat, hastalıklı tohumların yayılması v.b. Bir fırtına fiziksel doğa öğelerinin neden olduğu bir olaydır ve en azından doğa bilimlerinin ve teknolojinin mevcut gelişme düzeyinde hiç kimse böyle bir fırtınayı ne yaratabilir ne de önleyebilir. Oysa modern bir kriz nedir? Kriz çok fazla malın üretilmesi olayından ibarettir! Metalar alıcı bulamaz ve bu nedenle ticaret ve giderek sanayi durur! Malların üretimi, satışı, ticaret, sanayi, tüm bunlar insan toplumunun ilişkileridir. Malları üreten de onu satın alanlar da insandır, mübadele iki kişi arasında cereyan eder. Ve modern krizlere yol açan etkenler arasında insanın faaliyet alanı dışında kalan hiçbir koşula rastlanmayız; dolayısıyla krizi periyodik olarak yaratan insan toplumudur. Fakat biz aynı zamanda biliyoruz ki, kriz, modern toplumun dehşetle beklenen, sıkıntı ile katlanılan, hiç kimse tarafından arzu edilmeyen gerçek bir felâketidir. Başkalarının zararına ve çabuk tarafından zengin olmaya çalışan ve kendileri de sık sık faka basan birkaç borsa vurguncusu dışında kriz, en azından herkes için bir risk veya tehdittir. Krizi hiç kimse istemez, ama kriz yine de meydana gelir. Hiçbir şekilde istenmediği halde insan onu kendi elleriyle yaratır. Aslında burada iktisadî yaşamın ve bu yaşama katılanların hiçbirinin açıklayamadığı bir soruyla karşı karşıyayız. Ortaçağ köylüsü

kendi küçük arazisi üzerinde bir taraftan toprak sahibinin bir taraftan da kendisinin istediği ve gereksindiği şeyleri üretirdi: Buğday, sığır, kendisinin ve ailesinin geçim araçları ve yine Ortaçağların büyük Lord'u (toprak sahibi) kendisinin istediği ve gereksindiği şeyleri ürettirirdi: Buğday, sığır, iyi şaraplar, güzel elbiseler, kendisi ve ailesi için yiyecek ve lüks eşyalar. Oysa çağdaş toplum ne istediği ne de gereksindiği birşeyi üretiyor: KRİZ! Zaman zaman tüketemeyeceği miktarda geçim aracı üretiyor, birçok mağazalar satılamayan mallarla doluyken, periyodik olarak kıtlık çekiyor. İhtiyaçlar ve bunların tatmini, emeğin hedefi ve sonuçları artık uyuşmuyor, aralarına karanlık ve esrarengiz birşey girmiş ve onları ayırmış.

Günümüzün yaşamından herkesin bildiği, tüm ülkelerin işçilerince çok iyi tanınan bir başka örneği ele alalım: İşsizlik! İşsizlik de, tıpkı krizler gibi toplumu zaman zaman etkileyen bir belâdan başka birşey değildir; günlük ekonomik yaşamla hergün şu veya bu ölçüde birlikte olan bir arıza, aksama, sakatlanmadır. İşçilerin işsiz üyelerinin durumlarını izleyen en iyi örgütlenmiş ve en yüksek ücretli tabakaları, her yıl her ay ve her gün kesintisiz bir işsizlik zincirini not istatistik olarak ederler. Bu işsiz sayıları büyük dalgalanmalara uğruyor, ama hiçbir zaman sıfıra düşmüyor. İşsizlik, günümüz toplumunda işçi sınıfının karşılaştığı bu korkutucu kronik hastalık karşısında ne denli aciz kaldığı ve işsizliğin yasal kuruluşları bununla ilgilenmeye zorlayacak kadar yaygınlaştığı zaman görülür. Bu ilgi, ileri geri konuşmalardan sonra, her zaman gerçek işsiz sayısı hakkında bir soruşturma, bir araştırma yapılmasına ilişkin kararlarla son bulur. Esas olarak kendilerini hastalığın yaygınlığını ölçmekle sınırlarlar; tıpkı taşkınlarda su seviyesinin bir su sayacı ile ölçül-

mesi gibi! Olsa olsa hastalığın kaynağını ortadan kaldırmaya teşebbüs bile etmeksizin sadece olayın etkilerini azaltmak için işsizliğin çaresi diye işsizlik sigortası gibi zayıf bir önlem yürürlüğe konur, (ve bunun maliyeti genellikle çalışan işçilere yüklenir).

19. yüzyılın başlarında İngiliz burjuvazinin büyük peygamberi Papaz Malthus, kendine has bir özelliği olan vahşetiyle şunları ilân etmişti: «Eğer işçi, haklı olarak talepte bulunabileceği akrabalarından geçim araçlarını elde edemiyorsa ve toplumun onun emeğine ihtiyacı yoksa, zaten tamamıyla dolmuş olan bir dünyada doğan herhangi bir kimsenin en ufak bir gıda parçasında bile hakkı yoktur ve aslında, o artık bu dünyaya ait değildir. Doğanın büyük ziyafet sofrasında onun için oturacak yer yoktur. Doğa ona ortadan kaybolmasını emreder ve bu emri hemen yerine getirir»[30]. Günümüzün resmî toplumu «sosyal reformist» ikiyüzlülüğüyle böylesi insafsız dürüstlüklere çok kızar. Gerçekte o da, «emeğine gerek duyulmayan» işsiz proletaryanın bu dünyadan, şu veya bu şekilde «ortadan kaybolmasına» izin verir. Kriz dönemlerinde kamu sağlığının bozulması, çocuk ölümlerinin artışı ve mülkiyete karşı işlenen suçların büyümesine ilişkin istatistiklerin gösterdiği gibi!

İşsizlik ile taşkınlar arasında yaptığımız analoji; bize büyük doğal felâketler karşısında bizim tümüyle toplumsal ve insanî olaylar karşısında bulunduğumuzdan daha az aciz olduğumuz gibi son derece çarpıcı bir olguyu gösteriyor! Doğu Almanya'da her ilkbaharda böyle büyük zararlara yol açan dönemsel taşkınlar,

---

30 T.R. Malthus; An Essay on the Principle of Population as it affects the future improvement of society, London 1803, S. 531.

analizde alınacak önlemlerin şimdiye kadar tümüyle ihmal edilmesinin sonucudur. Teknoloji, şimdiki gelişme düzeyinde bile, bize tarımı, denetlenemeyen suların tahribatından koruyacak yeterli araçları sunmaktadır. Kuşkusuz bu potansiyel gücü işler duruma getirmek için, teknolojinin sunduğu araçlar büyük ölçekte uygulanmalıdır: Tehlikeli alanın tümünde yapısal değişiklikler yapacak, çayır ve tarlaları gerektiği şekilde yeniden belirliyecek, baraj ve kilitler kurarak nehirleri düzenleyecek büyük bir bölgesel su ekonomisi ve denetimi planı! Bu büyük reform, kısmen özel sermayenin ve devletin gerekli fonları sunmaya aldırış etmemeleri yüzünden, kısmen de sözkonusu geniş topraklardaki çok çeşitli özel mülkiyet haklarının engellemesiyle karşı karşıya gelineceğinden gerçekleşmiyor. Ama toplum bunları uygulayamıyorsa da azgın suları denetleyecek ve taşkın tehlikisini denetim altına alacak araçlar günümüz toplumunda mevcuttur. Oysa çağdaş toplum henüz işsizliğin çaresini bulamamıştır. Üstelik işsizlik ne bir doğa yasası ne fiziksel bir güç, ne de doğaüstü bir kuvvettir. Yalnızca insanlar arasındaki iktisadî ilişkilerin bir ürünüdür. Ve burada, bir kere daha kimsenin bilerek istemediği, bilinçli olarak tasarlamadığı, ama bununla birlikte sanki insanların çok üzerinde doğal bir olgu düzenliliğinde periyodik olarak meydana gelen bir olay, bir ekonomik bilmece ile karşı karşıyayız.

Günümüz yaşamının buhran ve işsizlik gibi çarpıcı olaylarına, yani olağandışı olgu ve felâketlerine başvurmak zorunda bile değiliz. En azından bugünkü kamuoyu, bu olayların, yaşamın normal akışına uymayan istisnalar olduğuna inanır. Bunlar yerine, günlük yaşamdan kendini her ülkede tekrarlayan son derece olağan bir örnek ele alalım: Meta fiyatlarındaki dalga-

lanmalar! Meta fiyatlarının sabit ve değişmeyen birşey olmadığını, tam tersine hemen hemen hergün, hatta her saat oynadığını çocuklar bile bilir. Herhangi bir gazeteyi açalım, meta borsalarına bakalım, bir önceki günün fiyat hareketleri hakkında örneğin bir şeyler okuruz: Buğday sabah zayıf, öğleye doğru biraz daha güçlü, kapanma vakti daha yüksek veya daha düşük. Bunlar, bakır, demir, şeker ve üzüm tohumu yağı için de geçerlidir. Çeşitli sınai firmaların hisse senetleri, borsadaki özel kesim veya devlet tahvilleri için de aynı şey geçerlidir. Fiyat dalgalanmaları günümüz iktisadi yaşamının sürekli, günlük ve «olağan» bir vak'asıdır. Fakat yine bu fiyat dalgalanmaları yüzünden tüm bu metaların sahiplerinin mali durumu her gün, her saat değişir. Eğer pamuk fiyatları yükselirse, deposunda pamuk stoku olan tüm imâlatçı ve tüccarların servetleri o süre için artar, eğer fiyat düşerse servetleri azalır. Eğer bakır fiyatları artarsa, ellerinde bakır madeni senetleri olanlar daha zengin olur, ama azalırsa yoksullaşırlar. Böylece, basit fiyat dalgalanmaları nedeniyle insanlar birkaç saat içinde milyoner veya dilenci haline gelebilir ve kuşkusuz spekülâsyon bu mekanizmaya dayalıdır. Ortaçağın mal veya mülk sahibi de iyi veya kötü mahsûl nedeniyle daha zengin veya daha yoksul olurdu; çapulcu bir şövalye kaçırdığı tüccarlardan iyi bir ganimet koparırsa kendini zenginleştirebilirdi veya —ki bu denenmiş ve tercih edilmiş yöntemdi— kölesini daha fazla sıkıştırarak bunlardan gaspettiği emeği ve parasal harçları arttırma yoluyla servetini fazlalaştırırdı. Bugün insan, hiçbir şey yapmadan, parmağını bile oynatmadan, doğal bir olay olmadan, bir başkasına herhangi bir şey vermeden veya fiziksel olarak bir şey çalmadan zengin veya yoksul olabilir. Fiyat dalgalanmaları toplumun arkasındaki bir ajan ta-

rafından yönetilen ve toplumsal servetin dağılımında sürekli kayma ve dalgalanmalara sebep olan gizli hareketlere benzerler. Bu hareket, barometreden basıncın veya termometreden sıcaklığın okunması gibi gözlemlenir. Ve yine de meta fiyatları ve bunların hareketleri açıkça insani olaylardır, kara büyü değil! Bu metaları yalnızca insanın kendisi —kendi elleriyle— üretir ve fiyatlarını belirler. Ne var ki onun faaliyetlerinden kimsenin istemediği ve amaçlamadığı sonuçlar doğar ve yine burada insanın ihtiyacı, onun iktisadi faaliyetinin amacı ve sonucu arasında büyük bir çelişki meydana gelir.

Bu nasıl olur? İnsanın ensesindeki, günümüz insanının iktisadi faaliyetlerini böyle garip sonuçlara götüren kara yasalar nedir? Bu sorunlar, sadece bilimsel araştırmayla incelenebilir. Tüm bu bilmeceleri zorlu araştırmalarla, derin düşünmeyle, analizle çözmek, insanın iktisadi faaliyetinin sonuçlarının onun amaçlarına, iradesine, kısacası bilincine tekabül etmemesi olayına neden olan örtülü ilişkileri araştırmak gerekli hale gelmiştir. Bu şekilde bilimsel araştırmanın karşı karşıya olduğu sorun, toplumun iktisadi yaşamında insan bilincinin eksikliği olarak tamamlanmış ve iktisadın doğuşunun en doğrudan nedeni bu olmuştur.

Darwin, dünya seyahatini anlatırken, Güney Amerika'nın güney ucunda **Sierra del Fùego**'da oturan yerliler hakkında şunları söyler :

«Sık sık kıtlık olur : Bu yerlileri çok iyi tanıyan ayıbalığı avcısı Mr. Low, batı kıyılarında kıtlık içinde yaşayan yüzelli kişilik çok sıska yerlilerden oluşan bir gruptan bahsetmişti. Birbiri ardısıra gelen fırtınalar, kadınların kayalardan istiridye toplamalarını veya kanolarla ayıbalığı yakalamaya gitmelerini önlüyordu.

Bir sabah erkeklerden küçük bir ekip kuruldu, diğer yerliler de Mr. Low'a adamların yiyecek bulmak için dört günlük bir geziye gittiklerini söylediler. Dönüşlerinde Low onları karşıladı. Çok yorgundular ve her biri ortasında bir delik olan büyük bir parça balina taşıyordu. Delikten kafalarını geçirmişlerdi, goşoların kafalarına pelerin veya yağmurluk geçirmesi gibi. Balina çadıra taşınır taşınmaz, yaşlı bir adam onu ince dilimler halinde kesti ve bir dakika içinde kızarttı, sonra da bütün bu işler yapılırken, tam bir sessizlik içinde bekleyen grup mensuplarına dağıttı»[31].

Bunlar dünyanın herhangi bir yerinde bulunabilecek en ilkel insan gruplarından biridir. Ekonomilerinde irade ve bilimci planlamanın işleyebileceği sınırlar hâlâ çok dardır. İnsan hâlâ büyük ölçüde Doğa Ana'ya bağlıdır. Fakat yine de sözkonusu yüzelli kişilik küçük toplum, bu dar sınırlar içinde, tüm toplumsal organizmayı örgütleyecek bir planı uygulamaktadır. Gelecekteki refahının gerekleri önce çürümüş balinaların saklanması biçimini alır. Ancak bu da, kabilenin tüm üyeleri arasında bölüşülür, belli törenler yapılır, yiyecek elde etmenin emeği de planlı bir önderlik altında herkese paylaştırılır.

Antik Çağların köleci ev ekonomisini, yani kendi küçük dünyası içinde gerçekten bir «mikrokozmos» ekonomisi sayılan Yunan Oikos'unu inceleyelim. Burada büyük toplumsal eşitsizlikler gözlemleriz. İlkel yoksulluk insan emeğinin ürünlerinin önemli miktarlarda artık vermesine yol açmiştır. Fiziksel emek, birisinin esareti anlamına gelirken, işsizlik öbürünün ayrıcalığı haline gelir, çalışan çalışmayanın kişisel mülkiyeti olup

---

31 Charles Darwin; Bir Doğabilimcinin Dünya Gezisi, Stuttgart 1899, S. 231.

çıkar. Ama bu efendi - köle ilişkisi bile ekonominin, emek sürecinin, bölüşümün en katı biçiminde planlanması ve örgütlenmesi sonucunu doğurur. Köle sahibinin despotik iradesi bu planın temeli, köle kâhyası veya çobanının kırbacı ise bunun yaptırımıdır.

Orta Çağların feodal angarya çiftliklerinde iktisadî yaşamın despotik örgütlenmesi öyleydi ki planlamanın, işbölümünün, herkesin görev ve hakkının açık ve katı bir biçimde tanımlandığı, geleneksel, ayrıntılı bir iş yasası biçimini almıştı. Yukarıda incelediğimiz güzel bir belge, yani Şarlman'ın, iktisadi yaşamın tek amacı olan fiziksel zevklerin bolluğu içinde şehvetle eğlenen, coşkuyla dolup taşan «Capitulare de villis»i işte bu tarihsel dönemin eşiğinde yer alıyor. Tarihin feodal döneminin sonunda, feodal Lord'ların para hırsıyla dayatılan uğursuz angarya ve parasal ödeme yasalarını görüyoruz. 16. yüzyılda Alman köylü savaşlarına[32] ve ikiyüz yıl sonra, ancak Büyük Fransız Devrimi'nin tiz alarm zilleri sırasında, medenî hakları için mücadele etmek üzere ayaklanan Fransız köylülerini, hayvansı yaratıklara indirgeyen yasalar. Ancak devrimin süpürgesi bu feodal süprüntüleri temizlemediği sürece, dolaysız efendi ve köle ilişkisi de tüm sefilliğiyle içinde feodal ekonominin koşullarını açık ve katı bir şekilde belirliyordu, önceden belirlenen kader gibi!

Bugün ne efendiler, ne köleler ne de feodal lordlar var. Yasa önünde özgürlük ve eşitlik, daha yaşlı burjuva devletlerinde en azından tüm despotik ilişkileri

---

32 Alman Köylü Savaşları (1524 - 1526) Almanya'daki ilk burjuva devriminin doruk noktasıydı. Köylüler ve plebler yaşanan feodal ilişkilere karşı ayaklandılar. Ilımlı ve radikal kanatlar arasında parçalanmış, dolayısıyla bütünsel bir birlikten yoksun olan isyancılar sonunda yenilgiye uğradılar.

ortadan kaldırmıştır. Genellikle bilindiği gibi, aynı devletler sömürgelere kölelik ve esaret getirmiştir. Fakat burjuvazinin kendi evinde iktisadi ilişkilerinin biricik yaşası olarak serbest rekabet egemen olmuş ve ekonomide herhangi bir plân, herhangi bir örgütlenme kalmamıştır. Kuşkusuz tek tek özel girişimlere, Krupp ya da Kuzey Amerika'daki büyük ölçekli kapitalist çiftlikler gibi modern bir fabrikaya veya büyük bir fabrika ve atölye kompleksine bakarsak, o zaman en katı örgütlenmeyle, en ayrıntılı işbölümü ile, en yeni bilimsel bilgilere dayalı en ustaca plânlamayla karşılaşırız. Burada her şey, sanki sihirle düzenlenmiş gibi, **bir irade, bir bilinç** tarafından yönetilircesine pürüzsüz yürür. Fakat fabrikayı veya büyük çiftliği geride bırakır bırakmaz, etrafımızı kaos sarar. Sayısız birimler —ve bugün bir özel işletme, hatta en büyüğü bile, tüm dünyayı kucaklayan büyük iktisadi yapının yalnızca bir parçasıdır— azami derecede disiplinli iken, «ulusal ekonomi»lerin tümü, yani dünya ekonomisinin kendisi tamamen örgütsüzdür. Okyanusları ve kıt'aları kucaklayan bu bütünlük içinde, ne plânlama, ne bilinç ve ne de düzen vardır; sadece bilinmeyen, engellenemeyen güçlerin kör çarpışmaları, insanın iktisadi kaderi üzerinde oynanan kaprisli oyunlar vardır. Kuşkusuz bugün de çok güçlü bir hükümdar çalışan erkek ve kadınlar üzerinde egemenlik kurmuştur : Sermaye! Fakat sermayenin bu hükümranlığının aldığı biçim despotizm değil, anarşidir.

İşte insan toplumunun ekonomisinin esrarlı ve önceden görülemeyen sonuçlar üretmesinin sorumlusu tam da bu anarşidir. İnsanlığın ekonomik yaşamını bilinmez, bilmecemsi, yabancı, denetlemez yapan onun anarşisidir. Doğadaki olayları incelerken yaptığımız biçimde, bitkilerin ve hayvanların yaşamlarını, dünya yü-

zeyinin jeolojik oluşumlarını ve gökteki cisimlerin hareketlerini düzenleyen yasaları anlamak için nasıl çaba harcamamız gerekiyorsa, bu anarşinin yasalarını da aynı şekilde bulmalıyız. Bilimsel çözümleme, insanın iktisadî yaşamını yöneten ve bilinçli planlamanın önceden dayatmadığı bu amaçlılığı ve bu yasaları önceden değil, **ex post facto** (olan olduktan sonra - ç.n.) keşfetmek zorundadır.

Burjuva iktisatçılarının neden bilimlerinin özüne değinemedikleri, neden sosyal organizmadaki açığa parmak basamadıkları, neden bu organizmanın doğuştan hastalığını ifşa edemedikleri şimdi açığa çıkmaktadır. Sermayenin egemenliğinin yaşamsal itici gücünün anarşi olduğunu söylemek ve bunu onaylamak, aynı zamanda onun ölüm cezasını ilân etmek, günlerinin sayılı olduğunu öne sürmek demektir. Sermayenin egemenliğinin resmî bilimsel savunucularının neden anlambilimin tüm kelime oyunlarına başvurarak olayı bulandırmaya çalıştıkları, araştırmaları konunun özünden uzaklara yöneltmeye çabaladıkları, yalnızca yüzeydeki görünüşleri ele alarak dünya ekonomisi yerine «ulusal ekonomi»yi tartıştıkları açık hale gelmiştir. İktisadî anlayışın eşiğindeki ilk adımda, hatta iktisadın ilk önermesi ile birlikte, burjuva ve proletarya iktisatlarının yolları ayrılır. Günümüzde meydana gelen toplumsal mücadeleler açısından ilk bakışta soyut ve pratik uygulaması imkânsız görünmesine rağmen, bu ilk sorunla birlikte, bir bilim olarak «ulusal ekonomi» ve devrimci bir sınıf olarak modern proletarya arasında özel bir ilişki yavaş yavaş gelişir.

BÖLÜM VI

Bizi şaşırtacak gibi görünen bazı sorular, yukarıda ulaştığımız kavrayıştan yola çıkmamız halinde açıklığa kavuşacaktır.

İlk önce ulusal iktisadın yaşı sorunu çözülmektedir. Kapitalist üretim anarşisinin yasalarının ortaya çıkarılmasını kendine konu edinen bir bilim açıktır ki, bu üretim tarzının kendisinden önce, yani modern burjuvazinin sınıf egemenliği yüzyıllarca süren doğum sancıları, politik ve iktisadi zorlamalarla gelişip bu tarihsel koşullar oluşmadan önce ortaya çıkamazdı.

Profesör Bücher'e göre, mevcut toplumsal düzeyin oluşumu çok basitti, kendinden önceki iktisadi olaylarla ilişkisi yok gibiydi; yalnızca, mutlakiyetçi hükümdarların yüce bilgeliğinin ve yüce irade ve kararlarının ürünüydü.

«'ULUSAL EKONOMİNİN' nihai gelişmesi» diyor Bücher —ve biz şimdiden biliyoruz ki bir burjuva profesörü için «ulusal ekonomi» kapitalist üretim tarzı yerine, kasıtlı olarak yanlışlara sevkeden dolambaçlı, kısacası mistikleştirici terimdir— «özünde, Ortaçağın sonlarında bölgesel devlet örgütlenmeleriyle başlayan siyasal merkezileşmenin meyvesidir. Bu gelişme şimdi bütünsel ulusal devletin yaratılmasıyla tamamlanmaktadır. Ekonomik güçlerin birliği, özel politik çıkarların

tüm ulusun yüksek hedeflerine boyun eğmesiyle birlikte aynı paralelde yürümektedir. Almanya'da çağdaş ulusal ülküyü gerçekleştirmeye çalışanlar kırsal soylular ve kentler değil, bunlarla mücadele eden ve daha güçlü olan büyük bölgesel prensliklerdir»[33].

Üstelik prenslerin gücü Avrupa'nın geri kalan bölgelerinde de —İspanya, Portekiz, İngiltere, Fransa, Hollanda— benzer yiğitçe şeyler başarmış :

«Tüm bu topraklarda, değişik şiddetlerde de olsa Ortaçağın bağımsız güçlerine —büyük soylular, kentler, prenslikler, dinsel veya lâik korporasyonlar— karşı mücadele edilmiştir. Kuşkusuz en ivedi sorun, siyasal birleşmenin yolunu tıkayan bağımsız bölgesel çemberlerin yok edilmesiydi. Ama prenslerin mutlakiyetine yönelen hareketin derinlerinde, çağdaş uygarlığın karşılaştığı kültürel görevlerin tüm halkların örgütlü bir biçimde birleşip canlı bir çıkar ortaklığını gerektirdiği anlamında evrensel bir ülkü yatıyordu. Bu ise ancak ortak bir ekonomi temelinde yükselebilirdi»[34].

Burada Alman profesörlerinde daha önce de kaydettiğimiz entellektüel uşaklığın en güzel biçimde yeşerdiğini görüyoruz. Profesör Schmoller'e göre, iktisat bilimi aydın mutlakiyetçiliğinin emriyle ortaya çıkmış. Profesör Bücher'e göre tüm kapitalist üretim tarzının kendisi egemen iradenin ve mutlakiyetçi hükümdarların muazzam planlarının başarısından başka birşey değildir. Gerçekten, büyük İspanyol ve Fransız tiranlarının ve de cüce Alman despotların, Ortaçağların sonsuz generalleriyle önemsiz kavgaları veya Hollanda şehirlerine karşı pahalıya mal olan seferleri sırasında,

---

33 K. Bücher; a.g.e. S. 135.

34 K. Bücher; a.g.e. S. 136

«dünya çapındaki tarihsel ülkü»nün veya «insanlığın önündeki büyük görevler»in aşkıyla hareket ettiklerinden kuşkuya kapılsak onlara büyük bir haksızlık yapmış olurduk. Evet bu tarihsel olayları başaşağı etmek olurdu.

Büyük merkezî bürokratik devletlerin oluşumu kapitalist üretim tarzı için zorunlu bir önkoşuldu, yeni ekonomik gereksinmelerin bir sonucuydu. Ve insan Bücher'in cümlesini tersine çevirip daha doğru olarak şunu söyleyebilir: Siyasal merkezileşmenin başarılması «özünde» olgunlaşan «ulusal ekonominin» (yani kapitalist üretimin) bir ürünüydü!

Mutlakiyetçiliğin kapitalizme uzanan bu tarihsel hazırlık sürecinde oynadığı rolü reddetmek mümkün olmasa da, bu ilerici rolü, onu aynı eğilimleri her uygun fırsatta engellemeye iten aynı ahmak düşüncesizlikle oynamış olması, tarihsel ilerlemenin bilinçsiz araçlarına özgü temel bir özelliktir: Örneğin böylesi bir engelleme, Ortaçağ tiranlarının kendileriyle feodal soylulara karşı ittifak yapan şehirleri ilk fırsatta gene feodal baronlara peşkeş çekilecek sömürü nesneleri olarak gördükleri zaman meydana gelirdi. Aynı şey, yeni keşfedilen kıtada, başından beri, en vahşi, insafsız ve sinsi şekilde talan edilebilecek bir özneden başka bir şey görmedikleri zaman da meydana geldi; «uygarlığın önündeki büyük görevler adına» kendi «prens hazinelerini» altın külçeleriyle en kısa zamanda doldurmak için talan etmek! Aynı şey, tiranların, aslında sermayenin engelsiz gelişmesi yolunda siyasal olarak birleşmek ve büyük merkezi devletler kurmak kadar gerekli olan ve burjuva parlamenter anayasası denen şu kağıt parçası önlerine sürüldüğünde o «sadık kullarına» karşı inatçı bir direnme gösterdikleri zaman meydana geldi.

İşin aslında tamamen farklı güçler faaliyettedir. Ortaçağların sonunda Avrupa halkının iktisadî yaşamında büyük dönüşümler meydana geliyor, bunlar yeni üretim tarzını harekete geçiriyordu.

Amerika'nın keşfinden ve Afrika'nın denizden dolaşılmasından, yani Hindistan'a giden deniz yolunun keşfinden sonra akla hayale gelmedik gelişmeler oldu; ticaret yolları yeniden düzenlendi, feodalizmin ve kentlerde loncaların egemenliğinin kırılması çok hızlandı. Büyük keşifler, fetihler, yeni keşfedilen ülkelerdeki çapul ve yağmalar, yeni kıt'adan büyük miktarda metal akımı, Hindistan'dan yapılan yaygın baharat ticareti, Afrikalı zencileri Amerika plantasyonlarına sunan kapsamlı köle ticareti: Tüm bu faktörler Batı Avrupa'da, çok kısa bir sürede yeni zenginlikler ve yeni istekler yarattı. Binbir türlü sınırlama içinde olan lonca zanaatkârının küçük atölyesi üretimdeki gerekli artışı ve hızlı gelişmeyi engellemeye başladı. Büyük tüccarlar, bu engellerin üstesinden ancak zanaatkârları kentlerin yumuşak ortamı dışında, büyük imalâthanelerde toplayarak geldiler; loncaları sınırlayıcı düzenlemelerden kurtulan makina ustaları ise tüccarların kontrolünde daha iyi ve çabuk ürettiler.

Yeni üretim tarzı İngiltere'ye bir tarım devrimiyle girdi. Flanders'de yün imalâthanelerinin filizlenmesi ve bununla birlikte ortaya çıkan büyük yün talebi, İngiliz kır soylularının ekili geniş alanları bir an önce otlaklara çevirmesine yolaçtı. Bu süreç sırasında İngiliz köylülüğü kendi ev ve tarlalarından akla hayale gelmez biçimde sürüldü. Reform hareketi de benzer şekilde gelişti. Topraktaki kilise mülkiyetinin —armağan olarak da dağıtılarak veya kilise soyluları ve spekülatörlerce har vurup harman savrularak— feshinden sonra bu topraklarda yaşayan köylüler de büyük ölçüde

sürüldüler. Böylece imalâtçılar ve kapitalist çiftçiler feodal veya lonca düzenlemelerinin dışında kalan bol miktarda yoksullaşmış proleter buldular. Uzun bir serserilik dönemi sonunda devlet ıslâhhanelerinde bu kez emekçi olarak, ama yasaların ve polisin zulmü altında yaşanan bir şehitlik dönemi ardından bu yoksul zavallılar artık yeni bir sömürücü sınıf için istekle yalvararak ücretli kölelik limanına sığındılar. Bundan kısa bir süre sonra, yüksek vasıflı zanaatkârların yanında çalışan vasıfsız ücretli işçilerin giderek daha fazla kullanılmasına olanak veren, hatta tümüyle bunların yerine geçen büyük teknolojik devrimler meydana geldi.

Yeni ilişkilerin filizlenmesi ve olgunlaşması, her yerde feodal engellerle ve sefalet koşullarının acılarıyla karşılaştı. Feodalizmin temellendiği doğal ekonomi ve serfliğin denetimsiz baskısının yol açtığı yoksullaşma, üretilen malların iç pazarda emilmesini sınırlandırıyordu. Bu arada esnaf, üretimin en önemli koşulunu, yani işgücünü çalışamaz hale getirdi, köstekledi. Sonsuz sayıda siyasal parçalara ayrılmış ve kamu güvenini sağlamaktan yoksun olan devlet cihazı, ticarî düzenlemeler ve gümrük karmaşası yeni ticareti ve yeni üretim tarzını her adımda rahatsız etti ve engelledi.

Serbest dünya üretim ve ticaretinin temsilcisi olarak yükselen Batı Avrupa burjuvazisi bu engelleri şöyle ya da böyle ortadan kaldırmak zorundaydı, yoksa dünyadaki tarihsel misyonundan tamamıyla vazgeçmek zorunda kalacaktı. Büyük Fransız devriminde feodalizmi parçalamadan önce, burjuvazi, feodalizmle entellektüel düzeyde hesaplaştı ve yeni iktisat bilimi, böylece burjuvazinin, Ortaçağ devletine karşı modern ve sınıflı kapitalist bir devlet yolundaki mücadelesinde en önemli ideolojik silahlarından biri olarak doğdu. Gelişen bu yeni iktisadî düzen, ilk başta, Batı Avrupa'ya

sel gibi akan ve feodal sömürünün ataerkil yöntemlerinden tamamen farklı, daha kârlı ve tükenmeyecekmiş gibi görünen kaynaklardan gelen yeni ve hızla elde edilen zenginliklerin kisvesi altında ortaya çıktı. Bu zenginliğin kaynakları köylülüğü kahreden, ama nefesi de tükenmiş olan feodal ataerkil yöntemlerden farklı olarak çok daha bereketli, üstelik tükenmez gibi görünüyordu. Bu yeni zenginleşmenin en göze çarpan kaynağı ilkin yeni doğan bir üretim tarzı olmaktan çok, doğacak olan bu üretim tarzına çanak tutan bir hareketti, yani ticaretin dev atılımı. Bu atılım ortaçağ sonlarında dünya ticaretinin en önemli merkezlerinde gerçekleşti: Akdeniz'deki zengin İtalyan ticaret cumhuriyetlerinde ve ilk ulusal ekonomi sorunlarının ortaya çıktığı İspanya'da.

Peki, zenginlik ya da servet nedir, yani bir devleti zengin ya da yoksul kılan şey? Yeni olan kavram ya da problem buydu —çünkü feodal toplumun eski kavramları yeni ilişkilerin girdabında artık geleneksel anlamlarını yitirmişlerdi. Servet deniyordu, herşeyi satın alabilecek olan altındır, onu yaratan da ticarettir. Büyük miktarda altın ithal edebilen hatta ülke dışına çıkarılmasına da izin vermeyen devletler zengin oluyorlardı. Dünya ticareti, yeni dünyadaki sömürgeci fetihler, ihracat amacıyla üretim yapan imalatçılar —bunlar özenilmesi gereken girişimlerdi; altınları ülkenin dışına çeken, yabancı ürünlerin ithalatı yasaklanmalıydı. Bunlar ekonominin 16. yüzyılın sonlarında İtalya'da şekillenen ve 17. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da yaygınlık kazanan ilk dersleriydi. Henüz olgunlaşmamış da olsa bu doktrin, feodalizmin ekonomisine özgü fikirlerden ilk olarak açık bir şekilde kopma anlamına geliyor ve bu fikirlerin ilkin bir ciddi eleştirisini temsil ediyordu: Ticaretin, meta üretiminin ve bununla

birlikte kapitalin ilk kez ideal haline getirilmesi; kısacası yükselen genç burjuvazinin hoşlanacağı ilk politik programını...

Daha sonra, tüccardan çok, meta üreten kapitalistler öne geçtiler, ilkin, çekine çekine, feodal prensin avlusunda bekleyen tohuma kaçmış bir hizmetçi görünümünde. Servet hiç de altın değildir, 18. yüzyılın Fransız aydınlanmacı düşünürleri altının yalnız meta mübadelesinde rol oynayan bir araç olduğunu ilân ettiler. Madenin ışıldamasına bakarak ona halkın ve devletin büyüleyici inancını yakıştırmak ne çocukça bir hayaldir! Ben açken metal beni doyurabilir mi? Altın? Pers kralı Darius, kucağında altından hazineleri saklarken susuzluğun korkunç acılarını üreten ve tüm hazinesini bir bardak su için bile seve seve vermeye razı olan yine o değil miydi? Hayır; servet, ister kral ister dilenci olsun doğanın herkesin isteklerini tatmin eden maddeler ve besinler açısından zenginliğidir. Halk ihtiyaçlarını ne kadar bollukla tatmin ediyorsa devlet de öylesine zengindir. Çünkü devlet de o kadar çok vergiyi cebine indirir.

Ve ekmek için buğdayı, dokunacak kumaşlarımızın ipliklerini ve araçlarımızı inşa edeceğimiz odun ve madenleri sağlayan kimdir? —Tarım, ama ticaret değil! Zenginliklerin gerçek kaynağını oluşturan tarımdır. Tarımsal üretici kitlesi, yani köylülük, başka herkesin zenginliğini yaratan bu halk, feodal sömürüden kurtarılmalı ve refah derecesi yükseltilmelidir (Böylece mallarım için alıcılar bulurum diye söylenir imalâtçı kapitalist). Büyük toprakağası lordlar, feodal baronlar —vergileri ödeyecek ve devleti destekleyecek olanlar— sadece tarımda üretilen tüm zenginlik onların ellerine akıyor! (Böylece, görünüşte herhangi bir zenginlik yaratmayan benim vergileri ödemem de gerekmez diye

kurnazca homurdanmaktadır kapitalist kendi kendine). Zenginliğin devlet ve ulus yararının kaynaklarından tüm doğal cömertliğiyle fışkırtabilmesi için tarımın, çiftlik emeğinin yalnızca feodalizmin tüm baskıları ve sınırlamalarından kurtarılmasına yeter. Bundan sonra artık halk, en büyük mutluluğa kavuşacak, doğanın ahengi dünyada yeniden kurulacaktır.

Bastil zindanı baskınının habercisi olarak yaklaşan fırtına bulutları aydınlanmacıların derslerinde çoktandır apaçık görülmektedir. Ama çok kalmadı ki, kapitalist burjuvazi yüzündeki uysallık maskesini indirecek kadar güçlü hissetti kendisini ve tüm devletin kendi anlayışına göre yeni bir kalıba dökülmesini açıkça talep ederek öne çıktı. Nedir ki 18. yüzyılın sonlarında Adam Smith İngiltere'de tarımın hiçbir zaman zenginliğin biricik kaynağı olmadığını ilân ediyoruz. Zenginliği meta üretiminde çalışan herhangi bir ücretli emek sahibi yaratır! (HERHANGİ BİR EMEK, diyor Adam Smith ve bununla kendisinin ve çömezlerinin burjuvazinin nasıl da avukatlığını üstlendiklerini gösteriyor; o ve izleyicileri açısından, emekçi şimdiden doğal olarak, kapitalistin gözünde ücretli bir işçidir!) Çünkü ücretli emek, işçinin varlığını sürdürmesi için gerekli ücretin ötesinde toprakağası lordun varlığını sürdürmesi için beklediği rantı ve üstelik kapital sahibinin yani patronun zenginleşmesi için kârı yaratır. Ve zenginlik böylece artar, atelyelerde kapitalin emrinde daha çok işçi çalışmaya başlar, emek bunların arasında daha hafifletici ve ayrıntılı olarak bölümlenir. İşte doğadaki gerçek uyum, ulusların gerçek zenginliği de buydu : İşçiler güçbela yaşamlarını sağlayan ve onları ücretli emeği sürdürmeye zorunlu kılan bir ücrete kendisi karar veriyor, rantise toprakağalarına tasasız bir yaşam sağlıyor ve kâr da işletmesini sebatla sürdür-

menin huzuru içinde patronun cebine iniyordu. Bu şekilde feodalizmin kaba yöntemlerine başvurmaya zorlanmadan HERKESİN muradı yerine geliyordu. «Ulusların zenginliği» böylece kapitalist girişimci geliştikçe gelişecektir, yani her şeyi çalıştıran ve zenginliğin altın kaynaklarını ücretli emekten sızdıran patronun gelişmesiyle birlikte. Öyleyse dediler, varsın artık eski zamanların tüm engel ve sınırlamaları kalksın, son zamanlarda kurumlaştırılan koruyucu ataerkil devlet kaldırılsın! Serbest rekabet, özel sermaye ve özgürlük gelsin, devlet cihazı ve mali kurumlar kapitalist işletmecinin hizmetine verilsin, verilsin de herşey en iyiye, dünya tüm olabilecek dünyaların en iyisine nasıl yönelecek görün!

Burjuvazi artık maskelerini indirmişti, söyledikleri bu şarkı, burjuvazinin ekonomik duasıydı ve ekonomi bilimi, gerçek fizyonomisini göstermeye soyunmuştu. Burjuvazinin feodal devlete önerdiği, pratik reform önerileri unutuldu, eski şişelere yeni şarap doldurmaya kalkan tüm talihsiz tarihsel girişimler gibi havada kaldı. Uzlaşmacıların yarım yüzyıldır başaramadığını devrimin tokmağı yirmidört saatte başardı. Politik iktidarın fethi onun yönetim yollarını ve araçlarını burjuvazinin ellerine vermişti. Ancak ekonomi aydınlanma çağının tüm felsefi, hukuksal ve sosyal teorileri gibi ve bunların içinde en önde geleni olarak, bilinç kazanmanın bir yöntemi, burjuva sınıf bilincinin bir kaynağı idi. Bu yönüyle, ekonomi devrimci eylemin itici gücü ve önkoşuluydu. Hatta burjuvazinin dünyayı yeniden biçimlendirme görevi, ekonominin en uzak yan dallarında bile klasik politik ekonominin fikirleriyle beslendi. İngiltere'de, serbest ticaret uğrundaki mücadelenin en taşkın döneminde burjuvazi kendi gerçeklerini Smith - Ricardo'nun cephaneliğinden toplamıştı ve

Jena'nın Napolyon'dan Jena'da yediği tokattan sonra[35], Prusya feodal süprüntüsünü bir çeşit hayalet gibi yaşatmasını amaçlayan Stern - Hardenburg - Scharnhorst döneminin (Napolyon sonrası Almanya) reformları da düşüncelerini yine İngiliz klasik iktisatçılarının derslerinden aldılar. Genç Alman iktisatçısı Marwitz, 1810'da yani hemen hemen Napolyon zamanında Adam Smith Avrupa'nın en güçlü hakimi diye yazıyordu.

Eğer ekonomi biliminin neden bu noktada, yani sadece bir buçuk yüzyıl önce doğduğunu anlarsak, onun sonraki kaderini inşa edebilmek için iyi bir çıkış noktası da saptamış oluruz. Eğer ekonomi, kapitalist üretim tarzının özgün yasaları ile uğraşan bir bilimse, onun varlık nedeni ve işlevi de bu üretim tarzının yaşama süresiyle sınırlıdır ve ekonomi, üretim tarzı varlığını yitirdikçe dayanağını da yitirecektir. Bir başka deyişle bir bilim olarak ekonomi, kapitalizmin anarşik ekonomisi, yerini insanoğlunun tüm işgücü tarafından sistemli olarak yönetilen planlı ve örgütlü bir ekonomik düzene bırakır bırakmaz misyonunu da tamamlamış olacaktır. Modern işçi sınıfının zaferi ve sosyalizmin gerçekleştirilmesi ekonominin bir bilim olarak so-

---

35 Jena ve Auerstedt'te (1806) Fransa karşısında askeri yenilgiye uğrayıp Napolyon'un dikte ettiği barışı (1807) kabul zorunda kalan Prusya'da memur kesiminin desteklediği reformcu parti 1807'de iktidara geldi. Partinin önde gelen temsilcileri Freiherr (Kont) Heinrich Karl von Stein, Karl August von Hardenberg ve G. J. D. von Scharnhorst idi. 1807 ve 1811 tarihli kararnamelerle köylü serflerin özgürlüklerini tanıyıp tarım reformunu başlattılar, ekonomide, kent ve devlet yönetiminde ve savunma hizmetlerinde burjuva reformlarını yürürlüğe koydular. Bu tepeden inme reformlar gerçi kapitalist gelişmeyi güçlendirdi, ama soylu kesimin siyasal ve ekonomik iktidar pozisyonları genelde değişmedi.

nu olacaktır. Burada ekonomi ile modern proletaryanın sınıf mücadelesi arasındaki özel bağı görüyoruz.

Eğer ekonominin ana konusu ve görevi kapitalist üretim tarzının yükselmesi, büyümesi ve yayılmasını düzenleyen yasaları aydınlığa kavuşturmaksa, bundan sonra ekonomi, tutarlı olmak için artık kaçınılmaz bir biçimde kapitalizmin çöküşünün de yasalarını keşfetmelidir. Önceki üretim tarzları gibi, kapitalizm de ölümsüz değildir, ama geçici bir tarihsel aşamadır. Sosyal ilerlemenin sonsuz merdiveninde bir basamaktır. Kapitalizmin yükselişiyle ilgili öğretiler mantıksal olarak kapitalizmin çöküşüyle ilgili öğretilere dönüşecekler; kapitalist üretim tarzının bilimi sosyalizmin bilimsel kanıtı haline geliyor; burjuva sınıf egemenliğini başlatan teorik araç, proletaryanın özgürlüğü için mücadele edenlerin devrimci sınıf mücadelesinde kullandığı bir silaha dönüşüyor.

Doğaldır ki, ekonominin genel sorununun bu ikinci kısmını ne Fransız, ne İngiliz ve ne de Alman burjuva sınıflarının bilginleri çözümleyebildi. Kapitalist üretim tarzının bilimsel analizinin nihaî sonuçları başlangıçtan beri devrimci proletaryanın nöbetçi kulesinde duran bir adam tarafından çözümlendi : KARL MARKS. Sosyalizm ve modern işçi hareketi, ilk kez olarak, bilimsel anlayışın yıkılmaz kayaları üzerine inşa edildi.

Tüm insanlar için kardeşlik ve eşitlik üzerine kurulu bir sosyal düzenin ideali anlamında sosyalizm, komünist bir uluslar topluluğunun ideali şeklinde daha binlerce yıl önce doğdu. Hıristiyanlığın ilk havarilerinde, Ortaçağların çeşitli dini mezhepleri arasında, köylü savaşlarında sosyalist ideal, o dönem toplumuna karşı isyanın en radikal söylemi olarak daima parladı. Ancak, sosyalizm, herhangi bir zamanda, herhangi bir ta-

rihsel çevrede savunulabilen bir ideal olarak, birkaç aşığının yalnızca altın bir fantezi, gökkuşağının imgesi gibi erişilmesi olanaksız harikulâde hayali idi.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında sosyalist düşünce, yükselen kapitalizmin toplumda yaptığı tahribat ve yılgınlığa reaksiyon olarak çıkan tüm bağnaz ve sekter aşırılıklardan kurtuldu ve ilk defadır ki, arkasında gerçek bir güce dayandı. Ama sosyalizm, bu dönemde bile sadece birkaç korkusuz insanın icadı olan bir rüya idi. Eğer büyük Fransız devrimi sırasında sosyal eşitliği zor kullanarak sağlamak üzere «ani bir darbe»ye girişen, proletaryanın başlattığı devrimci ayaklanmaların ilk öncü savaşçısı GRACCHUS BABEUF'e kulak verirsek, onun komünist amaçlarındaki dayanağın biricik kanıtı olarak mevcut sosyal düzenin aşırı adaletsizliğini bulacağız. Ateşli makalelerinde, broşürlerinde ve onu ölüme mahkum eden mahkemede yaptığı savunmasında dönemin sosyal düzenini çekiştirmekten hiçbir zaman usanmaz. Onun sosyalizm gerçeği, toplumu suçlamak, çalışan kitlelerin perişanlığını, çektiği acıları bir avuç aylağın servetini büyütme ve toplumu yönetme pahasına nasıl aşağılandıklarını açıklamaktan ibarettir. BABEUF için mevcut sosyal düzenin ölüme müstehak olması yeterliydi; eğer devlet gücünü ele geçirecek ve eşitlik rejimini kuracak yalnızca bir grup kararlı adam bulunursa, onun zamanından önceki yüzlerce yıl da yenilgiye uğrayacaktı. Nitekim Jakobenler de 1793'te iktidarı böyle elde ettiler ve cumhuriyeti kurdular.

1820 ve 30'larda sosyalist düşünceleri üç büyük düşünür, bir hayli parlak ve dahiyane şekilde temsil edecekti : Fransa'da SAİNT SİMON ve FOURİER ile İngiltere'de OWEN. Yöntemleri tamamen farklı idi. Ama

akıl yürütürken, özünde Babeuf ile aynı çizgideydiler. Sözü edilen bu adamların hiçbiri sosyalizmi gerçekleştirmek için iktidarın devrimci bir şekilde ele geçirilmesini uzaktan bile düşünmemişlerdir. Aksine, büyük devrimi izleyen tüm nesiller gibi, sadece pasifist propaganda araçlarından yana oldular; sosyal ve politik alt - üst oluşlar onları hayal kırıklığına uğratmıştı. Ama sosyalist düşüncenin ilkeleri hepsi için aynı idi; bu ilke aslında sadece zekânın önsezisi, acılı insanlığı burjuva sosyal düzeninin cehenneminden kurtarmak amacıyla gerçekleştirilmesini salık veren bir şeyma idi.

Böylece, eleştirilerinin ve geleceğe ilişkin ideallerinin gücüne rağmen bu sosyalist düşünceler zamanın gerçek mücadele ve hareketleri üzerinde dikkate değer herhangi bir etki yapamadan kaldı. Babeuf, bir avuç arkadaşıyla birlikte karşı - devrimci bir dalganın içinde boğuldu, hiçbir iz bırakmadan, devrimci tarihin sayfalarında parlayan bir kitabe olarak. SAİNT SİMON ve FOURİER ayrı ayrı yollarından giderek daha, sosyal fikirler, deneyler ve eleştirilerin zengin ve bereketli tohumlarını eken yetenekli ve coşkulu taraftarları ile yeşil ufuklar arayan mezhepler kurmayı başardılar. Bunlardan, proleter kitleler arasında en çok tutunan Owen oldu; ama 1830 ve 40'larda sadece azınlıktaki bir İngiliz işçi grubunun ilgisini çekebildi ve yarattığı etkiler hafif bir iz bırakarak kayboldu.

Yeni sosyalist liderler 1840'larda doğacaktı: Almanya'da WEITLING, Fransa'da PROUDHON, Louis BLANC, BLANQUİ. İşçi sınıfı sermayenin pençelerine karşı mücadele vermeyi üstlenmiş; sınıf mücadelesi Fransa'da Lyon'da gümüş dokumacılarının, İngiltere'de Chartistlerin kendiliğinden hareketleri ile çeşitli sosyalist teoriler arasında dolaysız bir bağ mevcut değildi.

Ne ayaklanan proleter kitlelerin sosyalist bir amacı vardı, ne de sosyalist kuramcılar kendi düşüncelerini işçi sınıfının politik mücadelesine dayandırmaya çalışıyorlardı. Onların sosyalizmi Proudhon'nun **Halk Bankası** ve Louis Blanc'ın **üretici birlikleri** gibi kurnazca planlanan oyunlarla kurumlaşmıştı. Politik mücadeleyi sosyal devrimin gerçekleşmesinde nihai bir atılım olarak gören tek sosyalist Blanqui idi. Bu, onu zamanında proletaryanın ve devrimci sınıf çıkarlarının tek gerçek temsilcisi yaptı. Ancak onun sosyalizmi, aslında yalnız devrimci bir azınlığın çelikten kararlılığı ve bu azınlık tarafından sonuçlandırılacak ani bir hükümet darbesi ile gerçekleşecek bir düzendi.

1848 yılı eski sosyalizmin tüm çeşitleri için bir doruk noktası, ama aynı zamanda kritik bir andı. Önceki devrimci mücadele geleneklerinden etkilenen ve çeşitli sosyalist sistemler tarafından hareketlendirilen Paris proletaryası sosyal düzene ilişkin bazı bulanık tasarımları ateşli bir biçimde kabullendi. Paris işçileri, Louis-Phillippe'in burjuva krallığı devrilir devrilmez, lehteki kuvvet ilişkilerinden faydalanarak, dehşete düşen burjuvaziden «sosyal cumhuriyet»in gerçekleşmesini ve yeni bir «işbölümü» talep ettiler. Geçici hükümete bu taleplerini yerine getirmesi için üç aylık bir süre tanındı. Ancak üç ay içinde işçiler yoksulluk içinde beklerken burjuvazi ve küçük burjuvazi kendilerini gizlice güçlendirdiler ve işçileri ezmek için hazırlandılar. Bu süre gelecekte gerçekleştirilmesi mümkün olan «sosyal cumhuriyet» idealinin Paris proletaryasının kanıyla boğulduğu şu unutulmaz **haziran katliamı** ile son buldu. 1848 devrimi sosyal eşitliğin egemenliğini kurumlaştıramadan yenik düştü ve ikinci imparatorluk dönemi burjuvazinin politik egemenliği ve kapitalist sömürünün görülmemiş gelişimiyle halkın başına çöreklendi.

Ancak, sosyalizmin eski çizgisi **Haziran ayaklanması**'nın parçalanmış barikatlarına ebediyen gömülmüş gözükürken, sosyalist düşünce artık MARX ve ENGELS'le tamamıyla yeni esaslara oturuyordu. Bu son ikisinden hiçbiri de mevcut sosyal düzenin yarattığı moral bozuklukları yüzünden sosyalizm lehine kanıtlar aramadılar, yeni ve çekici düzenler icat ederek sosyal eşitliği ülke içinde gümrükten kaçırmaya gayret etmediler. Onlar, toplumun EKONOMİK İLİŞKİLERİNİ incelemeye yöneldiler. Marx, kapitalist anarşinin gerçek yasalarında sosyalist özlemlerin gerçek nedenlerini buldu. Klasik İngiliz ve Fransız iktisatçıları kapitalist ekonominin yaşama ve gelişme yasalarını keşfederken, Marx, yarım yüzyıl sonra onların bıraktıkları yerden başlayarak çalışmalarını sürdürdü. O mevcut ekonominin çalışmasını düzenleyen bu yasaların tahrip edici ekonomik ve politik afetler zinciriyle ve toplumun kendi varlığını giderek tehlikeye düşüren anarşi ile birleşerek toplumu nasıl çökerttiğini keşfetti. Marx'ın gösterdiği gibi, kapitalist gelişmenin doğasında varolan eğilimler, bu eğilimlerin olgunlaştığı belli bir noktada artık toplumun tüm çalışan güçlerinin bilinçle örgütleyeceği planlı bir üretim tarzına geçilmesini zorunlu kılar: Tüm toplumun ve insan uygarlığının bu denetimsiz anarşinin şiddetli sarsıntıları içinde kahredilip yokedilmemesi gerektiğini göstermek için! Ve sermaye kendi egemenliğini dünyanın tüm ülkelerine yayarken, kaos halinde bir dünya ekonomisi yaratmak suretiyle bu kaçınılmaz ana yaklaşmayı hızlandırmakta, öte yandan kendisinin gelecekteki mezar kazıcıları olan ve gittikçe daha büyük kitleler halinde biraraya gelen proleterleri de seferber etmekte ve tüm ülkeler proletaryasının devrimci bir dünya gücü halinde egemenliğinin temellerini atmakta ve bu süreci çabuklaştırmak-

tadır. Sosyalizm böylece tasavvur olunan bir düzen olmaktan, güzel bir hayal olmaktan veya her ayrı ülkede kendi başına hareket eden, tecrit edilmiş işçi gruplarının gerçekleştirdiği bir deney olmaktan çıkıyor. Sosyalizm, kapitalist gelişmenin gerçek kanunlarının işleyişinin sonucu olması nedeniyle tüm uluslararası proletaryanın ortak politik programı olarak TARİHSEL BİR ZORUNLULUKTUR.

Marx'ın neden kendi ekonomik derslerini resmi iktisadın sınırları dışına koyduğu ve onu «Politik ekonominin bir eleştirisi» diye adlandırdığı şimdi daha açıktır. Marx'ın kapitalizmin anarşisi ve çöküşüyle ilişkili olarak sergilediği yasalar, burjuva bilginlerince yaratılan ekonomi biliminin mantıksal bir uzantısıdır, ama yine mantıksal sonuçlarıyla burjuva bilgelerinin yola çıktıkları noktayla taban tabana zıt bir uzantısı! Gerçi, Marx'ın öğretisi, burjuva ekonomisinin doğurduğu bir üründür, ama bu çocuğun doğumu anasının ölümüne maloluyor. Ekonomi, Marksçı teoride en olgun aşamasına ulaştı, ama böylece bilim olarak da ömrünü tamamlamış oldu, ki bunun sonucu da —Marksist teoriyi ayrıntılarıyla incelemeyi bir yana bırakırsak— bu teorinin eyleme dönüşmesinden başka birşey değildir. Sosyalist ekonomi düzeninin kurulması yolunda proletaryanın uluslararası mücadelesi, ekonominin bir bölüm olarak tüketilmesi dünya tarihinin görevi haline geldi; bu görev planlı bir dünya ekonomisini örgütlemektir. Ekonomi kitabının son bölümü dünya proletaryasının sosyal devrimi olarak yazılmıştır.

Ekonomi ile modern işçi sınıfı arasındaki özel bağ birbiriyle ters orantılıdır. Eğer ekonomi bir yanda Marx'ın doruğuna ulaştırdığı şekliyle başka herhangi bir bilimden ne kadar kapsamlı ise, öte yanda proleterya aydınlanmacılığının kaçınılmaz temeli olan sınıf bilinçli proletarya bilimsel ekonominin derslerini o

denli anlayabilecek biricik kitleyi oluşturuyor. Fransa'da Quesnay ve Boisquillert, İngiltere'de Adam Smith ve Ricardo'lar eski feodal toplumun yıkıntıları hâlâ gözleri önündeyken genç burjuva dönemini gurur ve coşkuyla incelediler. Ve burjuvazinin gelecekteki bin yıllık egemenliğine, burjuvazinin «doğal» sosyal uyumluluğuna hiç kaygısızca inanırken kartal gözleriyle kapitalizmin ekonomik yasalarının derinliklerini taramaktan geri kalmadılar.

Ancak proletaryanın sınıf mücadelesindeki artan gücü, özellikle Paris proletaryasının Haziran ayaklanması burjuva toplumunun kendi tanrısallığına olan inancını çoktan parçalamıştı. Onlar bilgi ağacının meyvelerinden yiyip, modern sınıf çelişkilerini öğrendikçe, burjuvazi, kendi klasik siyasal ekonomisini yaratanların tüm dünya görsün diye, dilegetirdikleri o klasik çıplaklıktan nefret ediyor.

Burjuvazi, modern proletarya sözcülerinin öldürücü silahlarını klasik politik ekonominin cephaneliğinden edinmiş olduklarının farkına vardı. Böylelikle sosyalist ekonomi, mülkiyetçi sınıfların sağır kulaklarına on yıllar boyu anlatıp dururken, burjuva ekonomisi de, bir zamanlar gerçek bir bilim olduğu kadarıyla aynı şeyi yaptı. Kendi atalarının öğretilerini anlamaktan, hele, Marx'ın bu atalardan kaynaklanan ama burjuva toplumuna ölüm çanlarını çalan öğretilerini kabul etmekten çok uzakta, burjuva profesörleri, bilimsel inanç ve klasik tekerlemelerin oluşturduğu bulamacın artıklarından tatsız bir çorba getiriyorlar sofraya, ama kapitalizmin gerçek niyetlerini hiç de keşfetmek istedikleri yok. Tam tersine, kapitalizmi tüm ekonomik düzenlerin en iyisi ve mümkün olan biricik düzen diye savunmak üzere ortalığı bir duman perdesiyle örtmeye çabalıyorlar.

Burjuva toplumunun unutup yüzüstü bıraktığı bilimsel ekonomi kendine yalnız sınıf bilinci olan proleterler arasında okuyucu bulabilir, onların sadece kuramsal anlayışını değil, aynı zamanda eylemciliğini de kazanmak için, Lasselle'in şu ünlü sözü başta ekonomi için geçerlidir: «Bilim ve işçiler, toplumun bu iki karşıt kutbu bütün sosyal engelleri kucaklayacak ve kendi kolları arasında ezecektir.»

SON

ADLAR DİZİNİ

Babeuf, François Noel (Grachchus) (1760 - 1797) : Ütopyacı sosyalist fransız devrimcisi. «Eşitler Komplosu»nu düzenlediği için idam edildi.

Blanc, Jean Joseph Louis (1811 - 1882) : Fransız küçük burjuva sosyalisti, 1848 geçici hükumetinin üyesi, 1848 ağustosunda İngiltere'ye sürgün edildi, Paris Komünü'ne karşı çıktı.

Blanqui, Jerome - Adolphe (1798 - 1854) : Fransız burjuva iktisatçısı, bir siyasal ekonomi tarihinin yazarı.

Blanqui, Louis Auguste (1805 - 1881) : Ütopyacı fransız devrimcisi, Kitle eylemlerine karşı olduğu için ismi darbeci eylemlerle eşanlama gelir. 1830 ve 1848 ihtilâllerine katıldı, ömrünün yarıdan fazlasını hapislerde geçirdi.

Boisguillebert, Pierre le Pesant, Sieur de (1646 - 1714) : Klasik fransız burjuva siyasetinin iktisatçısı, fizyokratların öncüsü.

Buat - Nancay, Louis - Gabriel, Comte de (1731 - 1787) : Fizyokratları izleyen fransız tarihçi ve ekonomisti.

Bücher, Karl (1847 - 1930) : Alman burjuva ekonomisti, Siyasal ekonomide «tarihçi» okulun yandaşı, Leipzig üniversitesi profesörlerinden.

Charlemagne (742 - 814) : Frankların kralı, 800'de kendini Cermen imparatoru ilân etti.

Darius I (İ. Ö. 548 - 496) : Pers imparatoru, ülkeyi devlet dini haline getirdiği Zerdüştcülük altında birleştirdi, Greklere yenildi.

Darwin, Charles Robert (1809 - 1882) : Büyük İngiliz doğabilimcisi ve evrimci biyolojinin kurucusu, «Türlerin Kökeni»nin (1859) yazarı.

Dühring, Eugen Karl (1833 - 1921) : Alman küçük burjuva iktisat ve felsefecisi, **Engels**'in kendisine yönelttiği «Anti - Dühring» adlı eleştiri nedeniyle tanınır.

Ferguson, Adam (1723 - 1816) : İskoçyalı iktisatçı, **Adam Smith**'in

hocası, «Sivil Toplumun Tarihi Üstüne Bir Deneme»nin (Edinburgh, 1767) yazarı.

Fourier, François Marie Charles (1772-1837) : Büyük fransız ütopyacı sosyalisti ve kapitalizm eleştiricisi.

Hardenburg, Karl August, Fürst von (1750-1822) : Prusya hükümet danışmanı (1791), Bakan (1803), Napolyon'un emri üstüne 1806'da istifa etti, 1810'da başbakan, **Stein ve Scharnhorst'un** eserlerini tamamladı. **Napolyon'un** 1814 yenilgisinden sonra Prens oldu, serfliği kaldırdı, ordu ve eğitimde reformlar yaptı.

İsmail Paşa (1830-1895) : Osmanlı yönetimi altında Mısır Hidivi, 1867'den sonra hemen hemen bağımsızlaştı, köleliği kaldırmaya çalıştı, Süveyş kanalındaki hisselerini İngilizlere sattı, 1879'da Sultan tarafından görevinden alındı.

Jacob, Ferdinand (1825-1864) : Alman sosyalisti, Alman Genel İşçi Federasyonu kurucu ve başkanı, halefleri sonradan Alman Sosyal Demokrat Partisini kurdular.

Levi, Paul (1883-1930) : Alman sosyal demokratı, Spartaküs Lig'inin üyesi, daha sonra Alman Komünist Partisinin merkez komite üyesi, partiden atıldıktan sonra Sosyal Demokratlara katıldı.

Lincoln, Abraham (1809-1865) : Amerikan Cumhuriyetçilerinin Lideri, 1861-65 arasında A.B.D. cumhurbaşkanı, İç Savaş sırasında Kuzey Devletlerinin başına geçti, süikaste kurban gitti.

Louis-Phillippe (1773-1850) : Orleans Dükü, 1830-48 arasında Fransa kralı.

Malthus, Thomas Robert, Rev. (1766-1834) : İngiliz papaz ve ekonomisti. İnsan nüfusunun besin üretiminden daha hızlı arttığı görüşüyle Malthuscülüğü kurdu.

Napolyon Bonapart (1769-1821) : Devrim-sonrası fransız general ve imparatoru.

Nebukadnezar II (ölüm : İ. Ö. 562) : Babil kralı (İ. Ö. 605), Babil'i yeniden parlak dönemine kavuşturdu.

Noske, Gustav (1868-1946) : Sağ kanat sosyal demokratı; **Luxemburg, Liebknecht** ve başka binlerce alman işçisinin katledilmesinden sorumlu polis şefi.

Ortes, Giammaria (1713-1790) : İtalyan iktisatçısı.

Owen, Robert (1771-1858) : İngiliz sanayicisi, ütopyacı sosyalist ve reformcu.

Proudhon, Pierre Joseph (1809-1865) : Fransız küçük burjuva

sosyalist ve ekonomisti. 1848 Kurucu Meclisinde üye, Marx'ın «Felsefenin Sefaleti» adlı kitabıyla yanıtladığı «Sefaletin Felsefesi»nin yazarı.

Quesnay, François (1772 - 1823) : Burjuva ekonomisi klasik okulu'nun İngiltere'deki yandaşlarından.

Ricardo, David (1772 - 1823) : Burjuva ekonomisi klasik okulunun İngiltere'deki yandaşlarından.

Roscher, Wilhelm George Friedrich (1817 - 1894) : Alman iktisatçısı, siyasal ekonomide tarihçi okul'un kurucusu.

Rousseau, Jean - Jacques (1712 - 1778) : Fransız filozofu, fransız «aydınlanma» çağının önderi.

Saint - Simon, Claud Henri (1760 - 1825) : Ütopyacı fransız sosyalisti ve kapitalizm eleştiricisi.

Say, Jean - Baptiste (1767 - 1832) : Fransız iktisatçısı, **Adam Smith**'i popüler hale getirmekle birlikte değerin klasik emek teorisini terk etti.

Scharnhorst, Gerhard Johann David von (1755 - 1813) : Prusyalı general, Tilsit Barışı'ndan sonra orduyu yeniden örgütledi, **Napolyon**'un son yenilgisinde katkısı oldu, ama kesin zaferi göremedi, **Stein** ve **Hardenburg**'un çalışma arkadaşı.

Schmoller, Gustav (1838 - 1917) : «Genç Okul»un iktisatçı ve tarihçisi, Luxemburg döneminde Berlin üniversitesinde iktisat profesörü.

Schultze - Delitsch, Franz Herman (1808 - 1883) : Alman burjuva ekonomisinin üretici kooperatiflerindeki avukatı.

Smith, Adam (1723 - 1790) : İngiliz iktisatçısı, «Klasik» okulun temsilcisi.

Sombart, Werner (1863 - 1941) : Alman burjuva iktisatçısı, anti - marxist.

Stein, Heinrich Friedrich Karl, Baron von (1757 - 1831) : 1807'den sonra Prusya hükümet başkanı, ertesi yıl Napolyon tarafından görevinden alındı ve örgütlenmesine yardım ettiği Napolyon - karşıtı koalisyon zafere ulaşıncaya kadar Çar'a hizmet etti. Serflerin özgürleştirilmesine ve yerel hükümet ve yönetimde reformlara katkıda bulundu.

Steuart, James (1712 - 1780) : İngiliz burjuva iktisatçısı, son «merkantilist»lerden.

Stewart, Dugald (1753 - 1828) : İskoçyalı iktisatçı.

Weitling, Wilhelm (1808 - 1871) : Terzi, Almanya'nın ilk proleter yazarı, 1843'de İsviçre'de tutuklandı, 1848'den sonra Amerika'da yaşadı, eşitlikçi ütopyacı sosyalist.

BELGE YAYINLARI

Antonio Gramsci
HAPİSHANE DEFTERLERİ

Mussolini, 1926'dan 1937'ye dek hapiste tuttuğu Gramsci için «bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurmalıyız» demişti. Ama onbir yıllık cezaevi yaşamında bu büyük beynin işlemesi durmadı. 32 parçadan oluşan Quaderni dal Carcere/Hapishane Defterleri böyle oluştu.

* * *

Perry Anderson
TARİHSEL MATERYALİZMİN İZİNDE

1970'lerin ortalarından bu yana solun entellektüel coğrafyasında belli başlı hangi değişiklikler meydana geldi? Bunların muhasebesi yapıldığında, bir bütün olarak toplumcu kültürde bir gerilemeye mi, yoksa bir özgürleşmeye mi tanık oluyoruz? **Tarihsel Materyalizmin İzinde** bu dönemde Marksist düşüncenin evriminde ortaya çıkan bazı paradoksları gözden geçiriyor.

* * *

Ernesto Laclau
İDEOLOJİ VE POLİTİKA

İngiltere'de Essex Üniversitesi'nde Siyasal Bilim dersi veren Ernesto Laclau'nun bu kitabı, Avrupa'da sağlanan kuramsal gelişmelerin Latin Avrupa gerçekliğinde sınandığı, önemli bir çalışma olarak yankı uyandırdı. ...bu kitaptaki dört incelemesinde Latin Amerika'da kapitalizm ve azgelişmişlik, gelişmiş ülkelerdeki siyasal yapılar ve faşizm, popülizm gibi konular irdeleniyor.

* * *

Fred Halliday
YENİ SOĞUK SAVAŞ

«Bu kitap, siyasal sorunlarla derinliğine ilgilenenler için ilginç bir kaynak niteliği taşıyor; 12 Eylül 1980'den beri dondurulmuş ve budanmış görüş açılarımızı da zorluyor.»

İlhan Selçuk/Cumhuriyet

* * *

J. Stuart Mill
ÖZGÜRLÜK ÜSTÜNE

Siyasal liberalizmin kurucusu Mill'in temel eseri Özgürlük Üstüne'yi yeniden okurların dikkatine getiren Belge Yayınları'nı bu hizmetinden dolayı kutlamak gerekiyor.

Şahin Alpay - Cumhuriyet

* * *

Magna Charta'dan
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine
HÜRRİYET BİLDİRGELERİ

Hürriyet Bildirgeleri, temel insan ve yurttaş haklarının tarihsel gelişimini sergileyen kırkdokuz belgeyi kapsıyor. Bu yüzden de kitabı, bir anlamda geç ancak son derece yararlı bir temel eser saymak gerek. Janko Musullin, kitabın giriş yazısının sonunda **«Unutmayalım ki, günümüzde hâlâ özgürlüğün kazanılması ve korunması için büyük savaşlar veriliyor, verilecek de!..»** diyor.

(Yankı, 11 - 17 Temmuz 1983)

* * *

Livia Rokach
İSRAİL'İN KUTSAL TERÖRÜ

«Ülke sorunlarıyla ilgili herkesin bu kitabı okuması gerekmektedir. «Terör» deyince aklımıza çoğu zaman toplum dışına kaymış kişilerin ya da gençlerin şiddet eylemleri geliyor, devletin terör politikası oluşturabileceğine çoğu kişi inanmaz...

Eski Başbakan Sharett'in 2400 sayfadan oluşan günlüğünden seçmeler İtalyan gazeteci Livia Rokach'ça seçilmiş 195 sayfalık bir kitapta gerçeklerin belgelenmesi için bir bütünlük içinde verilmiş.

Bu kitabı okuyan Türk, Lübnan olaylarında İncirlik üssünden ABD'ne gösterilen kolaylıkların ne anlam taşıdığını anlayacaktır.

İlhan Selçuk

B. J. Odeh

LÜBNAN'DA İÇ SAVAŞ

Lübnan'daki gelişmeler dünya basınının manşetlerinden inmiyor. Halen Amerika'da ders vermekte olan Filistin kökenli B. J. Odeh tarafından kaleme alınan çalışma, bu karmaşık çatışmayı yaratan çok boyutlu etmenleri irdeliyor... Lübnan bilmecesine ışık tutarak, son zamanların en karmaşık ve yoğun çatışmasının dinamiklerinin kavranmasını sağlıyor.

* * *

Dominique Eudes

KAPETANİOS

Yunan İç Savaşı

«Yunanistan'ın yaşamış olduğu son büyük iç savaş, Fransız araştırmacı Dominique Eudes tarafından incelenmiş. Yazar, didaktik bir dil kullanmadan, yer yer bir olay örgüsü içinde, gerektiğinde biyografik ögeleri de işin içine katarak, siyasi tarih incelemelerine aşinalığı olmayanların da rahatlıkla okuyabileceği bir yapıt ortaya çıkarmış. Bilim adamı titizliğinin gazeteci gözlemciliğiyle birleştirildiği kitap, Yunan direniş hareketinin örgütlenmesi, siyasi arenada ağırlığını duyurması, karşıt siyasi güçlerin ve sosyal sınıfların savaş içindeki konumlarını, bölgenin diğer gelişmelerinden soyutlamadan, bütün ayrıntılarıyla gözler önüne seriyor.

NOKTA

* * *

H. Ulrich Luther

GÜNEY KORE MODEL OLABİLİR Mİ?

Son yılların ekonomik tartışmalarına ilgi duyan herkesin okuması gereken bu kitap önemli bir boşluğu dolduruyor.

Güney Kore ekonomisi nedir? Liberal midir? Serbest piyasa ekonomisi midir? **«Ulusallığı tasfiye edilmiş bir kamu ekonomisi»** midir? Kore, kapitalist dünyada eşit rekabet koşullarına mı ulaşıyor? Yoksa sömürü çarkına mı bağlanıyor? Sağlıklı bir yapıya mı sahip? Yoksa ilerde depremler yaratacak çelişkilerle mi donanmıştır? Bütün bu soruların yanıtları kitapta ayrıntılı biçimde araştırılıyor..

Cumhuriyet, 21.6.84

* * *

Wallerstein / Arrighi / G. Frank / Ş. Amin

GENEL BUNALIMIN DİNAMİKLERİ

«Dünya çapında ünlü dört iktisatçı, dünya bunalımının çeşitli boyutlarını tartışıyor. Kitaptaki makalelerin **Başlıkları** şöyle : **Geçiş Olarak Bunalım, Bir Hegemonya Bunalımı, İdeoloji Bunalımı, Bunalım İdeolojisi, Bunalım, Ulusçuluk, Toplumculuk».**

* * *

Mustafa Sönmez

ÖZAL EKONOMİSİ VE İŞÇİ HAKLARI

«Türkiye Ekonomisinde Bunalım (1980 - 1982) ve Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri (1982) adlı çalışmalarını izleyen yeni kitabında Sönmez, 1980'den bu yana uygulanmakta olan ekonomi politikasının işçi hakları açısından neler getirdiğini inceliyor. Aydınlatıcı bir inceleme.»

Şahin Alpay/Cumhuriyet

Sabiha Sertel

ROMAN GİBİ

Türkiye'nin basın hayatında unutturulamayacak bir yere sahip olan Sabiha Sertel, anılarında, bir kadın ve bir toplumcu olarak, gerçek bir demokrasinin kurulması için verdiği mücadelelerin bir dökümünü yapıyor. 1910'lardan 1950'lere dek uzanan yoğun ve çalkantılı bir dönemin bir röportaj canlılığı ve bir roman akıcılığı ile belgelendirilmiş anlatımı...

* * *

Domitila

KONUŞMAK İSTİYORUM

«Halkının tarihinin bir kesiti olan hayatını anlattığı **Konuşmak İstiyorum** adlı kitap 1980 başlarından beri artık darbeciler zincirini hepten kırmanın sancılarını yaşayan ve batı yarıküresinde Haiti'den sonra en fakir ülke olan Bolivya'nın acılarını hissetmek için vazgeçilmez bir kaynak.

Jülide Ergüder, Yeni Gündem

* * *

Nelson Mandela
ÖZGÜR BİR GÜNEY AFRİKA

«Pollsmoor Hapishanesi Güney Afrika'nın toplama kamplarından biri. Bu totaliter toplumun yarası olan bütün ayrımlar ve engeller, ırk ayrımı, cinsiyet engeli, efendi-köle düzeni sanki burada kanıyor... Mandela acılar ve öfke içinde yoğruldu. O, ismini haykırmaya cesaret eden insanlarla tıka basa dolu hapishaneleri gördü. Bu insanlar ona, yer yer görülen ayaklanmaları, ordunun baskınlarla komşu ülkelere ekmeğe çalıştığı kargaşa tohumlarını, Soweto, Sharpeville, Sebokeng, Langa gettolarına yapılan katliamları ve işkenceleri anlattılar...»

BREYTEN BREYTENBACH

* * *

Sacide Çekmeci
NİZAMİYE KAPISINDA

«Geçen altı yıl sonuçlarını veriyor. Sözkonusu zaman diliminin birinci dereceden tanıkları, konuşuyorlar artık.»

Yeni Gündem

«Bu kitabı herkes okumalı, savcılar, yargıçlar, milletvekilleri, bakanlar, devletin en yüce yerlerinde görev yapanlar... **Nizamiye Kapısı** kitap değil, bir çığlık. Bir ananın bugüne, yarına seslenişi.»

Oktay Akbal

«28 yıl ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra ömrünün son altı yılını cezaevi önlerinde geçiren, idamla yargılanan tek oğlunun yaşamını aktarmak için 59 yaşında eline kalemi alan ve bugün benim oğlum yok, oğullarım kızlarım var' diyen bir ananın, dolu dolu yaşadığı altı yılın öyküsü bu kitap.»

Nokta

Thomas Paine
İNSAN HAKLARI

«İnsan Hakları'nın Batı Siyasal geleneğindeki merkezi yerinden ve özellikle Paine'in yaşamının bu metnin doğru anlaşılması için taşıdığı önemden ötürü, Belge Yayınlarının bu metni Paine'in yaşamı ve yayınları hakkında etraflı bir incelemeyle birlikte yayınlamaları çok sevindirici bir olay.»

Yeni Gündem

* * *

BELGE YAYINLARI
YENİ SESLER DİZİSİ

Ersin Ergün
BİR AVUÇ ŞİİR

«Hapislikle şairlik birbirine yakın mıdır? Kapatılmış kişi duyguyla, düşle, inançla düşüncelerini, hayallerini dizelere döker. Çok şair, yazar yetişmiştir hapishanelerde, çok filozof, çok düşünür... Bir çeşit okuldur hapishaneler, belki de üniversite.

Ersin Ergün'ün şiir yazmaya hapiste başladığını sanmıyorum. Şiir nasıl söylenir biliyor, şiiri seviyor. Şiirini sürdüreceğini sanırım.»

Oktay Akbal/*Cumhuriyet*

«Kendisini okutuyor Ergün'ün şiiri. Dört bölümden oluşan kitap, anlamlı bir düzen tutturmuş. Okudukça, şairin içinde bulunduğu koşulları daha net anlıyor, Ergün'ü tanıyıp, şiirlerini daha çok seviyorsunuz.»

İnönü Alpat, 2000'*e DOĞRU*

* * *

Hüseyin Şimşek
AYRIMI BOL BİR YOL
(Roman)

«Ayrımı Bol Bir Yol *bir hapishane romanı... Hüseyin Şimşek, romanın baş kişisi Hayri'nin gözünden cezaevindeki insanların günlük yaşantılarını ayrıntıları ile anlatıyor. Yazarın gözlemlerine giren ayrıntılar yalnızca mahkûmlara ilişkin değil. Cezaevinde görev yapan askerlerin, subayların mahkûmlarla ilişkileri, yaşadıkları kişisel dramlar çerçevesinde işleniyor.»*

Yeni Gündem

* * *

A. Kadir Konuk
GÜN DİRİLDİ
(Roman)

Yeni Çıktı

2. BASKI

ROSA LUXEMBURG

İKTİSAT NEDİR?

İktisat Nedir? Ünlü Marksist kuramcı Rosa Luxemburg'un 1906-1913 yılları arasında SPD Parti okulunda verdiği derslerden bir bölümünü oluşturmakta. Partili ve sendikalı aydın ve işçilerin büyük bir ilgiyle izlediği bu derslerde Rosa Luxemburg üniversitelerde okutulan resmi iktisat öğretisinin parlak bir eleştirisini de yapmıştı. Bu derslerden bazıları 1919 Ocağında Rosa Luxemburg'un katledilmesinde sonra, evinin yağmalanması sırasında yokedildi. Ancak kalan bölümler canlılığını korumakta ve ülkemizde de pompalanan resmi iktisat'a karşı, bugün de önemli bir eleştirel işlev görmekte.

beige yayınları

ISBN - 975 - 344 - 014 - 6